

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI IR NEAPYKANTOS KALBA:

SITUACIJOS LIETUVOJE APŽVALGA

Projektą iš dalies finansuoja Europos
Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiško
programa, sutarties su Europos Komisija nr.
ES projektas 848353 (REC)
REC-AG-2018/REC-RRAC-RACI-AG-2018

Dokumento turinys atspindi tik dokumento autoriaus požiūrį ir yra jo's atsakomybė.
Europos Komisija neatsako už dokumente esančios informacijos naudojimą.

TURINYS

ĮVADAS	4
TYRIMO METODOLOGIJA.....	6
APŽVALGOJE VARTOJAMOS SANTRUMPOS.....	9
1. Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: samprata bei rekomendacijos	
Lietuvai	10
1.1. Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos samprata Europos Sąjungoje	10
1.2. Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos samprata Lietuvoje	13
1.3. Tarptautinių organizacijų ir institucijų rekomendacijos Lietuvai	15
1.4. Tarptautinių organizacijų rekomendacijų apibendrinimas.....	18
2. Neapykantos kalba: teisės aktų, ikiteisminių tyrimų ir teismų praktikos analizė	20
2.1. Teisės aktų apžvalga	20
2.2. Teismų praktikos dėl neapykantos kalbos apžvalga	24
2.3. Nutarimų dėl ikiteisminių tyrimų (ne)pradėjimo dėl neapykantos kurstymo apžvalga	29
2.4. Neapykantos kalbos probleminiai aspektai Lietuvoje	33
2.5. Neapykantos kalbos teisės aktų bei teismų praktikos analizės apibendrinimas	35
3. Neapykantos nusikaltimai: teisės aktų, ikiteisminių tyrimų ir teismų praktikos analizė	36
3.1. Teisės aktų apžvalga.....	36
3.2. Lietuvos teismų praktika neapykantos nusikaltimų bylose.....	39
3.3. Neapykantos nusikaltimų probleminiai aspektai Lietuvoje	43
3.4. Neapykantos nusikaltimų teisės aktų bei teismų praktikos analizės apibendrinimas	46
4. Neapykantos nusikaltimų statistika.....	47
4.1. Teisės saugos institucijų fiksuojama statistika.....	47
4.2. Kitų institucijų ir organizacijų fiksuojama statistika bei vykdomi projektai.....	54
4.3. Neapykantos nusikaltimų statistikos skyriaus apibendrinimas.....	55
5. Sociologinio tyrimo rezultatai.....	57
5.1. Interviu su pažeidžiamomis bendruomenėmis duomenys	57
5.2. Interviu su pažeidžiamomis bendruomenėmis duomenų apibendrinimas	65
5.2. Fokus grupių su teisės saugos pareigūnais rezultatai	66
5.3. Visuomenės požiūris į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą	75
5.4. Sociologinio tyrimo rezultatų apibendrinimas.....	82
IŠVADOS.....	86
REKOMENDACIJOS.....	89
BIBLIOGRAFIJA	90

Šis leidinys parengtas įgyvendinant Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiškumo programos lėšomis iš dalies finansuojamą projektą „#PolicijosMokykla_LT: efektyvaus atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą skatinimas Lietuvoje“ (projekto akronimas – #MesVlsi).

Visa atsakomybė už ataskaitos turinį tenka autoriams ir projekto koordinatoriui.

Ataskaitos turinys negali būti vertinamas kaip atspindintis Europos Komisijos nuomonę.

Nacionalinę apžvalgą atliko Katažyna Mikša ir Europos žmogaus teisių fondo ekspertė Monika Guliakaitė. Prie visuomenės nuomonės apklausos rezultatų analizės prisidėjo Tomas Vytautas Raskevičius.

Už konsultacijas dėkojame Dr. Vilanai Pilinkaitei-Sotirovič

Recenzentė: dr. Vita Kontvainė

Redakcinė kolegija: Monika Guliakaitė (Europos žmogaus teisių fondas), Goda Jurevičiūtė (Žmogaus teisių stebėjimo institutas), Birutė Sabatauskaitė, Agnė Pakšytė, Jūratė Juškaitė, (Lietuvos žmogaus teisių centras), Vilius Velička (Lietuvos Policijos mokykla)

Kalbos redaktorė: Gabija Bankauskaitė

Dizainerė: Anaida Simonian

Nuoširdžiai dėkojame visiems, prisidėjusiems prie nacionalinės apžvalgos įgyvendinimo: už skirtą laiką, pasidalytą patirtį bei įžvalgas dėkojame policijos pareigūnams ir prokurorams, dalyvavusiems fokusuose grupinėse diskusijose, taip pat pažeidžiamų bendruomenių atstovams, kurie sutiko duoti interviu. Be to, dėkojame Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos, Generalinei prokuratūrai, Asociacijai „Romų visuomenės centras“, Lietuvos negalios organizacijų forumui, Europos žmogaus teisių fondo savanoriams ir partneriams, prisidėjusiems prie apžvalgos atlikimo.

ĮVADAS

2009 m. Lietuva perkėlė Europos Sąjungos Tarybos Pamatinį sprendimą dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (2008/913/TVR) į nacionalinę teisę, įtvirtindama bausmes už neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (BK). Pavyzdžiui, BK 129 str. (nužudymas), 135 str. (sunkus sveikatos sutrikdymas), 138 str. (nesunkus sveikatos sutrikdymas) turi kvalifikuojantį požymį – siekį išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Be to, BK 170 str. draudžia neapykantos kurstymą (t. y. neapykantos kalbą), o BK 60 str. įtvirtina neapykantos motyvą kaip sunkinančią aplinkybę kitų nusikalstamų veikų padarymo metu.

Vis dėlto, nepaisant išsamaus teisinio reguliavimo, neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų registruojama nedaug, nors tyrimai rodo, kad tokie incidentai tarp pažeidžiamų bendruomenių¹ išlieka opi problema². Remiantis oficialia neapykantos nusikaltimų statistika, matyti, kad 2010 metais buvo užregistruotos 158 nusikalstamos veikos pagal BK 170 str. (neapykantos kurstymas), 2012 metais – 266, o 2019 m. buvo užregistruotos vos 28 nusikalstamos veikos. Be to, oficiali statistika, kiek kreipimūsi buvo dėl neapykantos kurstymo ar dėl neapykantos nusikaltimų, padarytų turint neapykantos motyvą, nėra viešai prieinama.

Šis leidinys – tai neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos situacijos apžvalga nacionaliniu lygmeniu. Joje išsamiai apžvelgiami galiojantys teisės aktai, nacionalinių teismų praktika, taip pat ikiteisminio tyrimo duomenys ir aktuali statistika. Dokumentų analizę papildo fokusuotų diskusijų, interviu su nukentėjusiais asmenimis metu bei visuomenės nuomonės apklausos metu surinkti duomenys.

TYRIMO TIKSLAS – identifikuoti pagrindines kliūtis, trukdančias teisėsaugos pareigūnams efektyviai reaguoti į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, taip pat nustatyti pagrindines priežastis, dėl kurių nuo neapykantos nusikaltimų nukentėję asmenys, neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių nariai nepraneša apie minėtus nusikaltimus, taip pat išsiaiškinti visuomenės informuotumą apie tiriamą problemą.

UŽDAVINIAI:

- a)** apžvelgti neapykantos nusikaltimams skirtų teisės aktų taikymą, pradedant, vykdant ikiteisminius tyrimus ir nagrinėjant bylas teisme;
- b)** išanalizuoti suformuotą teismų praktiką neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos bylose;
- c)** išsiaiškinti teisėsaugos pareigūnų gebėjimą reaguoti ir identifikuoti neapykantos nusikaltimus, pagrindines kliūtis tai padaryti;

d) nustatyti priežastis ir kliūtis, dėl kurių nukentėjusieji nuo neapykantos nusikaltimų nepraneša teisėsaugos institucijoms apie minėtus nusikaltimus;

e) ištirti visuomenės požiūrį ir informuotumą apie neapykantos kalbą bei nusikaltimus;

f) išanalizuoti gautus tyrimo rezultatus ir pateikti rekomendacijas.

¹ Šiame tyrime pažeidžiamomis bendruomenėmis laikomi asmenys ir grupės, kurios patiria ar gali patirti neapykantą, priešišumą ar diskriminaciją dėl jų amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

² LABANAUSKAS, Liutauras. *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*, 2019 [žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Pa%C5%BEEid%C5%BEiam%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf>.

TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą ir visapusiškai atskleisti neapykantos nusikaltimų padėtį Lietuvoje, egzistuojančias problemas ir jų galimus sprendimo būdus, taikyti keli tyrimo metodai: dokumentų analizė, kokybinis tyrimas ir reprezentatyvi visuomenės nuostatų apklausa. Kiekvienas aptartinas kiek plačiau.

a) Dokumentų analize paremtas tyrimas (angl. *desk research*)

Šis metodas apėmė tyrimui aktualių dokumentų – ikiteisminių tyrimų, teismų praktikos ir viešosios politikos rekomendacijų – analizę, susijusią su neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų tyrimu, reagavimu, baudžiamumu. Tyrime pasitelktas sisteminis analizės metodas, taikytinas nagrinėjant ir apibendrinant ikiteisminio tyrimo metu priimtus sprendimus bei teismų praktiką. Tikslas – apibendrinti pastaraisiais metais vykdytų ikiteisminių tyrimų duomenis, apžvelgti susiformavusią teismų praktiką ir, remiantis tarptautinių institucijų bei organizacijų rekomendacijomis, įvertinti su minėtais nusikaltimais susijusią padėtį Lietuvoje.

b) Reprezentatyvus visuomenės nuomonės tyrimas

2019 m. spalį Lietuvoje buvo atliktas visuomenės nuomonės tyrimas, kurio tikslas – išsiaiškinti asmenų informuotumą apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, jų nuostatas, patirtį, pasitikėjimą teisėsaugos pareigūnais, nesikreipimo priežastis.

Vykdamas apklausą, buvo taikomas kombinuotas tyrimo metodas: 60 proc. CAPI (*Computer assisted personal interview*) ir 40 proc. CAWI (*Computer assisted web interview*). CAPI apklausą atliko profesionalus apklausėjas, jis vedė pokalbį su respondentu pagal parengtą klausimyną. CAWI apklausoje respondentui buvo išsiųsta unikali nuoroda į apklausą, kurią respondentas užpildė savarankiškai jam, jai patogiu metu.

c) Tyrimo tikslinė grupė – 18-75 metų Lietuvos gyventojai. Tyrimo imtis – 1008 respondentai.

Pusiaus struktūrizuotas interviu

Tyrimo metu vyko pusiau struktūruoti interviu su asmenimis, patyrusiais neapykantos nusikaltimus arba priklausančiais pažeidžiamoms grupėms (išsiskiriančiais savo rase, odos spalva, religija, tikėjimu, tautybe ir kt.). Tikslas – užfiksuoti asmenų, patyrusių neapykantos nusikaltimus, patirtis, požiūrį į teisėsaugos pareigūnų pagalbą patyrus neapykantos nusikaltimus, taip pat sužinoti pažeidžiamų bendruomenių atstovų nesikreipimo į teisėsaugos institucijas priežastis.

Pusiaus struktūruotam interviu respondentai buvo atrinkti tikslinės atrankos būdu, siekiant, kad jie atstovautų skirtingoms pažeidžiamoms grupėms: tautinėms, rasinėms ir religinėms mažumoms, LGBTI* asmenims, užsienio studentams. Šios atrankos privalumas tas, kad buvo atrinkami tik tie respondentai, kurie gali tyrėjui suteikti prasmingos informacijos tyrimo tema. Taip pat panaudota „Sniego gniūžtės“ atranka – dalis respondentų buvo atrinkti, atsižvelgus į jau apklaustų respondentų rekomendacijas, t. y. patys respondentai nurodė asmenis iš savo bendruomenių, kurie galėtų pasidalyti savo patirtimi. Prioritetas buvo skiriamas tiems respondentams, kurie galimai buvo patyrę neapykantos nusikaltimų.

Laiškas-kvietimas buvo išsiųstas pasinaudojus partnerių, kitų nevyriausybinų organizacijų ir bendruomenių turimais kontaktais, taip pat paskelbtas socialiniame tinkle „Facebook“. Interviu

dalyvavo vyresni nei 18 metų asmenys, gyvenantys Lietuvoje.

Iš viso tyrimo metu buvo atlikta 20 struktūruotų interviu, kuriuos atliko trys tyrėjai. Interviu vyko lietuvių, anglų ir rusų kalbomis. Apžvalgos tekste respondentai buvo anonimizuoti, pakeičiant kiekvieno asmens vardą tyrimo metodo trumpiniu (IR – interviu respondentas) ir atsitiktiniu skaičiumi (pvz., IR12). Taip pat buvo taikomas pseudonimizavimas: pakeistos detalės, kurios galėtų atskleisti asmens tapatybę ar asmeninio pobūdžio informaciją.

Interviu metu buvo naudojamas iš anksto sudarytas klausimynas, kuriame buvo suformuluoti pagrindiniai klausimai bei papildantys klausimai ir nurodyta interviu eiga. Kiekvieno interviu metu buvo aptartos šios temos:

1. Asmeninės neapykantos nusikaltimų patirtys.
2. Nusikaltimų poveikis nukentėjusiesiems.
3. Patirtis su teisėsaugos pareigūnais.
4. Nukentėjusiųjų teisės ir pagalba po patirto nusikaltimo.
5. Nesikreipimo į teisėsaugos institucijas priežastys.
6. Galimi pokyčiai, kurie paskatintų nukentėjusiuosius pranešti apie patirtus nusikaltimus.
7. Neapykantos kalba ir jos poveikis bendruomenėms.

Sudaryti klausimai leido atsiskleisti įvairioms pažeidžiamų bendruomenių patirtims ir nuostatoms, taip pat iliustruoti neapykantos nusikaltimų „žmogiškąją“ pusę. Pusiaus struktūruoto interviu metodas leido tyrėjams reaguoti į gautus atsakymus, gilintis į atskiras temas.

d) Fokusuotos grupių diskusijos

Vienas iš tyrimo metodų buvo fokusuotos grupių diskusijos, kurios leidžia pabrėžti grupės dalyvių patirtis, interesus, nuostatas, požiūrius ir nuomones³. Fokus grupių metodika remiasi interviu, kuris pravedamas ne su vienu žmogumi, o vienu metu su grupe žmonių, kurių tam tikros socialinės charakteristikos panašios⁴. Tyrimo metu buvo surengtos trys fokus grupės: dvi grupės su policijos pareigūnais ir viena su prokurorais.

Fokus grupių metu buvo siekiama surinkti išsamią informaciją apie nagrinėjamą problemą – kliūtis, trukdančias teisėsaugos pareigūnams efektyviai reaguoti į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, taip pat informaciją apie asmeninę patirtį bei požiūrį, pasirengimą atpažinti, kvalifikuoti ir tirti neapykantos nusikaltimus.

Gavus informantų žodinius susitikimus, diskusijos buvo įrašomos. Diskusijų trukmė vyravo nuo 1 val. 15 min. iki 1 val. 30 min. Apžvalgos tekste respondentai buvo anonimizuoti pakeičiant kiekvieno asmens vardą tyrimo metodo trumpiniu (FGR – fokus grupės respondentas) ir atsitiktiniu skaičiumi (FGR4).

Atliekant tyrimą, buvo naudojamos iš anksto sudarytos gairės. Fokus grupių metu buvo aptartos šešios temų grupės:

1. Neapykantos nusikaltimų tyrimas.

³ WILKINSON, David & BIRMINGHAM, Peter. *Using Research Instruments: A guide for researchers*, 2003. NY: RoutledgeFalmer.

⁴ LUOBIKIENĖ, Irena. *Sociologinių tyrimų metodika*, 2010. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.

2. Teisėsaugos pareigūnų nuostatos.
3. Nukentėjusių asmenų elgesys ir poreikiai.
4. Kompetencija tirti ir reaguoti į neapykantos nusikaltimus.
5. Neapykantos kalba.
6. Rekomendacijos ir perspektyvos.

Diskusijų su policijos pareigūnais organizavimas

Siekiant surinkti tinkamus respondentus, buvo kreiptasi į Policijos departamentą prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – Policijos departamentas) – išsiųstas laiškas-kvietimas, kuriame pateikta informacija apie tyrimą ir prašymas bendradarbiauti. Policijos departamentas paskyrė atsakingus asmenis, kurie padėjo sukviesti policijos pareigūnus į diskusiją. Dėl policijos darbo pobūdžio ir nenumatytų aplinkybių pirmoje diskusijoje pavyko sudalyvauti tik 4 pareigūnams, todėl buvo surengta pakartotina diskusija, kurioje dalyvavo 6 policijos pareigūnai. Diskusijos vyko Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Fokus grupės vedė tyrėjai-sociologai, diskusijas taip pat stebėjo viena iš tyrėjų.

Diskusijų su prokurorais organizavimas

Kvietimai prokurorams. Visų pirma buvo išsiųsti kvietimai didžiųjų miestų apygardos prokuratūros vyriausiesiems prokurorams, tačiau dėl užimtų darbotvarkės ir darbo pobūdžio nepavyko suderinti bendros skirtingų miestų prokurorų diskusijos. Dėl šios priežasties buvo kreiptasi į Generalinę prokuratūrą, kuri suteikė galimybę diskusijoje dalyvauti 11 prokuratūros atstovų iš Vilniaus apylinkės, Vilniaus apygardos bei Generalinės prokuratūros. Diskusija vyko Generalinės prokuratūros patalpose. Fokus grupę vedė tyrėjai-sociologai, diskusiją taip pat stebėjo viena iš tyrėjų.

Etikos aspektai

Tyrimo dalyviai buvo supažindinti su projekto #MesVisi tikslu ir projektą įgyvendinančiais partneriais, taip pat vykdyto tyrimo (interviu arba fokus grupės) tikslu. Apie tai, kad renkama medžiaga, skelbiant tyrimo išvadas, bus anonimizuota, tyrimo dalyviams buvo pranešta jau kvietime dalyvauti tyrime. Nepaisant to, visų grupinių diskusijų ir interviu metu buvo skirta papildomo laiko paaiškinti dalyvavimo tyrime savanoriškumą, teisę bet kada pasitraukti ar gauti papildomos informacijos iš organizacijos, atsakingos už tyrimo atlikimą. Visi dalyviai – tiek interviu, tiek fokus grupių – pasirašė informuotus sutikimus, kuriuose buvo nurodytos aukščiau paminėtos teisės, taip pat pateikti kontaktai, kuriais jie galėtų gauti išsamesnės informacijos. Tyrimo rezultatais susidomėję respondentai turėjo galimybę pateikti savo el. pašto adresą, kuriuo bus atsiųsta parengta tyrimo ataskaita.

Visiems tyrimo dalyviams buvo paaiškinta, kad interviu arba fokus grupių metu pateikta informacija, išskyrus tokius asmens duomenis, kurie leistų identifikuoti respondentus, gali būti naudojami rengiant ataskaitas, mokslinius straipsnius ir kitais tyrimo tikslais. Taip pat pažymėta, jog tyrimo medžiaga bus anonimizuota ir apibendrinta. Jei surinkti duomenys leistų atpažinti konkretų asmenį, informacija bus kuo labiau pseudonimizuota, pavyzdžiui, kai kurie faktai ar detalės bus pakeisti vienu ar keliais dirbtiniais identifikatoriais ar slapyvardžiais.

APŽVALGOJE VARTOJAMOS SANTRUMPOS

BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

CERD – Jungtinių Tautų visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas (angl. *Committee on the Elimination of Racial Discrimination* – CERD)

ECRI – Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (angl. *European Commission against Racism and Intolerance* – ECRI)

ESBO – Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

EŽTK – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

FRA – Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (angl. *European Union Agency for Fundamental Rights* – FRA)

LGBTI* – inicialai, kuriais apibūdinami lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai ir interseksualūs asmenys. Žvaigždutė skirta įtraukti visus kitus galimus lytinės tapatybės ar seksualinės orientacijos atvejus

1. Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: samprata bei rekomendacijos Lietuvai

Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos samprata Lietuvos teisėje formavosi ilgą laiką. Tam tiesioginį pagrindą sudarė tarptautinių organizacijų rekomendacijos ir pagrindiniai dokumentai, reglamentuojantys kovos su neapykantos nusikaltimais būdus. 2000 metais Lietuvos baudžiamasis įstatymas papildytas straipsniu, kriminalizuojančiu kurstymą dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Toks reglamentavimo išplėtimas buvo būtinas Lietuvai stojant į Europos Sąjungą, siekiant užtikrinti diskriminacijos draudimą ir baudžiamąją atsakomybę už neapykantos nusikaltimus. Žemiau aptariamos rekomendacijos ir tarptautiniai dokumentai lėmė, kad neapykantos nusikaltimų ir kalbos samprata keitėsi, išsiplėtė, apimdama seksualinės orientacijos, amžiaus, negalios pagrindus, taip pat detalizuota, kokiais veiksmais gali būti išreiškiamas neapykantos kurstymas.

Identifikuojant neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, itin svarbi Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija bei tarptautinių organizacijų rekomendacijos Lietuvai, kuriose yra nurodomos esamo teisinio reglamentavimo taikymo spragos ir siektino veikimo gairės. Šiuo metu neapykantos nusikaltimų samprata susijusi su keliais baudžiamojo kodekso straipsniais, kurių sudėtis apima neapykantos motyvą.

Pažymėtina, kad Europos Sąjungos lygmeniu neegzistuoja vieninga neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų sąvoka. Atskiros valstybės turi skirtingą teisinį reglamentavimą, numatantį baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą ar nusikaltimus, išreikštus neapykantos motyvu, pvz., Estijos baudžiamasis kodeksas nenumato neapykantos motyvo kaip sunkinančios aplinkybės, tačiau atskiras kodekso straipsnis kriminalizuoja veiksmus, kuriais kurstoma neapykanta, numatomi būtini padariniai – jei tai kelia pavojų gyvybei, sveikatai ar nuosavybei. Vengrijos baudžiamasis įstatymas nenumato neapykantos motyvo kaip sunkinančių aplinkybių ar kvalifikuojančių požymių. Italijoje, panašiai kaip ir Lietuvoje, numatoma, kad neapykantos motyvas gali būti sunkinanti aplinkybė, taip pat atskiru baudžiamojo kodekso straipsniu draudžiamas neapykantos kurstymas⁵. Skirtingas neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos reglamentavimas yra tiesioginė bendros neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos sampratos nebuvimo pasekmė.

Naujausios rekomendacijos Lietuvai ir teismų praktika neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos srityje leidžia teigti, kad šių sąvokų turinys yra gyvas, jis nuolat keičiasi ir atliepia faktinę kiekvienos valstybės situaciją.

1.1. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IR NEAPYKANTOS KALBOS SAMPRATA EUROPOS SĄJUNGOJE

2008 metais buvo priimtas Europos Sąjungos Tarybos Pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (toliau – Pamatinis sprendimas)⁶. Jame atskleidžiama neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos apibrėžimų sudėtis, kuri apima: a) viešą smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal

rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, kurstymą; b) a punkte nurodytą veiklą viešai skleidžiant ar platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą; c) viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams (kaip apibrėžta Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose), nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausantį asmenį; d) viešą pritarimą nusikaltimams, apibrėžtiems Tarptautinio karo tribunolo įstatų, pridedamų prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 6 straipsnyje, nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, arba kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausantį asmenį. Pamatiniame sprendime pateikiama neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos sąvoka įtvirtina rasistinius ir ksenofobinius motyvus kaip pagrindinį šių sąvokų požymį, valstybės narės šiuos motyvus raginamos laikyti sunkinančiomis aplinkybėmis.

Europos rasizmo ir ksenofobijos kontrolės centro pagrindu 2007 m. vasario 15 d. Europos Sąjungos Tarybos reglamentu (EB) Nr. 168/2007 buvo įkurta Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (angl. FRA). Ji pabrėžia, kad Europos Sąjungoje, nepaisant to, kad valstybės narės mėgina kovoti su šia problema, asmenys vis dar patiria neapykantą dėl savo odos spalvos, tautybės, religijos, lyties ar seksualinės orientacijos⁷. FRA leidiniuose pabrėžiama, kad neapykantos nusikaltimai yra nusikaltimai, kuriems būdingas šališkumo arba diskriminacinis motyvas, kuris gali būti susijęs su aukos asmeninėmis savybėmis, o jų teisinis reglamentavimas turi būti paremtas Pamatinio sprendimo gairėmis. Europos Sąjungos Tarybos Direktyva 2000/43/EB⁸, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, ir Direktyva 2000/78/EB⁹, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, apibrėžia priekabiavimą kaip nepageidaujamą elgesį, kuriuo siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas ir siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidi aplinka. FRA nuomone, tokie veiksmai laikytini neapykantos nusikaltimu tuo atveju, jei valstybė narė tokį draudimą įtvirtina baudžiamajame įstatyme.

Neapykantos nusikaltimų požymius taip pat pateikia Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES¹⁰, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai. Remiantis direktyva, Atliekant asmeninį įvertinimą, ypatingas dėmesys skiriamas aukoms, kurios nukentėjo nuo nusikaltimo dėl šališkumo arba diskriminacijos motyvų, kai šiuos motyvus galima visų pirma susieti su aukų asmeninėmis savybėmis.

Detaliausią neapykantos nusikaltimų, neapimančių neapykantos kalbos, apibrėžimą pateikia Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Žmogaus teisių ir demokratinė institucijų biuras (angl. OSCE/ODIHR)¹¹: *Neapykantos nusikaltimai yra šališkumo¹² ar išankstinėmis nuostatomis motyvuojami nusikaltimai, nukreipti prieš tam tikras asmenų grupes. Nusikaltimas turi atitikti du kriterijus, kad būtų*

7 FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. Hate crime recording and data collection practice across the EU, 2018 [žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-hate-crime-recording_en.pdf>.

8 2000 m. birželio 29 d. Tarybos Direktyva 2000/43/EB įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0043&from=EL>>.

9 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos Direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32000L0078>>.

10 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&from=en>>

11 OSCE. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos informacinis puslapis apie neapykantos nusikaltimus. Prieiga per internetą: <<https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>>.

12 Angl. *Bias*.

5 FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. Hate crime recording and data collection practice across the EU, 2018 [žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-hate-crime-recording_en.pdf>.

6 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos Pamatinis sprendimas Nr. 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:%3A32008F0913>>.

laikomas neapykantos nusikaltimu: pirma, jis turi sudaryti nusikalstamą veiką pagal baudžiamąją teisę; antra, veika turi būti motyvuota šališkumu. Šališkumas gali būti plačiai apibūdinamas kaip iš anksto susidarytos neigiamos nuomonės, stereotipinės prielaidos, netolerancija arba neapykanta tam tikrai grupei, kuriai bendra kokia nors ypatybė, pvz., rasė, etniškumas, kalba, religija, tautybė, seksualinė orientacija, lytis ar bet kokia kita esminė ypatybė. Asmenys, turintys negalią, taip pat gali būti neapykantos nusikaltimų aukos. Neapykantos nusikaltimai gali būti grasinimai, žala nuosavybei, užpuolimai, žmogžudystės ar kitokie nusikaltimai, motyvuoti šališkumu. Neapykantos nusikaltimai daro poveikį ne tik asmenims iš tam tikrų grupių. Neapykantos nusikaltimų taikiniai taip pat gali būti nuosavybė ar tam tikra asmenų grupė (arba asmenys, kurie menamai suprantami kaip priklausantys tai grupei), kuriai būdinga viena iš saugomų ypatybių, pvz., žmogaus teisių gynėjai, bendruomenių centrai ar garbinimo vietos, taip pat gali būti neapykantos nusikaltimų taikiniai. Šią sąvoką ESBO pateikia visose savo publikacijose, pvz., leidinyje „Antisemitiniai neapykantos nusikaltimai“¹³ nurodoma, kad Nusikalstama veika + Šališkumas / neapykantos motyvas = Neapykantos nusikaltimas.

Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (angl. ECRI) 2015 m. bendrosios politinės rekomendacijos Nr. 15¹⁴ apibrėžia, kad neapykantos kalba turi būti suprantama šios bendrosios politinės rekomendacijos prasme kaip tam tikro asmens arba asmenų grupės bet kokios formos juodinimo, neapykantos ar šmeižimo palaikymas, skatinimas ar kurstymas, taip pat priekabiavimas, įžeidinėjimas, neigiamas stereotipizavimas, stigmatizavimas arba grasinimai tokiam asmeniui arba tokių asmenų grupei. Taip pat – visų šių išraiškos tipų pateisinimas „rasės“, spalvos, kilmės, nacionalinės ar etninės kilmės, amžiaus, negalios, kalbos, religijos arba įsitikinimų, lyties, lytiškumo, lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos ir kitų asmeninių ypatybių ar statusų pagrindu.

Kiek siauresnis apibrėžimas pateikiamas apibūdinant neapykantos kalbą internete: Europos Tarybos 2003 m. sausio 28 d. Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų Papildomas protokolai dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, kurį Lietuva ratifikavo 2006 m. (įsigaliojo 2007-02-01) numato, kad „rasistinė ir ksenofobinė medžiaga“ – tai bet kuri rašytinė medžiaga, bet kuris vaizdas arba bet kuris kitoks idėjų ar teorijų pateikimas, propaguojantis, skatinantis arba kurstantis neapykantą, diskriminavimą ar smurtą, nukreiptą prieš asmenį arba asmenų grupę dėl rasės, odos spalvos, kilmės arba tautinės ar etninės kilmės, taip pat religijos, jeigu tai naudojama kaip pretekstas kuriam nors iš šių veiksnių. Šis protokolai įpareigoja valstybes priimti teisės aktus, numatančius baudžiamąją atsakomybę už rasinės ir ksenofobinės medžiagos skleidimą naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, taip pat už rasiniais ir ksenofobiniais ketinimais grindžiamus grasinimus ir įžeidimus. Šiame protokole užfiksuotos sąvokos laikytinos vienu iš neapykantos kalbos, šiuo atveju pasireiškiančios elektroninėje erdvėje, apibrėžimu.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijoje išsamiai yra atskleidžiami neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos elementai. Sprendime¹⁵ Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą EŽTT akcentuoja, kad komentarai, kurie išreiškia neapykantos kalbą ir kursto smurtą, kurie yra akivaizdžiai neteisėti, iš esmės reikalauja, kad valstybės narės imtųsi atitinkamų pozityvių veiksmų. EŽTT pažymi, kad neapykantos kurstymas nebūtinai ragina smurtauti ar atlikti kitas nusikalstamas veikas. Delfi prieš Estiją byloje¹⁶ EŽTT akcentuoja, kad didesnė nei vidutinė rizika, kad negatyvūs komentarai gali peržengti

priimtinos kritikos ribas ir pasiekti įžeidimo ar neapykantos kalbos lygį. Kitame EŽTT sprendime¹⁷ nurodoma, kad neapykantos nusikaltimams svarbi ne tik nukentėjusiųjų tapatybė, bet, veikiau, nusikaltėlių neapykantos prigimtis. Teismas ne kartą yra pažymėjęs teisėsaugos institucijų pareigą tirti nusikaltimų neapykantos motyvus.

Taigi nepaisant to, kad neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba iš esmės yra reglamentuojama tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose, taip pat aiškinama teismų praktikoje, tačiau šių nusikalstamų veikų vieningas apibrėžimas nėra tiesiogiai įtvirtintas teisės akte. Tai gali būti aiškinama skirtingu reglamentavimu valstybėse narėse, taip pat vieningo tarptautinio teisės akto, reglamentuojančio šią sritį, nebuvimu.

1.2. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IR NEAPYKANTOS KALBOS SAMPRATA LIETUVOJE

2008 metais buvo priimtas Pamatinis sprendimas, kuriuo Europos Sąjungos valstybės narės įsipareigojo imtis priemonių, užtikrinamos baudžiamumą už su rasizmu ir ksenofobija susijusias nusikalstamas veikas, taip pat ir už „viešą smurtą ar neapykantą, nukreiptą prieš tam tikrą asmenų grupę, kurstymą“. Dėl šios priežasties 2009 metais buvo priimti Baudžiamojo kodekso su neapykantos kurstymu susiję pakeitimai¹⁸, kurie kriminalizavo neapykantą kurstymą bei įtvirtino neapykantos motyvą kaip nusikalstamą veiką kvalifikuojantį požymį (129 str. 2 d. 13 d., 135 str. 2 d. 13 p., 138 str. 2 d. 13 p.) ir kaip sunkinančią aplinkybę (BK 60 str. 1 d. 12 p.). Be to, į nusikalstamų veikų sąrašą buvo įtrauktas neapykanta motyvuotas tyčiojimas ir niekinimas (BK 170 str.). Taip pat 2016 metais neapykantos kurstymo ir neapykantos nusikaltimo veikų sudėtys buvo papildytos atskirais ir savarankiškais diskriminavimo arba neapykantos kurstymo pagrindais, papildomai numatant negalios ir amžiaus požymius (BK 170 str. 1 d.)¹⁹.

Europos Sąjungos valstybės neturi vieningo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos reglamentavimo. Vertinant atskirų valstybių baudžiamojo kodekso nuostatas, manytina, kad šalių reglamentavimą galima suskirstyti į kelias grupes:

- valstybės, kurių baudžiamajame kodekse neapykantos motyvas kvalifikuojamas tiek kaip savarankiška nusikalstama veika (pavyzdžiui, neapykantos kurstymas), tiek kaip sunkinanti aplinkybė ir/ar kaip kvalifikuotas nusikalstamos veiklos požymis (pavyzdžiui, sunkus sveikatos sutrikdymas siekiant išreikšti neapykantą ar šališkumą. Į šią grupę patenka Lietuva, Prancūzija, Čekija, Graikija, Portugalija ir t. t.;
- valstybės, kurių baudžiamajame kodekse neapykantos motyvas kvalifikuojamas tik kaip savarankiška nusikalstama veika, pvz., Vengrija, Lenkija, Olandija;
- valstybės, kurių baudžiamajame kodekse neapykantos motyvas kvalifikuojamas tik kaip sunkinanti aplinkybė, pvz., Vokietija²⁰.

¹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. kovo 28 d. sprendimas byloje Škorjanec prieš Kroatiją, pareiškimo Nr. 25536/14. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172327>>.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 1701 straipsniu įstatymas, 2009 m. liepos 9 d. Nr. XI-330, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.349515>; Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 60, 129, 135 ir 138 straipsnių papildymo įstatymas, 2009 m. birželio 16 d. Nr. XI-303. Prieiga per internetą: <<https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DE961C-8C6D7D>>.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 169, 170 ir 1701 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-4575(2), 2017 m. kovo 29 d. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/d7ee8c30147a11e7b6c9f69dc4ecf19f>>.

²⁰ OSCE. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos informacinis puslapis apie neapykantos nusikaltimus. Prieiga per internetą: <<https://hatecrime.osce.org/#participating-states>>.

¹³ OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Anti-Semitic Hate Crimes* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/430859?download=true>>.

¹⁴ ECRI. European Commission against Racism and Intolerance, *General Policy Recommendation No 15 on Combating Hate Speech*, 2015 [žiūrėta rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>>.

¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 41288/15. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200344>>.

¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. spalio 10 d. sprendimas byloje Delfi prieš Estiją, pareiškimo Nr. 64569/09. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-126635>>.

Atitinkamai, Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse neapykantos nusikaltimai apima tyčiojimąsi, niekinimą, neapykantos kurstymą diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (BK 170 str.). Neapykantos nusikaltimų apibrėžimo požymius apima ir kiti baudžiamojo įstatymo straipsniai, reglamentuojantys diskriminacijos draudimą (BK 169 str.), grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimą ir veiklą (BK 170 1 str.), viešą pritarimą tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimą ar šturkštų menkinimą (BK 170 2 str.), trukdymą atlikti religines apeigas ar religines iškilmes (BK 171 str.), genocidą (BK 99 str.), kapo ar kitos viešosios pagarbos vietos išniekinimą (BK 312 str.).

2020 m. pradžioje Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras patvirtino ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodines rekomendacijas²¹ (toliau – generalinio prokuroro rekomendacijos), jos laikytinos vieninteliu Lietuvos Respublikos teisės aktu, kuriuo apibrėžiamas neapykantos nusikaltimas. Pažymėtina, jog 2020 m. metodinės rekomendacijos pakeitė prieš 11 metų patvirtintas ir spėjusias pasenti metodines rekomendacijas „Dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų“.²² Naujosios generalinio prokuroro rekomendacijos daug išsamiau apibrėžė neapykantos nusikaltimus ir pateikė sąvokas, papildančias Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normas.

Neapykantos nusikaltimais, vadovaujantis naujosiomis Generalinio prokuroro rekomendacijomis, laikomos visos nusikalstamos veikos, kurių motyvas neapykanta, šališkumas ir (ar) išankstinis nusistatymas prieš asmenų grupę, išskiriamą pagal amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų požymius. Atkreiptinas dėmesys, kad neapykantos nusikaltimai gali būti nukreipti ne tik prieš asmenis, bet ir prieš jų nuosavybę ar kitus bendruomenei svarbius objektus. Kaip teigiama rekomendacijose, neapykantos nusikaltimus sudaro du pagrindiniai elementai: (i) priešinga teisei veika ir (ii) neapykanta, šališkumas ir (ar) išankstinis nusistatymas. Pažymėtina, jog ankstesnės metodinės rekomendacijos kaip motyvą išskyrė išankstines, prietarais ar stereotipais grįstas neigiamas nuostatas, o 2020 m. patvirtintos metodinės rekomendacijos prie motyvų įtraukė šališkumą. Be to, naujosios rekomendacijos aiškiai atskyrė neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos sąvokas. Vadovaujantis minėtu teisės aktu, neapykantos nusikaltimus nuo neapykantą kurstančios kalbos rekomenduojama atriboti pagal tris pagrindinius kriterijus: veikų pobūdį, pavojingumą ir įrodinėjimo ypatumus.

Kituose ataskaitos skyriuose pateikiama teismų praktika, tarptautinių organizacijų rekomendacijos Lietuvai ir tyrimų rezultatai tiesiogiai patvirtina Generalinio prokuroro rekomendacijose įtvirtintų neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos sąvokų tiek supratimą visuomenėje, tiek jų taikymą ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso metu. Ataskaitoje analizuojant ir atskleidžiant atskiras nusikalstamas veikas ir jų sudėtį vartojamos sąvokos neretai susipina arba išryškina šių apibrėžimų papildomas sudedamąsias dalis ir požymius. Šių apibrėžimų daugialypumas išryškėja analizuojant teismų praktiką ir taikant baudžiamojo įstatymo nuostatas.

21 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu patvirtintos ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos Nr. 17.9-4265. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf>.

22 Generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. 12.14-40 įsakymu patvirtintos metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų. Prieiga per internetą: <<https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>>.

1.3. TARPTAUTINIŲ ORGANIZACIJŲ IR INSTITUCIJŲ REKOMENDACIJOS LIETUVAI

Lietuvos Respublika, ratifikuodama tarptautines konvencijas, prisiėmė aiškius ir plačius įsipareigojimus bei standartus žmogaus teisių srityje. Atitinkamai, tarptautinės organizacijos ir institucijos periodiškai vertina šių tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimą Lietuvoje, taip pat teikia rekomendacijas valstybei narei. Šioje ataskaitoje pateikiamos naujausios ir tiesiogiai neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos reiškinius aptariančios ataskaitos. Tarptautinės organizacijos ir institucijos turi skirtingas vertinimo metodologijas, taip pat pranešimų ciklai nėra identiški. Atsižvelgus į tai, ataskaitoje pateikiamos galutinės organizacijų rekomendacijos, kurios įprastai apima valstybių narių komentarus dėl jų įgyvendinimo.

2019 m. gegužės 10 d. Jungtinių Tautų visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas (angl. CERD) paskelbė baigiamąsias išvadas Lietuvai²³. Dokumente pirmiausia apžvelgiami teigiami pokyčiai Lietuvos teisinėje ir politinėje sistemoje, pavyzdžiui, Seimo kontrolierių įstaigos akreditacija kaip Nacionalinės žmogaus teisių institucijos, trijų veiksmų planų priėmimas (Užsieniečių integracijos į visuomenę 2018–2020 metų veiksmų plano, Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų plano ir tarpinstitucinio Kovos su prekyba žmonėmis 2017–2019 metų veiksmų plano patvirtinimas) bei Vilniaus (Kirtimų) romų taboro bendruomenės integracijos į visuomenę 2016–2019 metų programos patvirtinimas. Vis dėlto baigiamosiose išvadose pateikiamas dėmesio reikalaujančių klausimų ir rekomendacijų sąrašas, kuriame pabrėžiama situacija dėl neapykantos nusikaltimų: *Komitetas susirūpinęs dėl valstybėje dalyvėje vyraujančių stiprių išankstinių nuostatų ir neigiamo požiūrio į pažeidžiamų asmenų ir mažumų grupes, ypač migrantus, musulmonus ir romus. Susirūpinimą kelia ir tai, kad neapykantos kalba ir neapykantos šioms grupėms kurstymas, taip pat antisemitiniai pareiškimai, sutinkami žiniasklaidoje, įskaitant internetinę žiniasklaidą, ir politikoje.*

Atitinkamai, CERD rekomenduoja Lietuvai:

- a) imtis priemonių, kuriomis skatinama ir sudaromos palankios sąlygos pranešti apie neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus, įskaitant visuomenės informuotumo apie galimybę gauti teisinę pagalbą ir pasinaudoti teisių gynimo priemonėmis didinimą ir užtikrinti, kad kaltininkai būtų tinkamai patraukti atsakomybėn ir nubausti;
- b) stiprinti teisėsaugos pareigūnų, prokurorų ir teisėjų gebėjimus tirti neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbos atvejus, vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir kaupti išskaidytus duomenis apie šiuos nusikaltimus, taip pat didinti mokymų teisėsaugos pareigūnams ir juose dalyvaujančių pareigūnų skaičių;
- c) rinkti statistinę informaciją apie tiriamus politikų ir žiniasklaidos (įskaitant ir internetą) įvykdytus neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kurstymo atvejus;
- d) tobulinti duomenų rinkimo sistemą, kad renkami duomenys diskriminacijos, neapykantos kal-

23 Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Concluding observations on the combined ninth and tenth periodic reports of Lithuania, 2019* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/LTU/CO/9-10&Lang=En>.

bos ir neapykantos nusikaltimų atvejais būtų išskaidyti pagal draudžiamus pagrindus²⁴.

Šios Jungtinių Tautų rekomendacijos savo turiniu atsikartoja ir kitų tarptautinių organizacijų įžvalgose. Palankiai vertintinas tarpinstitucinis įgyvendinimo planas²⁵, parengtas Jungtinių Tautų Visų formų rasinės diskriminacijos komiteto rekomendacijų Lietuvos devintajam ir dešimtajam periodiniams pranešimams, kuris 2019 m. viduryje buvo pateiktas visuomenei, kad ji teiktų pastabas ir pasiūlymus.

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas savo 2018 m. rugpjūčio 29 d. Baigiamosiose pastabose dėl ketvirtąjį periodinio Lietuvos pranešimo dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto įgyvendinimo²⁶ pabrėžia: *Nors ir atkreipiant dėmesį į įstatymines ir kitas priemones, kurių ėmėsi sutarties šalis siekdama kovoti su neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimais, Komitetas tebėra suinteresuotas netolerancija ir išankstiniu nusistatymu pažeidžiamoms ir mažumų grupėms, įskaitant romus, žydus, migrantus, pabėgėlius, prieglobsčio prašytojus ir lesbietes, gėjus, biseksualus, transseksualus ir interseksualus, taip pat neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimų paplitimu prieš šias grupes, įskaitant internete. Komitetas suinteresuotas tuo, kad neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimai dėl lytinio tapatumo nėra aiškiai draudžiami nacionalinės teisės aktuose (Baudžiamojo kodekso 170 straipsnis) bei pranešimais, jog sunkinanti aplinkybė, nustatyta Baudžiamojo kodekso 60 str. 1 d. 12 p., niekada nebuvo pritaikyta seksualinės orientacijos kontekste. Komitetas taip pat susirūpinęs nedideliu skundų, tyrimų, bylų, pateiktų vidaus teismuose, skaičiumi ir nuteisimo už neapykantos nusikaltimus, bei informacijos apie paskirtas bausmes trūkumu. Atkreipiant dėmesį į sutarties šalies pareiškimą, jog trūksta oficialių duomenų, išskirstytų pagal socialines grupes, dėl skundų dėl diskriminacijos, neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų (2, 3, 17, 18, 19, 20, 26 ir 27 straipsniai)²⁷.*

Įvertinęs šiuos faktus, Komitetas nurodo Lietuvai:

a) stiprinti pastangas kovoti su netolerancija, stereotipinėmis nuostatomis ir diskriminacija pažeidžiamų asmenų ir mažumų grupių atžvilgiu, įskaitant romus, žydus, migrantus, pabėgėlius, prieglobsčio prašytojus ir LGBTI asmenis, tarp kita ko, rengdama daugiau mokymų teisėsaugos pareigūnams, prokurorams ir teisėjams, organizuodama sąmoningumo skatinimo kampanijas, kurių tikslas – puoselėti plačiosios visuomenės jautrumą ir pagarbą įvairovei;

b) dėti daugiau pastangų užkirsti kelią neapykantą kurstančioms kalboms ir neapykantos nusikaltimams, tarp kita ko, veiksmingai įgyvendindama Baudžiamojo kodekso 170 straipsnį, ir užtikrinti, kad bet koks tautinės, rasinės ar religinės neapykantos propagavimas, kuris reiškia diskriminacijos, priešiško ar smurto kurstymą, taip pat ir lytinės tapatybės pagrindu, būtų draudžiamas įstatymais pagal Pakto 19 ir 20 straipsnius ir Komiteto bendrąjį komentarą Nr. 34(2011) dėl nuomonės ir žodžio laisvės;

c) skatinti pranešti apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas ir užtikrinti, kad tokie nusikaltimai būtų nedelsiant įvardyti ir užregistruoti, be kita ko, sukurdama visaapimančią atskirų duomenų kaupimo sistemą;

24 Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Concluding observations on the combined ninth and tenth periodic reports of Lithuania*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/LTU/CO/9-10&Lang=En>.

25 Jungtinių Tautų Visų formų rasinės diskriminacijos komiteto rekomendacijų Lietuvos devintajam ir dešimtajam periodiniams pranešimams tarp-institucinis įgyvendinimo planas 2019 m. gegužės 10 d. – 2023 m. sausio mėn. 9 d. [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/document/d/1562VklXIMDEerWjA5UAogg2EZcipb_PWGFQJRwrnCa0/edit>.

26 United Nations Human Rights Committee. *Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://undocs.org/en/CCPR/C/LTU/CO/4>.

27 *Ibid.*

d) stiprinti teisėsaugos pareigūnų pajėgumus, būtinus tirti neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas, taip pat ir internete, ir užtikrinti, kad visi atvejai būtų tiriami sistemškai, kad kaltininkai būtų patraukti atsakomybėn skiriant jiems nusikaltimą atitinkančią bausmę, o aukoms visiškai atlyginta padaryta žala.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas, remdamasis Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos patariamojo komiteto rekomendacijomis, priėmė 2019 m. kovo 27 d. Rezoliuciją CM/ResCMN(2019)4²⁸, kuria Lietuva raginama įgyvendinti tarptautines pastabas bei rekomendacijas. Taip pat – *politiniame diskurse ir plačiojoje visuomenėje kovoti su stereotipais prieš tautinėms mažumoms priklausančius asmenis bei tobulinti diskriminacijos ir šališkumo prieš tautybę, įskaitant neapykantos nusikaltimus, atvejų identifikavimą bei sankcijų taikymą; užtikrinti, kad informacija apie įtariamų nusikaltimų vykdytojų etninę priklausomybę nebūtų atskleista žiniasklaidai, nebent tai tikrai būtina*.

Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) 2019 m. balandžio 3 d. priimtose (ir 2019 m. birželio 6 d. paskelbtose) išvadose Lietuvai²⁹ akcentuoja, kad įgyvendindama Tarpinstitucinį 2015 – 2020 m. nediskriminavimo veiksmų planą, savo ataskaitoje apie Lietuvą (penktasis stebėjimo ciklas) ECRI Lietuvos valdžios institucijoms rekomendavo sudaryti tarpinstitucinę darbo grupę, kuri sudarytų išsamią strategiją veiksmingai spręsti rasinės ir homo / transfobinės neapykantos kalbos problemą. Šią grupę turėtų sudaryti atitinkamos valdžios institucijos, taip pat pilietinės visuomenės organizacijos, įskaitant LGBT bendruomenės atstovus. ECRI taip pat atkreipė dėmesį, kad šiuo metu vykdomos priemonės dar nėra visapusiškas strateginis požiūris į veiksmingą rasinės ir homo / transfobinės neapykantos kalbos problemos sprendimą³⁰.

Šios ECRI rekomendacijos Lietuvai turėjo ilgalaikį poveikį Lietuvos veiksams kovoje su neapykantos nusikaltimais – Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija pradėjo vykdyti bendrus policijos pareigūnų, prokurorų ir teisėjų mokymus, kuriais siekiama stiprinti specialistų gebėjimus atpažinti neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas, taikyti baudžiamąją atsakomybę bei padėti įvertinti nukentėjusiųjų poreikius, suprasti tokių nusikaltimų ypatumus, taip pat – supažindinti su Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika šioje srityje³¹.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras paskelbė duomenis apie neapykantos nusikaltimus 2018-aisiais³². Ataskaitoje apie Lietuvą nurodoma, kad *Lietuva nuolat teikia statistiką apie neapykantos nusikaltimus ODIHR (Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biurui). Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas apima savarankiškų nusikalstamų veikų reguliavimo ir sunkinančių aplinkybių derinį. Duomenis apie neapykantos nusikaltimus renka Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos ir Generalinė prokuratūra. Duomenys nėra viešai prieinami. Taip pat pabrėžiama, kad Lietuva neturi viešai prieinamų patikimų duomenų ir statistikos apie neapykantos nusikaltimus*³³.

Pažymėtina, kad šiuo metu Informatikos ir ryšių departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos tinkla-

28 Resolution CM/ResCMN(2019)4 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Lithuania [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=090000168093b2f2>.

29 ECRI conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Lithuania subject to interim follow-up, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/interim-follow-up-conclusions-on-lithuania-5th-monitoring-cycle-/168094ce17>.

30 ECRI conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Lithuania subject to interim follow-up, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/interim-follow-up-conclusions-on-lithuania-5th-monitoring-cycle-/168094ce17>.

31 Mano vyriausybė. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. Specialistai mokysis kaip efektyviau kovoti su neapykantos nusikaltimais, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/specialistai-mokysis-kaip-efektyviau-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais>.

32 OSCE. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos informacinis puslapis apie neapykantos nusikaltimus. Prieiga per internetą: <https://hatecrime.osce.org/lithuania>.

33 *Ibid.*

pyje yra viešai prieinami duomenys apie nusikalstamumą ir ikiteisminių tyrimus³⁴, kuriuos galima išskirti pagal LR baudžiamojo kodekso atskirus straipsnius. Statistikos analizę apunkina nevienodas neapykantos nusikaltimų kvalifikavimas, taip pat aplinkybė, kad ne visos neapykantos nusikalstamos veikos yra registruojamos kaip neapykantos nusikaltimai – tiek dėl netinkamo kvalifikavimo, tiek dėl nukentėjusiųjų asmenų nepranešimo apie nusikaltimus teisėsaugos institucijoms.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR) 2019 m. rugsėjo 26 d. ODIHR rinkimų vertinimo misijos galutinėje ataskaitoje Dėl prezidento rinkimų 2019 m. gegužės 12 ir 16 d. Lietuvoje³⁵ pastebi, kad *kai kurie ODIHR Misijos pašnekovai socialiniuose tinkluose ir internetiniuose naujienų portaluose pastebėjo atvejų, kai asmenys kurstė neapykantą, nukreiptą prieš tautines mažumas*. Atsižvelgdama į šias pastabas, ESBO pabrėžia, kad *Konstitucija ir Visuomenės informavimo įstatymas (VII) užtikrina saviraiškos ir informacijos laisvę, draudžia cenzūrą ir neapykantos kurstymą*.

1.4. TARPTAUTINIŲ ORGANIZACIJŲ REKOMENDACIJŲ APIBENDRINIMAS

Darytina išvada, kad pagrindinės tarptautinių organizacijų ir institucijų rekomendacijų išvados apima pastabas Lietuvai dėl poreikio a) stiprinti kovą su stereotipais ir diskriminacija socialiai pažeidžiamų grupių atžvilgiu; b) užtikrinti duomenų ir statistikos apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą rinkimą, sisteminimą ir viešinimą; c) siekti neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos efektyvaus tyrimo ir reagavimo į tokio pobūdžio pranešimus, viena iš nurodomų priemonių – teisėsaugos pareigūnų mokymai.

Įvertinus faktą, kad aukščiau nurodytos rekomendacijos yra pateiktos per pastaruosius dvejus metus, taip pat tai, kad rekomendacijose yra minimi iki šiol neįgyvendinti tarptautinių organizacijų siūlymai, darytina išvada, kad neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų tinkamas fiksavimas ir jų statistikos apdorojimas tebelieka aktualus Lietuvos Respublikos kontekste. Tikslus neapykantos nusikaltimų identifikavimas, atsižvelgiant į šių veikų specifiką prieš tam tikras visuomenės grupes, taip pat sisteminės pagalbos suteikimas nukentėjusiems, jų poreikių identifikavimas yra tos sritys, kurioms Lietuva turėtų parengti ir įgyvendinti būtinus mechanizmus.

Įžvelgtina teigiama tendencija, kuri yra įvardijama visose šalies teikiamose ataskaitose dėl tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimo – teisėsaugos institucijos aktyviai vykdo mokymus³⁶ ir projektus³⁷ dėl efektyvaus atsako į neapykantos nusikaltimus bei neapykantos kalbos apraiškas. 2019 m. Generalinėje prokuratūroje vyko prokurorų ir įvairių nevyriausybinių organizacijų atstovų susitikimai, kuriuose buvo dalijamasi patirtimi ir siūlymais dėl bendradarbiavimo ir efektyvesnio neapykantos nusikaltimų tyrimo³⁸. 2020 m. balandžio 1 d. įsigaliojo generalinio prokuroro patvirtintos naujos redakcijos Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavi-

34 Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie užregistruotas ir iširtas nusikalstamas veikas įstaigose, atliekančiose ikiteisminius tyrimus [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/reports/view_item_datasource?id=8535&datasource=47341>.

35 OSCE. Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai 2019 m. gegužės 12 ir 26 d. ODIHR rinkimų vertinimo misijos galutinė ataskaita, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/lt/odihr/elections/lithuania/437312?download=true>>.

36 Mano vyriausybė. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. Tęsimi mokymai, kaip veiksmingiau kovoti su neapykantos nusikaltimais, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/tesiami-mokymai-kaip-veiksmingiau-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais>>.

37 Europos žmogaus teisių fondo informacinis tinklapis. Projektui #MesVisi įpusėjus – susitikimas su projekto partneriais, 2020 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.efhr.eu/2020/06/05/projektui-mesvisi-ipusejus-susitikimas-su-projekto-partneriais/>>.

38 Lietuvos Respublikos prokuratūros informacinis tinklapis. Prokuratūroje diskutuota apie neapykantos nusikaltimų tyrimą, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.prokuraturos.lt/lt/naujienos/prokuraturos-aktualijos/prokuraturoje-diskutuota-apie-neapykantos-nusikaltimu-tyrima/6526>>.

mo jam ypatumų metodinės rekomendacijos³⁹.

Cituojamos tarptautinės organizacijos ir institucijos, vertinusios padėtį Lietuvoje, pastebi tobulintinus įstatymų įgyvendinimo ir statistikos kaupimo bei apdorojimo aspektus, tačiau Lietuvos Respublikos teisinis reglamentavimas laikytinas išsamiau ir tinkamu, atitinkančiu prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus.

Tarptautinių organizacijų rekomendacijų Lietuvai, Lietuvos teismų praktikos ir neapykantos nusikaltimų naudojamų apibrėžimų sisteminė analizė leidžia teigti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse naudojama formuluoatė ne visiškai atskleidžia visas neapykantos nusikaltimų sudėtines dalis, kurių vienas pagrindinių elementų yra šališkumas ir priešiškusmas dėl individo priklausomo socialiai pažeidžiamai grupei. Kita vertus, šališkumą ir išankstinį nusistatymą, kaip neapykantos nusikaltimo elementus, apibrėžė 2020 m. generalinio prokuroro patvirtintos metodinės rekomendacijos. Be to, teismų praktikoje pastebima, kad šališkumas ir priešiškusmas nebūtinai gali pasireikšti neapykantos skatinimu.

39 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu patvirtintos Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos Nr. 17.9-4265. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf>.

2. Neapykantos kalba: teisės aktų, ikiteisminių tyrimų ir teismų praktikos analizė

Siekiant suprasti neapykantos kalbos sampratą, reglamentavimą ir problematiką, svarbu išanalizuoti teisinį reguliavimą bei teismų praktiką. Dėl šios priežasties šiame skyriuje bus skiriamas dėmesys teisės aktų apžvalgai, teismų praktikos dėl neapykantos kalbos ir nutarimų dėl ikiteisminių tyrimų (ne)pradėjimo analizei.

Pirmame poskyryje aptariami nacionalinės ir tarptautinės teisės aktai, reglamentuojantys tiek diskriminacijos panaikinimą, tiek neapykantos kalbos bei neapykantos kurstymo uždraudimą.

Antrame poskyryje analizuojama nacionalinių teismų praktika, susijusi su neapykantos kurstymu internete. Jame aptariami pagrindiniai kriterijai, kuriais šiuo metu remiasi ikiteisminio tyrimo institucijos ir patys teismai.

Trečiame poskyryje apžvelgiami nutarimai dėl ikiteisminių tyrimų (ne)pradėjimo dėl neapykantos kurstymo, analizuojami atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą priežastys ir vertinimo kriterijai.

2.1. TEISĖS AKTŲ APŽVALGA

Atskiro baudžiamojo kodekso straipsnio, skirto neapykantos kalbai, Lietuvos teisės aktuose nėra, ją apima neapykantos kurstymas. Jis gali būti laikomas kėsinimusi į pagrindines teisinės valstybės vertybes – žmonių lygiateisiškumą ir sąžinės laisvę, todėl su neapykantos kurstymu susijusių veikų draudžiamumas Lietuvoje tiesiogiai kyla iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos, baudžiamojo įstatymo ir prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų, kurių Lietuvai yra privalu laikytis⁴⁰.

Lietuva yra ratifikavusi ar įsipareigojusi įgyvendinti keletą tarptautinės teisės dokumentų, susijusių su diskriminacijos panaikinimu ir neapykantos kurstymo bei neapykantos nusikaltimų kriminalizavimu:

- **1965 m. Jungtinių Tautų Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo** (ratifikuota 1998 m.). 4 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves imtis neatidėliotinių ir veiksmingų priemonių prieš bet kokią rasinės ar tam tikros odos spalvos ar tautybės diskriminacijos kurstymą ar diskriminacinius veiksmus, be kita ko, baudžiamuoju įstatymu drausti idėjų, pagrįstų rasiniu pranašumu ar neapykanta, platinimą, visokį rasinės diskriminacijos kurstymą, taip pat visus smurto veiksmus ar tokių veiksmų kurstymą prieš kokią nors rasę ar kitos odos spalvos ar tautybės asmenų grupę, taip pat bet kokią rasinės veiklos rėmimą, įskaitant jos finansavimą, organizuotą ir kitokią propagandinę veiklą, skatinančią ir kurstančią rasinę diskriminaciją.
- **1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (ratifikuotas 1991 m.)**. 20 straipsnyje nurodoma, kad kiekvienas tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, draudžiamas įstatymu. 26 straipsnis skelbia, jog visi žmonės yra lygūs įstatymui ir turi teisę į vienodą, be jokios diskriminacijos

40 MURAUŠKIENĖ, Dovilė. *Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo*, 2019. Parengta Vidaus reikalų ministerijos užsakymu, [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <[https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Rekomendacijos%20d%C4%97I%20baud%C5%BElamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo\(1\).pdf](https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Rekomendacijos%20d%C4%97I%20baud%C5%BElamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo(1).pdf)>.

įstatymo apsaugą. Šiuo atžvilgiu įstatymas turi drausti bet kokią diskriminaciją ir užtikrinti visiems vienodą ir veiksmingą apsaugą nuo diskriminacijos rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kokių nors kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar kokio nors kito požymio pagrindu.

- **1979 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (ratifikuota 1995 m.)**. 2 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves vykdyti moterų diskriminacijos panaikinimo politiką ir tuo tikslu, be kita ko, imtis atitinkamų teisinių ir kitų priemonių, taip pat sankcijų, draudžiančių bet kokią moterų diskriminaciją, įvesti teisinę moterų teisių apsaugą lygiomis su vyrais sąlygomis ir per kompetentingus nacionalinius teismus bei kitas valstybines įstaigas garantuoti veiksmingą moterų apsaugą nuo bet kokios diskriminacijos.
- **1995 m. Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (ratifikuota 2000 m.)**. 4 straipsnis įpareigoja šalis garantuoti tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims teisę į lygybę prieš įstatymą ir vienodą įstatymo teikiamą apsaugą. Šiuo požiūriu draudžiama bet kokia tautinėms mažumoms priklausančių asmenų diskriminacija. 6 straipsnis įpareigoja šalis imtis reikiamų priemonių apsaugoti asmenis, kuriems gali būti grasinama arba grėsti diskriminacija, priešiškus ar smurtas dėl jų etninio, kultūrinio, kalbinio ar religinio savitumo.
- **2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis**. Sprendimu numatyta derinti ES šalių įstatymus bei kitus teisės aktus dėl su rasizmu ir ksenofobija susijusių veikų. Pamatinis sprendimas įpareigojo valstybes nares nustatyti baudžiamąją atsakomybę už neapykantą kurstančią kalbą prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, taip pat už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje skelbiama, kad žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, jam neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Be to, laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, o tik įstatymu, jei tai būtina siekiant apsaugoti žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę ar ginti konstitucinę santvarką. Svarbu pažymėti, jog žodžio laisvės ribojimas yra įtvirtintas tame pačiame Konstitucijos 25 straipsnyje. Pagal jį laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija⁴¹.

2020 m. Generalinio prokuroro metodinės rekomendacijos bene pirmą kartą taip išsamiai apibrėžė neapykantos kalbos sąvoką bei jos ypatumus. Pagal šį teisės aktą, neapykantą kurstanti kalba, arba neapykantos kalba, *laikoma viešu skleidimu (žodžiu, raštu ar kita forma) informacijos (idėjų, nuomonių, žinomai neteisingų faktų), kuria tyčiojama, niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimo ar pažiūrų*. Pažymėtina, jog neapykantos kalbos atveju kaltininko išankstinis nusistatymas neapykanta ir (ar) šališkos nuostatos yra esminis momentas taikant baudžiamąją atsakomybę, nes nesant šio motyvo pati kalba savaime nėra nusikalstama veika. Pagal metodinių rekomendacijų 16.2 punktą, tokioms veikoms būdinga tai, kad jos

41 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014, 25 str.

dažniausiai padaromos naudojant kalbines priemones, t. y. raštu ar žodžiu pareiškiant tam tikrus teiginius, pavartojant žodžius ar įvairius kurstomojo, diskriminacinio pobūdžio simbolius (ženklus ir kitus objektus). Neapykantą kurstanti kalba nėra vien pasakyti žodžiai. Tai ir vaizdo įrašai, nuotraukos ar bet kuris kitas veiks- mas ar turinys.

Su neapykantos kurstymu kaip nusikalstama veika susijusios veikos yra reglamentuotos BK XXV sky- riuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“. Šiuo metu dauguma ikiteisminių tyrimų dėl neapykantos kalbos yra pradedami pagal BK 170 str. (Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę). Nors praktikoje taikomos rečiau, Bau- džiamasis kodeksas taip pat numato ir kitas nusikalstamas veikas, nukreiptas į neapykantos kurstymą ar diskriminavimą: BK 169 str. (Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės), BK 170¹ str. (Grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurs- tyti prieš ją, kūrimas ir veikla), BK 170² (Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šurkštus menkinimas), BK 171 str. (Trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes).

Ikiteisminiai tyrimai dėl neapykantą kurstančios kalbos statistiškai dažniausiai pradedami pagal BK 170 str., jis daugiausiai buvo analizuojamas ir šiame skyriuje bei tyrime. BK 170 str. numatytos nusikal- stamos veikos pagrindinis objektas yra asmens (žmogaus) lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė. Papildomu objektu gali būti atitinkamai žmonių grupei priklausančio asmens garbė, orumas, sveikata. Nagrinė- jamo straipsnio 2 dalyje nustatyta atsakomybė tam, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Kaltininkas, aktyviais veiksmais tyčiodamasis, niekindamas, skatindamas neapykantą ir diskriminaciją, kursto aplinkinius savo viešais pareiškimais, kuriuose pateikiamos specialiai, šališkai, neobjektyviai parinktos ir išdėstytos žinios, nuomonės, faktai, vertinimai, išvados ir pan., išreiškiančios neigiamą, niekinantį, žeminantį pasisakančio asmens požiūrį į tam tikras įstatyme apibrėžtas žmonių grupes ar joms priklausančius asmenis. Taigi, pasisakantis asmuo nedviprasmiškai ir visiems suprantamai nurodo vieną iš įstatyme apibrėžtų žmonių grupių ir išreiškia jos atžvilgiu savo neigiamą, niekinantį ar žeminantį požiūrį, skatindamas ir kurstyda- mas kitų visuomenės narių (jo viešų pareiškimų respondentų) neigiamus jausmus, neapykantą nurody- tai asmenų grupei ar jos nariui, tokių asmenų diskriminaciją⁴².

BK 170 straipsnio 2 dalyje numatyta veika reiškiasi vienu ar keliais alternatyviais veiksmais: a) tyčioji- musi iš tam tikros grupės ar jai priklausančio asmens; b) jų niekinimu; c) neapykantos jiems skatinimu; d) kurstymu juos diskriminuoti⁴³. Tai reiškia, kad, norint kvalifikuoti nusikalstamą veiką pagal nagrinėja- mą straipsnį, pakanka identifikuoti bent vieną iš paminėtų alternatyvių veiksmų.

Nors baudžiamasis kodeksas nepateikia tyčiojimosi, niekinimo, neapykantos skatinimo bei kurstymo definicijų, tą savo praktikoje padarė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Savo praktikoje minėtas veikas teis- mas apibūdino taip⁴⁴:

- **Tyčiojimas** – tai garbės ir orumo žeminimas, žmogaus ar žmonių grupės vaizdavimas kaip pajuokos objekto.
- **Niekinimas** – tai labai neigiamas nepagarbus atsiliepiamas apie žmogų ar žmonių grupę, džiū- gavimas dėl juos ištikusios nelaimės arba prieš juos padarytų nusikaltimų ir pan.

42 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2012.

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016.

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.

- **Neapykantos skatinimas** – tai primetimas žmogui ar jų grupei nebūtų dalykų, kurie juos neigiamai apibūdina visuomenės akyse, sukelia priešišumą ar provokuoja nepakantumą žmogui ar jų grupei.
- **Kurstymas diskriminuoti** – tai tiesioginis kvietimas arba netiesioginis skatinimas riboti žmo- gaus ar jų grupės teises ir laisves lyginant su kitais žmonėmis ar jų grupėmis.

Pažymėtina, jog BK 170 str. 2 d. įtvirtinta nusikalstama veika laikoma baigta nuo jos padarymo momen- to, t. y. šios nusikalstamos veikos sudėtis formalioji, pasekmių atsiradimas nėra svarbus. Šiuo atžvilgiu paminėtina ir EŽTT jurisprudencija, kurioje suformuota, jog neapykantos kurstymas nebūtinai reikalauja raginimo daryti tam tikrą smurtinę ar kitokią nusikalstamą veiką. Kėsinimosi į asmenis, padaryto įžei- džiant, išjuokiant ar šmeižiant tam tikras gyventojų dalis ir grupes pakanka, kad valstybės institucijos suteiktų kovai su neapykantą kurstančiais pasisakymais prioritetą neatsakingos saviraiškos laisvės, kuri pažeidžia dalies gyventojų ar grupių orumą, net saugumą, atžvilgiu⁴⁵. EŽTT yra pabrėžęs, kad diskrimi- nacija, grindžiama seksualine orientacija, yra tokia pat rimta (sunki, pavojinga), kaip ir diskriminacija, grindžiama rase, kilme ar odos spalva⁴⁶. Vis dėlto, teismų praktikos apžvalga atskleidė, kad tokio tipo bylose yra reikalaujama nustatyti realią grėsmę įstatymo saugomoms vertybėms.

Veikos padarymo būdas – būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis: veika turi būti padaroma viešai, tam tikru viešu pareiškimu. Kvalifikuojant veiką, nebūtina nustatyti konkretaus asmens, prieš kurį buvo padaryta veika. Pakanka nustatyti, ar šia nusikalstama veika buvo siekiama pasityčiojant, panie- kinant, skatinti neapykantą ar diskriminaciją prieš konkrečių asmenų, pasižyminčių lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų bendru- mu, grupę⁴⁷.

Subjektyviuosius BK 170 str. 2 d. numatytos nusikalstamos veikos požymius sudaro kaltė – tiesio- ginė konkretizuota tyčia, turint tikslą pasityčioti, paniekinti asmenį dėl jo rasės, tautybės bei kitų BK 170 straipsnio 2 dalyje nurodytų požymių. Kaltinamasis suvokia savo daromos veikos pavojingą pobūdį, priešingumą teisei, tačiau nori veikti ir veikia tokiu pavojingu būdu, turėdamas galimybę nukreipti savo valią ir neatlikti priešingų teisei, pavojingų veiksmų⁴⁸.

BK 170 straipsnio 3 dalyje numatyta atsakomybė tam, kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą. Kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti – tai tiesioginis ar netiesioginis skatinimas vartoti fizinę ar psichinę prievartą (žudyti, žaloti ir pan.)⁴⁹.

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos teisės aktai iš esmės atitinka Europos Sąjungos ir tarptautinių organizacijų nustatytus reikalavimus dėl neapykantos kurstymo kriminalizavimo. Kita vertus, nevyriausybines organizacijos jau kurį laiką atkreipia dėmesį, jog, nepaisant įvairių tarptautinių organizacijų rekomendacijų, Lietuvos teisinis reglamentavimas neapima visų diskriminacijos pa- grindų, pavyzdžiui, odos spalvos ir lytinės tapatybės⁵⁰.

45 Žr. EŽTT sprendimus byloje *Feret prieš Belgiją*, pareiškimo Nr. 15615/07, *Vejdeland ir kiti prieš Švediją*, pareiškimo Nr. 1812/07, *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 41288/15.

46 Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. gegužės 9 d. sprendimas byloje *Vejdeland ir kiti prieš Švediją*, pareiškimo Nr. 1812/07.

47 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

48 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2012.

49 Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-335-209-2016.

50 Europos žmogaus teisių fondo informacinis tinklapis. *Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetui pateikta alternatyvi ataskaita*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.efhr.eu/2019/04/12/rasines-diskriminacijos-panaikinimo-komitetui-pateikta-alternatyvi-ataskaita/>>

2.2. TEISMŲ PRAKTIKOS DĖL NEAPYKANTOS KALBOS APŽVALGA

Pažymėtina, kad teismų praktika, priimant sprendimus dėl neapykantos kurstymo atvejų, vis dar formuojasi, todėl matomas vieningos ir išsamios teismų praktikos trūkumas. 2017 metais Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktame tyrime nurodoma, kad nacionaliniai teismai, kvalifikuodami veiką kaip neapykantos nusikaltimą ar kurstymą bei sprenddami dėl baudžiamosios atsakomybės kaip *ultima ratio* taikymo, atsižvelgia į tokius kriterijus: (i) kontekstą, (ii) kurstymo realumą, (iii) specialisto išvadą. Vis dėlto būtent šie kriterijai neapykantos kurstymo bylose kelia tam tikrų problemų: nesant vienodos teisminės praktikos, šiems kriterijams kartais yra suteikiamas skirtingas svoris, pasitaiko atvejų, kai teismas jų apskritai neįvertina arba įvertina priešingai anksčiau išplėtotai praktikai⁵¹.

Šiame skyriuje apžvelgtos svarbiausios kasacinio ir žemesnių instancijų teismų išnagrinėtos bylos, susijusios su neapykantą kurstančia kalba, suformavusios pagrindinius kriterijus, kuriais šiuo metu remiasi ikiteisminio tyrimo institucijos bei teismai.

2.2.1. SISTEMISKUMO POŽYMIO NUSTATYMAS

2017 metais LAT priėmė nutartį Nr. 2K-206-693/2017⁵² byloje dėl 15 neapykantą kurstančių komentarų, parašytų po įvairiais straipsniais. Nuteistasis interneto portale *15min.lt* paskelbė 15 įžeidžiamo, niekinamo, diskriminacinio pobūdžio komentarų, kuriais, be kita ko, buvo kurstoma neapykanta prieš tam tikrą tautinę grupę, pavyzdžiui: „*rusiškos kiaulės kriuksi pritvinkę žmonių kraujo. geras ruskis – miręs*“⁵³, „*Rusčiai negali gyventi jeigu jiems neplauna smegenų. Geras rusas tik miręs nes žmogžudžių ir banditų vieta po žeme*“⁵⁴, „*rusiškos brandingos kruvinais snukiais tegul sėdi namuose ir geria samanę. Po to seka mordobojus daužant snukius štanketais. Tokios fašistų kultūros pasauliui nereikia*“⁵⁵, „*Gaila kad ne 101 procentas. Beprotės beždžionių veislės fašistai geri tik negyvi nes pasiutligė gydoma tik pakasant po žeme*“⁵⁶ ir kt. Pirmosios instancijos teismas asmenį nuteisė, apeliacinės instancijos teismas paliko galioti apylinkės teismo nuosprendį.

Šioje byloje atskleidžiamas sistemiskumo požymis, reikalingas kilti baudžiamajai atsakomybei. Kaltinamasis rėmėsi 2016 m. LAT nutartimi teigdamas, kad žemesnės instancijos teismai nukrypo nuo suformuotos praktikos, vertindami parašytus komentarus BK 170 str. 2 d. kontekste. Vis dėlto LAT nesutiko su tokiu kaltinamojo argumentu, nurodydamas, kad aptariamų bylų faktinės aplinkybės nėra tapačios. Teismas pažymėjo, jog cituojamoje byloje asmuo buvo kaltinamas tik vieno gana abstraktaus, lakoniško komentaro parašymu, o aptariamoje byloje nuteistasis veikė tyčia, siekė viešai tyčiotis, niekinti rusų tautybės žmones, skatinti neapykantą, diskriminaciją prieš juos, reikė raginimus smurtauti ir fiziškai su jais susidoroti: *R. P. savo komentarus internete parašė net penkiolika kartų, ir tai neleidžia abejoti nuteistojo nusikalstamais ketinimais*⁵⁷.

Teismas pažymėjo, kad raginimai smurtauti buvo skiriami tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar klausytojų ratui tiesiogiai palenkinti, t. y. sukurstyti juos prieš tam tikrą žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, sukelti neapykantą, suformuoti niekinamą, diskriminacinį požiūrį į juos arba paskatinti

51 NORMANTAITĖ, Kristina. *Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: < <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>>.

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

53 Komentarai parašyti po *15min.lt* publikuotu straipsniu „Kremliaus garbintojas iš Kintų O. T. skundžiasi tapęs „liaudies priešu“.

54 Komentarai parašyti po *15min.lt* publikuotu straipsniu „Detektyvas Seime: kas transliavo uždraustą propagandinį kanalą „RTR Planeta?“.

55 Komentarai parašyti po *15min.lt* publikuotu straipsniu „Naktinių vilkų“ lyderis ėmė grasinti: prisižaisite su ta rusofobija“.

56 Komentarai parašyti po *15min.lt* publikuotu straipsniu „V. P. kultas stiprėja toliau – jį remia 89 proc. Rusijos gyventojų“.

57 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

panaudoti fizinę ar psichinę prievartą prieš juos. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad vien didelio rato asmenų, kuriam būtų skirtas komentaras, nepakanka, kad veika būtų pripažinta pavojinga⁵⁸. Teismas taip pat pabrėžė, jog aptariamoms nusikalstamos veikos laikomos baigtomis nuo jų padarymo momento, t. y. šių nusikalstamų veikų sudėtys formaliosios, pasekmių atsiradimas nėra svarbus. *Nusikalstamos veikos pavojingumas reiškia, kad tokia veika kėsina į įstatymo saugomas vertybes ir dėl to šioms vertybėms yra padaroma žala ar sukeliama tokios žalos atsiradimo grėsmė. Formalių nusikaltimų sudėčių atveju reali žala saugomoms vertybėms gali būti ir nepadaroma, o tik sukeliama tokios žalos atsiradimo grėsmė*⁵⁹.

LAT atmetė nuteistojo kasacinį skundą ir paliko galioti apylinkės teismo nuosprendį. Neapykantą kurstęs asmuo nuteistas pagal LR BK 170 str. 2 d. ir 3 d. Galutine subendrinta bausme paskirtas laisvės apribojimas vieneriems metams ir šešioms mėnesiams, įpareigojant jį būti namuose nuo 22 val. iki 6 val., jei tai nesusiję su darbu.

2018 m. LAT turėjo galimybę pasisakyti dėl dar vieno neapykantos kurstymo atvejo internete⁶⁰ Kaltininkas: 1) 2013 m. socialiniame tinkle „Facebook“ V. L. paskelbė ledinį „Levitavimo pagrindai. Žmonių populiacijos valdymo pradžiamokslis“ bei Konstantino Petrovo paskaitų vertimus į lietuvių kalbą, kuriuose atskirais teiginiais buvo skleidžiamos melagingos žinios apie žydų tautą, taip skatinant neapykantą; taip pat „Facebook“ buvo parašyti du komentarai, nukreipti prieš kitos tautybės, seksualinės orientacijos bei pažiūrų asmenis (liberalių partijų narius); 2) 2015 m. „Facebook“ viešai paskelbė tekstą, pavadintą „Diagnozė – Lietuviai serga Stokholmo sindromu“, kuriuo pasidalijo tinklapiuose www.brudno.com.ua bei www.sauksmas.lt, kartu paskelbdamas neapykantą skatinančius teiginius apie Lietuvos žydus; 3) minėtame tekste „Diagnozė – Lietuviai serga Stokholmo sindromu“ viešai pritarė SSRS įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką ir prieš Lietuvos Respublikos gyventojus įvykdytiems nusikaltimams žmoniškumui, juos neigė ir šurkščiai menkino. Šioje byloje asmuo buvo nuteistas pagal BK 170 str. 2 d. bei 170 2 str. 1 d., jam skirta subendrinta vienerių metų laisvės apribojimo bausmė, įpareigojant visą šį laikotarpį be bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos ir neatlygintinai išdirbti 100 valandų per šešių mėnesių laikotarpį sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose bei nevalstybinėse organizacijose.

Kasacinio teismo teigimu, kvalifikuojant veikas pagal BK 170 straipsnio 2 dalį, būtina nustatyti, kad įžeidžiančio, niekinančio, diskriminacinio pobūdžio vieši kaltininko pareiškimai buvo skiriami tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar klausytojų ratui tiesiogiai palenkinti, t. y. sukurstyti juos prieš tam tikrą žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, sukelti neapykantą, suformuoti niekinantį, diskriminacinį požiūrį į juos. Be to, teismas pabrėžė, kad, sprendžiant baudžiamosios atsakomybės taikymą už nusikalstamos veikos, numatytos BK 170 straipsnio 2 dalyje, padarymą taip pat svarbu nustatyti, kiek pavojingos veikos, dėl kurių padarymo kaltininkas traukiamas atsakomybėn. Pripažįstant ar nepripažįstant tam tikrus viešus pareiškimus kurstymu prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, būtina nustatyti dėl jų kilsiančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms realumą. Teismas padarė išvadą, kad baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį kilti nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimo, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo, dėl kurio galėtų kilti reali grėsmė šio baudžiamojo įstatymo saugomam objektui.

Teismas dar kartą pažymėjo, kad saviraiškos teisės įgyvendinimas nėra beribis, todėl, remdamasis tarpautinių ir nacionalinių teismų praktika, pabrėžė, jog saviraiškos teisės realizavimas gali būti ribojamas

58 Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-651/2019.

59 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

60 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.

atsižvelgiant į kitus saugomus interesus ir vertybes, kuriems dėl saviraiškos teisės įgyvendinimo gali būti padaroma didesnė žala ir tai gali sukelti visuomenėje negatyvius padarinius⁶¹. Šiuo atveju teismas pažymėjo, kad nuteistasis neabejotinai suprato skelbiamų tekstų turinį, tačiau tai jo nesustabdė, bet priešingai – kartu šiems tekstams jis parašė atitinkamus komentarus, kurie, anot teismo, prisidėjo prie neapykantos skatinimo žmonių grupėms, skiriamoms tiek tautiniu, tiek socialinės orientacijos, tiek įsitikinimų pagrindu.

Teismas taip pat atkreipė dėmesį į sistemiškumo kriterijų. Pakartodamas ankstesnę praktiką, teismas pažymėjo, kad baudžiamajai atsakomybei kilti nepakanka vien niekinančio pobūdžio pareiškimo, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos skatinimo. Nagrinėjamoje byloje neapykantą kurstęs asmuo ne dėl atsitiktinumo vieną kartą, bet, anot teismo, sistemingai, paskelbdamas minėtus plačios apimties tekstus ir pateikdamas viešus komentarus, veikė suvokdamas savo veikos pavojingumą ir, norėdamas paskatinti neigiamą visuomenės reakciją į žydų tautą, homoseksualus bei konservatorių ir liberalų partijoms priklausančius asmenis, iš jų tyčiojosi ir juos niekino.

2.2.2. REALIOS GRĖSMĖS IR PAVOJINGUMO ĮSTATYMO SAUGOMOMS VERTYBĖMS NUSTATYMAS

Teismų praktikoje yra nurodyta, kad, pripažįstant ar nepripažįstant tam tikrus viešus pareiškimus kursytymu prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, būtina nustatyti dėl jų kiliančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamajai įstatymo saugomoms vertybėms realumą. Baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį ir ypač 3 dalį kilti nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimo, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo, kurstymo panaudoti smurtą ar fiziškai susidoroti su tam tikra žmonių grupe, dėl kurio galėtų kilti reali grėsmė įstatymo saugomoms vertybėms – orumui ir lygiateisiškumui.

Pavyzdžiui, 2012 metais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turėjo įvertinti⁶², ar komentaru [...] [visi] kurie šiuose komentaruose prijaucia tų homikų išsišokimui, patys yra tokie pat iškrėpėliai ir psichiniai ligoniai. Čia komentarus rašo ir to iškrėpėliško sambūrio dalyviai. Gėda šio šlykštaus reginio organizatoriams ir dalyviams. Yra toks žodis PASILEIDĖLIS, kuris apibūdina žmogų, nemokantį kontroliuoti savo juslių. Taigi prieš mūsų akis -- pasileidėliai. Ir ne šiaip kokie, bet ypatingos rūšies pasileidėliai, -- tai IŠKRYPĖLIAI. Juos skubiai reikėjo surinkti ir išvežti į Psichiatrinę. Jų vieta – TEN iš tiesų buvo tyčiojamasi, skatinta neapykanta, diskriminacija prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos, kaip nusprendė pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai. Komentarai buvo parašyti po vaizdo įrašų apie nesankcionuotą akciją „Bučiniai prieš homofobiją“, vykusių prie Seimo rūmų.

Šioje byloje taip pat buvo aptartas pavojingumo laipsnis, kaip vienas iš kriterijų taikant BK 170 str. 2 d. Pasak teismo, teiginiai *iškrėpėliai ir pasileidėliai*, išreiškiant nuomonę apie homoseksualių asmenų surengtą nesankcionuotą viešą renginį, vertintini kaip nekorektiški, prasilenkiantys su etišku savo konstitucinės informacijos, nuomonės sklaidos laisvės įgyvendinimu, tačiau savo pavojingumo laipsniu neatitinkantys BK 170 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos nusikalstamos veikos – kurstymo aktyviais veiksmais prieš homoseksualius asmenis, tyčiojantis, niekinantis, skatinantis neapykantą ar diskriminaciją. Be to, pabrėžta, kad **baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje turi būti suvokiama kaip kraštutinė, paskutinė priemonė (ultima ratio), naudojama saugomų teisinių gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti.**

Teismas konstatavo, kad asmuo, pasirinkdamas savo nuomonės apie interneto tinklapyje skelbtą infor-

maciją (reportažą) išraiškos būdą, pavartojo netinkamus žodžius, išreiškiančius nepritariamą neteisėtai surengtą homoseksualių asmenų akcijai, tačiau tik žodžių *iškrėpėlis* ir *pasileidėlis* vartojimas nėra pagrindas baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį kilti. Be to, tik dėl šių dviejų pasisakymų viešoje erdvėje nenustatyti ir subjektyvieji veikos požymiai – tiesioginė tyčia. Nurodytais aktyviais veiksmais, anot teismo, asmuo nekurstė kitų visuomenės narių prieš homoseksualius asmenis. LAT panaikino žemesnės instancijos teismų sprendimus bei bylą nutraukė, asmeniui nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo, numatyto BK 170 str. 2 d., požymių.

2016 metais LAT priėmė sprendimą byloje dėl 2013 metais parašyto komentaro *Duot į kailį tokies įdraskyta šikniams* po straipsniu „Dėl gėjų teisių pažeidimo – mitingas prie Rusijos ambasados“. Pirmosios instancijos teismas asmenį nuteisė, o apeliacinės – išteisino.

Kasacinis teismas pažymėjo, kad nors iš esmės nusikalstamos veikos, aprašytos formaliąja sudėtimi, koks yra ir neapykantos kurstymas, padarinių nereikalauja, vis dėlto teismui svarbu konstatuoti, jog padaryti **veiksmai yra pavojingi**, t. y. jais galima sukelti realią grėsmę aptariamo baudžiamajai įstatymo saugomoms vertybėms. Šioje byloje teismas atkreipė dėmesį, kad nusikaltimo pavojingumas yra vienas iš kriterijų, lemiančių baudžiamosios atsakomybės taikymą. Teismas pažymėjo, kad nusikaltimo pavojingumą nulemia du kriterijai – pavojingumo pobūdis ir pavojingumo laipsnis. *Pavojingumo pobūdis paprastai priklauso nuo nusikaltimo objekto, t. y. nuo saugomų teisinių gėrių, į kuriuos kėsinama, vertingumo. Pavojingumo pobūdžiui turi įtakos ir padaryta žala, nes ji tiesiogiai yra susijusi su nusikaltimo objektu. Nustatant padarytosios veikos pavojingumo laipsnį, esminę reikšmę irgi turi padarytos žalos dydis, taip pat ir kiti faktoriai – veikos padarymo būdas, kaltė, veikos motyvai, tikslai. Vadinas, padarinių nustatymas ir įvertinimas yra būtini konstatuojant visos nusikalstamos veikos pavojingumo – kiekvienos veikos materialaus požymio buvimą⁶³. Teismas, cituodamas savo ankstesnę praktiką, pabrėžė, kad padarinių kaip būtino požymio neįtvirtinimas nusikalstamos veikos sudėtyje nereiškia, kad veikos, BK aprašytos formaliosiomis sudėtimis, nesukelia pavojingų padarinių ir kad jų apskritai nereikia tirti byloje⁶⁴.*

Nutartyje taip pat atkreipiamas dėmesys, kad, pripažįstant ar nepripažįstant tam tikrus viešus pareiškimus kursytymu prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, būtina nustatyti dėl jų kiliančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamajai įstatymo saugomoms vertybėms realumą. Tai, pasak kasacinio teismo, suponuoja išvadą, kad **baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį ir ypač 3 dalį kilti nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimo, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo, kurstymo panaudoti smurtą ar fiziškai susidoroti su tam tikra žmonių grupe, dėl kurio galėtų kilti reali grėsmė** šio baudžiamajai įstatymo saugomam objektui.

Be to, teisėjų kolegija pažymėjo, kad seksualinių mažumų teisių tema Lietuvoje yra aktuali, ją supa tam tikra socialinė įtampa, susijusi, be kita ko, su tam tikru konservatyvesniu (neigiamu) dalies visuomenės požiūriu į seksualines mažumas. Kita vertus, teismas nepritarė, kad bendras socialinis kontekstas ir konkretus byloje svarstomo komentaro kontekstas yra toks įtemptas, kad savaime pateisintų griežtesnius su juo susijusio saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimus ir baudžiamosios atsakomybės kaip *ultima ratio* taikymą. Dėl šios priežasties, nors komentaras ir yra neigiamas, niekinančio pobūdžio, nukreiptas prieš homoseksualių žmonių grupę, vis dėlto negalėjo sukelti realios grėsmės aptariamo baudžiamajai įstatymo saugomoms vertybėms, t. y. pažeisti homoseksualių žmonių grupės lygiateisiškumą, jos, kaip bendruomenės, orumą ir realiai sukurti portalo skaitytojus smurtauti prieš šią žmonių grupę. Tokias išvadas teismas padarė atsižvelgdamas į komentaro lakoniškumą, jame pavartotus žodžius, nekonkretų komentaro pobūdį.

61 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-91-976/2018.

62 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-677/2012.

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-86-648/2016.

64 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-86/2006, 2K-271-648/2015.

Aukščiau aptarta LAT praktika atspindi žemesnių instancijų teismų praktikoje. Teismai laikosi pozicijos, kad vienas lakoniškas neetiškas pasisakymas viešojoje interneto erdvėje nesudaro subjektyviųjų veikos požymių – tiesioginė konkretizuota išteisintojo tyčia kurstyti interneto vartotojus, skaitančius jo komentara, prieš homoseksualius asmenis, skatinti neapykantą jiems ar diskriminaciją⁶⁵. Be to, tokiais atvejais teismai vertina ne tik paskleistas informacijos turinį, bet ir kitas reikšmingas aplinkybes, *sudarančias pagrindą teigti, kad veika šiuo atveju nebuvo tokia pavojinga, kad būtų galima asmenį patraukti baudžiamajon atsakomybėn*⁶⁶. Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad abstraktaus pobūdžio informacijos paskelbimas viešojoje erdvėje, nors ir dideliu ratu asmenų, taip pat nesudaro pagrindo teigti, kad buvo padaryta pavojinga veika.

Taigi, apibendrinant aptartą teismų praktiką, galima išskirti šiuos kriterijus, kuriais naudojami teismai, vertindami galimai neapykantą kurstančią kalbą:

1. Ultima ratio principas. Baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje turi būti suvokiama kaip krašutinė, paskutinė priemonė (*ultima ratio*), naudojama saugomų teisiųjų gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti. Šiuo metu laikomasi pozicijos, jog vienas lakoniškas neetiškas komentaras nesukelia tokios grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms, kad būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad tokiu atveju neapykantą kurstantiems asmenims nėra taikoma jokia atsakomybė.

2. Realios grėsmės bei pavojingumo nustatymas. Pripažįstant ar nepripažįstant tam tikrus viešus pareiškimus kurstymu prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, būtina nustatyti dėl jų kilsiančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamajon įstatymo saugomoms vertybėms realumą. Baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį ir ypač 3 dalį kilti nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimio, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo, kurstymo panaudoti smurtą ar fiziškai susidoroti su tam tikra žmonių grupe, dėl kurio galėtų kilti reali grėsmė įstatymo saugomoms vertybėms – orumui ir lygiateisiškumui. Padarinių kaip būtino požymio neįtvirtinimas nusikalstamos veikos sudėtyje nereiškia, kad veikos, BK aprašytos formaliosiomis sudėtimis, nesukelia pavojingų padarinių ir kad jų apskritai nereikia tirti byloje. Kiekvienu konkrečiu atveju būtina įvertinti, ar asmens veiksmai nesiekė tokio pavojingumo, už kurį jam turi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Paprastai teismų praktikoje pažymima, jog pavienis komentaras yra neetiškas, amoralus, prasilenkia su etišku informacijos nuomonės sklaidos laisvės įgyvendinimu, tačiau savo pavojingumo laipsniu neatitinka BK įtvirtintų veikų požymių. Nors pavojingumo kriterijus pats savaime nėra ydingas, suformuotoje teismų praktikoje reikalaujama realios grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms. Atsižvelgiant į tai, kad formalioji veikos sudėtis nereikalauja padarinių, o realios grėsmės nustatymo kriterijaus teismai nėra nustatę, manytina, jog kriterijus, vertinant neapykantos kalbos atitikimą BK 170 straipsniui, yra problemiškas.

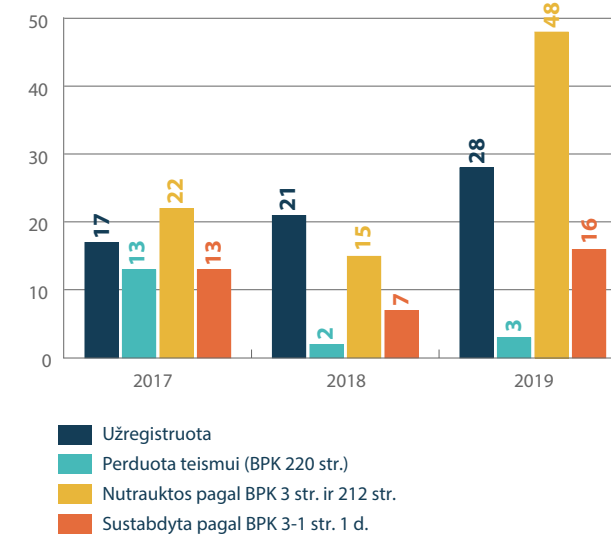
3. Sistemiskumo požymio nustatymas. Kvalifikuojant veikas pagal BK 170 straipsnio 2 dalį, būtina nustatyti, kad įžeidžiančio, niekinančio, diskriminacinio pobūdžio vieši kaltininko pareiškimai buvo skelbiami ne dėl atsitiktinumo vieną kartą, bet sistemingai, t. y., veiksmai buvo pasikartojantys. Be to, tokio turinio pareiškimai turi būti skiriami tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar

klausytojų ratui tiesiogiai palenkiami. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, jog vien didelio rato asmenų, kuriam būtų skirtas komentaras, nepakanka, kad veika būtų pripažinta kaip pavojinga. Baudžiamajai atsakomybei kilti taip pat nepakanka vien niekinančio pobūdžio pareiškimio, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos skatinimo.

4. Objektyviųjų ir subjektyviųjų nusikalstamos veikos požymių visuma. Spręsdamas klausimą dėl baudžiamosios atsakomybės neapykantos nusikaltimų byloje, LAT atkreipia dėmesį į būtinumą nustatyti objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visumą. Vertinant, ar konkretus veiksmas turi neapykantos nusikaltimo požymių ir ar padaryta veika atitinka įstatymo uždraustos veikos sudėtį, turi būti vertinami ne pavieniai nusikalstamos veikos požymiai, o objektyviųjų požymių visuma⁶⁷. Teismų praktikoje, nustatant šių požymių visumą, teismai išskiria šiuos objektyviuosius požymius: pasisakymų pobūdį ir turinį, socialinio konteksto įtemptumą, veiksnių intensyvumą, situaciją, kurioje ir kaip buvo padaryti konkretūs veiksmai, aplinką, kurioje buvo atlikti veiksmai, ir aplinkos reakcijos pobūdį į atliktus veiksmus; subjektyviuosius požymius: tyčią ir jos kryptingumą, pasisakymų tikslus ir motyvus, nukreiptus prieš konkrečią socialinę grupę ar asmenį⁶⁸.

2.3. NUTARIMŲ DĖL IKITEISMINIŲ TYRIMŲ (NE)PRADĖJIMO DĖL NEAPYKANTOS KURSTYMO APŽVALGA

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie VRM oficialiais duomenimis, 2019 metais teismą pasiekė 3 bylos, tirtos pagal BK 170 str., kai užregistruota atvejų buvo beveik 10 kartų daugiau – 28. Pažymėtina, jog 2018 ir 2017 metais šie skaičiai atitinkamai siekė 2 ir 21 bei 13 ir 17 (žr. Paveikslas Nr. 1). Tai reiškia, kad, palyginti su 2017 metais, 2019 metų teismui perduodamų bylų skaičius sumažėjo šiek tiek daugiau nei 4 kartus, nepaisant kiek padidėjusio užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiaus.

⁶⁷ Mano vyriausybė. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. *Atsakas į neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas*. Tyrimas „Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizė“ atliktas 2018 metais, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai vykdant projektą [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/atsakas-i-neapykantos-nusikaltimus-ir-neapykanta-kurstančias-kalbas>>.

⁶⁸ NAVICKIENĖ, Žaneta ir VELIČKA, Vilius. *Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizės ataskaita (parengta Vidaus reikalų ministerijos užsakymu)*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Neapykantos_nusikaltimu_tyrimas_Ataskaita_2019.pdf>.

⁶⁵ Kauno apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamajon byloje Nr. 1A-131-579/2019.

⁶⁶ Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamajon byloje Nr. 1A-210-651/2019.

Paveikslas Nr. 1. Nusikalstamų veikų tyrimo rezultatai pagal LR BK 170 str.⁶⁹

Pastebėtina, kad oficialioje statistikoje nėra pateikiami duomenys apie pranešimų apie neapykantos kurstyto atvejus ir atsisakymus pradėti ikiteisminius tyrimus. Tai reiškia, jog neapykantos kurstyto atvejų, kurie, teisės saugos pareigūnų vertinimu, nėra tokie pavojingi, kad užtrauktų baudžiamąją atsakomybę, realus skaičius nėra žinomas. Nepaisant to, Europos žmogaus teisių fondo vykdoma stebėseną leidžia apžvelgti pagrindinius argumentus, kuriais remiantis yra atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantą kurstančios kalbos. Tyrimo metu buvo išanalizuota 20 atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą. Pagrindinės atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą priežastys, suformuotos ir teismų praktikoje:

Realios grėsmės ir pavojingumo nebuvimas:

- [...] komentaro tekstas⁷⁰ labiau liudija nebrandaus požiūrio ar asmenybės, kultūros nebuvimą, tačiau jis savo turiniu ir pavojingumu neatitinka LR BK 170 str. 2 d. reglamentuotos nusikalstamos veikos sudėties požymių. [...] tokiu pasisakymu jis negalėjo sukelti realios grėsmės aptariamojo baudžiamojo įstatymo saugotoms vertybėms. (2019-04-30 nutarimas);
- Baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnį kilti nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimo⁷¹, jeigu jame nėra konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo, dėl kurio galėtų kilti reali grėsmė šio baudžiamojo įstatymo saugomam objektui. (2019-06-06 nutarimas);
- Asmenų komentaruose⁷² išreiškiama tik jų nuomonė, ir juose raginimo tiesiogiai kurstyti kitus asmenis niekinti, menkinti, įžeidinėti, diskriminuoti tam tikrą žmonių grupę ar atskirus šios grupės atstovus dėl jų tautybės, nėra. Nors iš kitos pusės, komentarai yra išties negatyvūs ir įžeidūs, bet jų turinyje nėra diskriminacijos, o reiškiami neigiami nuomonė, pasipiktinimas, kritiška, nekorektiška nuomonė, tačiau savo pavojingumo laipsniu neatitinkanti BK 170 str. 2 d. įtvirtintos nusikalstamos veikos – kurstyto aktyviais veiksmais prieš tam tikros grupės asmenis, tyčiojantis, niekinantis, skatinantis neapykantą ar diskriminaciją. (2019-04-05 nutarimas);
- Pažymėtina, kad viešoje erdvėje naudojamos išraiškos priemonės⁷³ gali būti labai įvairios, kai kurių iš jų (pvz., ironijos, kuri apibūdinama kaip paslėpta, sąmoninga pašaipa, pasityčiojimas, ir pan.) panaudojimas gali sukelti ir neigiamą dalies visuomenės reakciją. Vis tik dalies visuomenės narių nepasitenkinimą galinčių sukelti išraiškos priemonių naudojimas savaime negali užtraukti ir neužtraukia baudžiamosios atsakomybės. (2019-04-05 nutarimas);
- [N]epaisant to, kad LR BK 170 str. numatyto nusikaltimo sudėtis yra formali, vertinant subjektyvius ir objektyvius požymius, nepakanka nekonkreto asmens pasisakymo ar požiūrio išraiškos. Neretai teismai pripažįsta, jog komentarų autoriai įgyvendina savo saviraiškos laisvę

69 Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie užregistruotas ir iširtas nusikalstamas veikas įstaigose, padarytas siekiant diskriminuoti ar išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui Lietuvos Respublikoje [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=8467&datasource=45985>.

70 Komentaro turinys: [...] *jau musliai kersija, issaudyt juos visus*. Komentaras paskelbtas po *Irytas.lt* publikuotu straipsniu apie šaudynes Nyderlanduose.

71 Komentaro turinys: [...] *LGBT tėra iškrypėliai, kuriuos reikia prievartos būdu gydyti. Ypaž šitam iškrypusiam nesveikam Nyderlandų atstovui, kuris visų nelaimėi nugalėjo-jam taip pat reikia gydytis. Nes LGBT-tai iškrypimas ir psichinė negalia*. Komentaras paskelbtas po *delfi.lt* publikuotu straipsniu apie Eurovizijos nugalėtoją, LGBT* bendruomenės atstovą.

72 Komentaro turinys: *Žydai blogis, kuri turėjo pabaigti naikinti Hitleris*. Asmuo, pasivadinęs „Žydai pedofilai“, parašė komentarą po *Irytas.lt* publikuotu straipsniu apie žydų sektos pagrobtojus vaikus.

73 Komentaro turinys: [...] *reiktu desimt geru vyrų, su pistoletais ir kaukėmis. Nuleiki su masinomis, nupisai kelis tuos cigonus, ir perspejai – dar bus – vel grįsim. I mashinas ir viskas. Apsisiktu tie jobani cigonai. Blet daktarus sutvarke, cia cigonu nesutvarko, mentai vlniai heros pinigus ima, ne kitaip*. Komentaras parašytas po *Irytas.lt* publikuotu straipsniu apie narkotikų problemą Vilniaus Kirtimų tabore.

netinkamai, tačiau tokie pasisakymai nėra pavojingi, t. y. tokiais pasisakymais negalima sukelti realios grėsmės aptariamojo baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. (2019-09-30 nutarimas);

- Komentaras⁷⁴ [...] **vertintinas kaip asmeninė itin nepalanki nuomonė, viešai skleidžiama neapykanta. Pasirenkamas toks stilius, kuriuo viešai skleidžiama neapykanta seksualiniu pagrindu. Komentaras rodo sąmoningą poelgį skatinti neapykantą. Ir nors veiksmai formaliai atitinka veiką, numatytą BK 170 str., jie nesiekia tokio lygmens, kad asmuo būtų traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, tai yra šio komentaro pavojingumo dydis nėra didelis**. (2019-05-24 nutarimas).

Sistemiškumo nebuvimas:

- Šis vienkartinis [...] komentaras⁷⁵ negalėjo realiai sukurti „Irytas.lt“ interneto svetainės skaitytojų smurtauti prieš homoseksualius asmenis, juo tiesiog išreikštas šį komentarą rašiusio asmens neigiamas nusistatymas prieš netradicinę seksualinę orientaciją. (2019-05-24 nutarimas);
- Jos [komentatorės] veiksmai – vienintelis įrašas⁷⁶ parašytas iš viešai savo duomenis (vardą pavadę) atskleidžiančios anketos, neturėtų būti vertinami kaip kurstyto diskriminuoti, skatinti neapykantą, niekinti ar tyčia tyčiotis iš šios žmonių grupės. Jos veiksmuose neįvelgiamas sistemiškumas, t. y. nėra duomenų apie daugiau panašių faktų, kad minėtas asmuo kurstyto ar skatintų fiziškai susidoroti su kitais asmenimis ar to siektu. (2019-06-11 nutarimas);
- [N]ebuvo gauta duomenų, kad būtų kryptingai tyčia siekiama kurstyti smurtą, nesantaiką prieš žmonių grupę. Nebuvo nei sistemiškumo, nei komentarų⁷⁷ realumo. [...] Nesant konkrečių, sistemingų ir tiesioginių pareiškimų skatinančių neapykantą ar kurstančių diskriminuoti dėl seksualinės orientacijos, negali būti laikoma, kad savo pavojingumo laipsniu buvo padaryta nusikalstama veika, numatyta LR BK 170 str. 2 d. (2019-10-03 nutarimas).

Ultima ratio principas:

- [M]inėtas straipsnio komentaras⁷⁸ nesiekia tokio pavojingumo laipsnio, kad vertinant jį pagal protingumo, proporcingumo, teisingumo ir kitų bendrųjų teisės principų nuostatas, šio komentaro autoriaus atžvilgiu būtų pagrįstas represinių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės, kurios yra ultima ratio priemonės, taikymas. (2019-05-24 nutarimas);
- Seksualinių mažumų teisių tema Lietuvoje yra aktuali, ją supa tam tikra socialinė įtampa, susijusi, be kita ko, su tam tikru konservatyvesniu (neigiamu) dalies visuomenės požiūriu į seksualines mažumas. Šis bendras socialinis kontekstas ir konkretus medžiagoje svarstomo komentaro⁷⁹ kon-

74 Komentaro turinys: [...] *i ausvica juos visus pedikus*. Komentaras parašytas po *Irytas.lt* publikuotu straipsniu apie LGBT* asmenų padėtį Lenkijoje.

75 Komentaro turinys: *Čia paskutiniai metai kai pedderastai dar turėjo progos pasidraškinti. Visas pasaulis jų nekenčia bet tie vis remiami didelių pinigų drąsko valstybes, žmonių moralę, šeimas, tradicijas, kultūrą, papirkinėja politikus. Greit gailėsitės išlindę į viešumą. Ateina laikas grįžti į psichiatrines o vėliau ir į kalėjimus*. Komentaras parašytas po *Irytas.lt* publikuotu straipsniu apie LGBT* asmenų padėtį Lenkijoje.

76 Komentaro turinys: *Ištremiti juos ten iš kur nesugrįžtų – tegul tuokiasi, tegul gimdo jei įmanoma tik toliau nuo normalių žmonių*. Komentaras parašytas po *delfi.lt* „Facebook“ paskyroje pasidalytu straipsniu apie tos pačios lyties santuokų pripažinimą Lietuvoje.

77 Komentaro turinys: *Naikint juos nahren visus...* Komentaras parašytas po *delfi.lt* „Facebook“ paskyroje pasidalytu straipsniu apie Vilniuje vykusias „Baltic Pride“ eitynes.

78 *Ibid.* 74.

79 Komentaro turinys: *Čia yra psichikos sutrikimai ir juos reikia izoliuoti nuo normalios visuomenės ir gydyti arba naikinti, kaip maro nešiotojus*. Asmuo, pasivadinęs „iškrypėliai nedamušti“ vardu, parašė komentarą po *delfi.lt* publikuotu straipsniu apie LGBT* situaciją Lietuvoje.

tekstas nėra toks įtemptas, kad savaime pateisintų griežtesnius su juo susijusio saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimus ir baudžiamosios atsakomybės kaip ultima ratio taikymą. (2019-01-28);

- Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, šis konkretus pareiškime nurodytų vertinamų komentarų⁸⁰ kontekstas nėra toks įtemptas, kad savaime pateisintų griežtesnius su juo susijusio saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimus ir baudžiamosios atsakomybės kaip ultima ratio taikymą (2020-05-15).

Tapačiais argumentais buvo remtasi atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą ir dėl šių komentarų, parašytų naujienų portaluose:

- [...] tai psichinė liga, o psichus gydai arba uždarai, o geriausia – naikini. Šiandien – gera žinia. (Po lrytas.lt publikuotu straipsniu „Tragedija brendo ilgą laiką: Rusiją sukrėtė senyvų gėjų nužudymas“);
- Ar dar kažkas isdrys smerkti australa, tuos ozkapisius prasaudziusi ??? Naikint muslius, kaip pasiutusius sunis, grust atgal i ju dykumas ir napalmu nupurkst. (Po lrytas.lt publikuotu straipsniu „Šaudynės Nyderlanduose: sulaikytas įtariamasis Gokmanas Tanisas“);
- Pasikartosiu. Cigoniskas atmainas reikia isnaikint. Ir kaip nebutu ziauru... neleiskim jiems gyvent tarp musu !! Tai yra tokia pasaulio atmaina, kurii visa laik tik parazituoja, ir mazu maziausiai vagai, arba net zudo del pinigų? Ar mes juos turim mylet ?? (Po lrytas.lt publikuotu straipsniu „I. Strazdauskaitės nužudymo byloje – naujos detalės: vienas įtariamųjų griebėsi netikėtos taktikos“);
- Cigonai tai padarai kurios reikia naikinti kaip ziurkes be gailescio, nes cigonai tai didziausia siknos skyle (Po delfi.lt publikuotu straipsniu „I. Strazdauskaitės nužudymo byloje – naujos detalės: vienas įtariamųjų griebėsi netikėtos taktikos“);
- Adolfai Hitleri kelkis!!! Reikia tavęs, kad vėl išvalytum visuomenę!!!! Nes kitu atveju liberalai sunaikins visuomenę!!!! (Po lrytas.lt publikuotu straipsniu „Dieną Karolis niekuo neišsiskiria iš kitų vyrų, tačiau atėjus nakčiai jis tampa karaliene ir net nežada slėpti savo aistrų“);
- [...] juodasnukius musliškus gyvulius reikia utilizuoti!!!! (Po lrytas.lt publikuotu straipsniu „Prancūzija: mečėtę padegti bandęs 84 metų vyras norėjo atkeršyti musulmonams už gaisrą Paryžiaus Dievo Motinos katedroje“).

2017 metais paskelbtame tyrime „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: Situacijos Lietuvoje apžvalga“ nurodyta, kad dažnai yra atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą dėl to, jog tyrėjai iš anksto numano, kad bylos baigtis „nebus sėkminga“, t. y., kai pareigūnai padarytoje veikoje nemato nusikalstamos veikos požymių ar pagal egzistuojančią teismų praktiką numato, jog asmenys nebus pripažinti kaltais teisme. Tokių atvejų tyrimas, pasak Policijos departamento atstovų, yra laikomas „resursų švaistymu“⁸¹. Tokią poziciją iš dalies patvirtino ir fokus metu apklausti teisėsaugos pareigūnai.

80 Komentaro turinys: [...] i peciu ... bus kosernas sildymas. Asmuo, pasivadinęs „PRAKEIKTA ZYDYNA“, parašė komentarą po lrytas.lt publikuotu straipsniu apie Holokaustą Lietuvoje.

81 NORMANTAITĖ, Kristina. Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>.

2.4. NEAPYKANTOS KALBOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI LIETUVOJE

2.4.1. TEISMŲ PRAKTIKOS NEVIENODUMAS IR SKIRTINGAS JOS TRAKTAVIMAS ATLIEKANT IKITEISMINIUS TYRIMUS

Baudžiamojo kodekso nuostatų taikymas kovoje su neapykantos kalba šiuo metu yra problemiškas. Pažymėtina, kad šiuo metu turimi teisiniai instrumentai nėra efektyviai panaudojami kovoje su neapykantos kalba ir neapykantą kurstantys asmenys dažnai lieka tinkamai nenubausti pagal atitinkamus BK straipsnius. Tai iš dalies lemia ir šiuo metu suformuota teismų praktika, pagal kurią neapykantos kalba turėtų pasiekti pakankamo pavojingumo lygmenį ir, be kita ko, sukelti realią grėsmę. Iš čia ir kyla bene didžiausia problema – realios grėsmės kriterijus kai kuriais atvejais interpretuojamas kaip realių padarinių atsiradimas, o tai prieštarauja formaliai nusikalstamos veikos sudėčiai. Į tai dėmesį atkreipė ir EŽTT byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* pažymėdamas, kad net vieno neapykantą kurstančio komentaro pakaktų, kad teisėsaugos institucijos galėtų imtis veiksmų⁸². Be to, EŽTT paprieštaravo Vyriausybės atstovo argumentams, kad „Facebook“ tinkle paskelbti komentarai yra mažiau pavojingi nei naujienų portaluose rašomi komentarai⁸³.

EŽTT taip pat sukritikavo Lietuvos teismų ir teisėsaugos institucijų taikomą sistemiskumo kriterijų, vertinant, ar neapykantos kalba atitinka BK 170 str. numatytą veiką. Sprendime buvo pažymėta, kad Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu nėra vienoda, nes teismai kartais didesnę dėmesį kreipia į komentarų kiekį, o kartais pakanka tik vieno neapykantą kurstančio komentaro. Vis dėlto buvo pažymėta, kad komentarų skaičius gali lemti nusikaltimo sunkumą ar baudžiamosios atsakomybės laipsnį, tačiau, remiantis LR BK nuostatomis, tai nėra ir neturi būti vienintelis kriterijus, vertinant komentaro pavojingumą įstatymo saugomoms vertybėms.

Universalių kriterijų nustatyti, ar komentaras sukelia grėsmę, nėra, tai vertinama kiekvienu konkrečiu atveju. Dažniausiai stebėseną atliekančios organizacijos, tokios kaip Europos žmogaus teisių fondas, kreipiasi dėl pavienių komentarų, kurie, vertinant pagal dabartinę teismų praktiką, nepasiekia pavojingumo kriterijaus. Turima teismų praktika atskleidžia, kad vienas arba du komentarai galėtų užtraukti baudžiamąją atsakomybę itin retais atvejais, kai komentaras pasižymėtų tiesioginiu kvietimu niekinti, smurtauti ar kitaip diskriminuoti tam tikrą asmenų grupę. Tačiau galima daryti išvadą, kad tiesioginis kvietimas smurtauti, kaip neapykantos kurstymą apibrėžiantis kriterijus, yra perteklinis, o subtiliau reiškiamą neapykanta gali sukelti nemažesnę žalą neapykantos nusikaltimų pažeidžiamoms bendruomenėms.

Be to, verta pastebėti, kad dėl Bendrojo duomenų apsaugos reglamento įsigaliojimo nulemtų pakeitimų interneto portaluose įprasti vartotojai neturi galimybių nustatyti neapykantą kurstančio asmens adreso ir, be kita ko, išsiaiškinti, ar tokių komentarų asmuo yra parašęs ne vieną, o kelis, – tai galimai atitiktų sistemiskumo ir pavojingumo kriterijus. Kita vertus, tai yra ne pareiškėjų pareiga. Neapykantą kurstančio asmens paieška, apklausa, tyrimas dėl galimai kitų neapykantą kurstančių komentarų yra tyrimą atliekančio pareigūno pareiga.

2.4.2. NEAPYKANTOS KALBOS DEKRIMINALIZAVIMO PROBLEMAS

Nevyriausybinių organizacijų turimi duomenys žymi didelį atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą skaičių, tačiau tokie duomenys nepatenka į oficialią neapykantos nusikaltimų statistiką, todėl nėra žinomas

82 Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 41288/15, § 125. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200344>.

83 Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 41288/15, § 127. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200344>.

realus šios nusikalstamos veikos mastas. Be to, atsisakius pradėti ikiteisminius tyrimus, ne tik nėra ištiriama daug neapykantos kurstymo atvejų internete, bet ir neapykantą kurstę asmenys lieka nenubausti – jų pasisakymai nesiekia baudžiamosios teisės nustatyto pavojingumo lygmens. Pastebėtina, kad tokiu atveju susiformuoja tam tikras nebaudžiamumo fenomenas, nes jokia kita atsakomybė ar poveikio priemonė už neapykantos kalbą, kuri formaliai nesiekia baudžiamosios atsakomybės, nėra taikoma. Dėl šios priežasties uždarytų diskusijų metu vis pasigirsta siūlymų neapykantos kurstymą reglamentuojančias Baudžiamojo kodekso nuostatas perkelti į Administracinių nusižengimų kodeksą ir taikyti administracinę atsakomybę, ką vieni yra linkę vertinti kaip neapykantos kalbos dekriminalizavimą. Vis dėlto jokių aktyvių veiksmų šiuo klausimu kol kas nebuvo imtasi, o administracinės atsakomybės taikymui už neapykantos kalbą internete iš esmės prieštarauja tiek nevyriausybinės organizacijos⁸⁴, tiek ir patys teisėsaugos pareigūnai⁸⁵. Kaip pažymėjo šios apžvalgos rengimo metu atliktame tyrime dalyvavę prokurorai ir policijos pareigūnai, administracinis procesas nesuteikia tokių pačių priemonių, kaip baudžiamasis procesas, pavyzdžiui, asmens identifikavimui pagal IP adresą. Be to, pasak teisėsaugos pareigūnų, taptų neįmanomas baudžiamasis persekiojimas užsienio valstybėse. Kita vertus, pažymėtina, kad neapykantą kurstantys asmenys, kurie gyvena užsienyje, šiuo metu ir taip išvengia baudžiamosios atsakomybės. Patys teisėsaugos pareigūnai, atlikdami šį tyrimą, pastebėjo, kad užsienio valstybių IP adresus turintys komentarai dažnai yra žiauresnio pobūdžio⁸⁶, tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūnai nėra linkę pradėti tyrimo tokių asmenų atžvilgiu dėl veikos pavojingumo ir kaštų, reikalingų persekioti asmenį baudžiamąja tvarka, neproporcingumo, be to, kai kurios valstybės nėra kriminalizavusios neapykantos kalbos, todėl tarptautinis procesas apskritai nebūtų įmanomas. Taip pat pažymėtina, jog, dekriminalizavus neapykantos kalbą, iš esmės būtų paneigti tarptautiniai įsipareigojimai, kuriuos prisiėmė Lietuva.

Be to, nevyriausybinės organizacijos atkreipia dėmesį ir į didesnę nukentėjusių asmenų apsaugą baudžiamajame procese, kurią dar labiau sustiprino Nusikaltimų aukų teisių direktyva⁸⁷. Nors tyrimas atskleidė, kad pagalba nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų teikiama itin retai, tačiau administraciniame procese tokios galimybės apskritai nebūtų.

2.4.3. ALTERNATYVŪS BŪDAI KOVOJANT SU NEAPYKANTOS KALBA INTERNETE

Kita vertus, kyla klausimas, ar baudžiamasis procesas yra tinkama priemonė vykdyti neapykantos kurstymo prevenciją. Atsižvelgus į tai, kad daugiausia neapykantos kurstymo atvejų aptinkama interneto erdvėje, kurioje neapykantos kalba gali būti pašalinama beveik taip pat greitai, kaip ir paskelbiama, vis daugiau pradedama kalbėti apie interneto portalų, socialinių tinklų valdytojų veiksmus, kuriais būtų galima efektyviai kovoti su neapykantos kurstymu internete. Šiam tikslui 2016 m. Europos Komisija ir keturios didžiosios socialinės žiniasklaidos platformos („Facebook“, „Twitter“, „YouTube“ ir „Microsoft“) sudarė „Kovos su neapykantos kurstymu internete elgesio kodeksą“, kuriuo buvo atkreiptas dėmesys į neapykantos kurstymo interneto platformose mastą ir IT bendrovėms nustatyti įpareigojimai, pagal kuriuos jos turės nustatyti aiškią ir veiksmingą pranešimų apie neapykantos kurstymą jų portaluose nagrinėjimo tvarką bei galimą neapykantos kurstymo atvejį įvertinti per 24 valandas nuo pranešimo apie jį gavimo⁸⁸. Šiuo metu aktyviausiai neapykantos stebėseną internete užsiima Žurnalistų etikos inspek-

toriaus tarnyba⁸⁹. Vis dėlto manytina, kad teisėsaugos institucijos turėtų prisidėti prie efektyvios kovos su neapykantos kurstymu internete reiškiniu Lietuvoje, nepalikdamos to spręsti vien nevyriausybinėms organizacijoms, naujienų portalams ir žurnalistų institucijoms.

2.5. NEAPYKANTOS KALBOS TEISĖS AKTŲ BEI TEISMŲ PRAKTIKOS ANALIZĖS APIBENDRINIMAS

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas neapibrėžia neapykantos kalbos sąvokos, ją apima BK 170 str. aprašyta nusikalstama veika – neapykantos kurstymas. Nepaisant to, 2020 m. pradžioje patvirtintos Generalinio prokuroro metodinės rekomendacijos išsamiai apibrėžė neapykantos kalbos sąvoką bei jos ypatumus.

Oficialioje statistikoje neapykantos kalbos ar neapykantos kurstymo internete atvejai atskirai nėra pateikiami, dėl šios priežasties sudėtinga nustatyti neapykantos kalbos paplitimo mastą. Tam tikrą vaizdą galima susidaryti iš nevyriausybinių organizacijų (Europos žmogaus teisių fondo, Lietuvos gėjų lygos) pateikiamų skaičių ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ataskaitų.

Nors neapykantos kalbos apibrėžimo baudžiamajame kodekse nėra, Lietuvos teisės aktai iš esmės atitinka Europos Sąjungos Tarybos Pamatinio sprendimo ir tarptautinių organizacijų, pavyzdžiui Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, reikalavimus dėl neapykantos kurstymo kriminalizavimo. Kita vertus, Lietuvos teisinis reglamentavimas neapima visų diskriminacijos pagrindų, pavyzdžiui, odos spalvos ir lytinės tapatybės.

Pažymėtina, kad teismų praktika, priimant sprendimus dėl neapykantos kurstymo atvejų, vis dar formuojasi, todėl matomas vieningos ir išsamios teismų praktikos trūkumas. Tai lemia skirtingą rezultatą kvalifikuojant tam tikrus neapykantos kalbos atvejus. Šiuo metu galima išskirti šiuos kriterijus, kuriais naudojasi teismai, vertindami galimai neapykantą kurstančią kalbą: 1) ultima ratio principas, 2) realios grėsmės ir pavojingumo nustatymas, 3) sistemiskumo požymio nustatymas, 4) objektyviųjų ir subjektyviųjų nusikalstamos veikos požymių visuma.

Išnagrinėjus nutarimus dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą, pastebėta, kad daugelis jų neužtraukė baudžiamosios atsakomybės dėl sistemiskumo požymio nebuvimo. Pagal suformuotą praktiką pavienis įžeidžiantis komentaras nesiekia tokio pavojingumo, koks yra nustatytas baudžiamajai atsakomybei pasiekti. Vis dėlto toks teismo aiškinimas buvo sukritikuotas Europos Žmogaus Teisių Teismo, teigiant, kad komentarų skaičius gali lemti nusikaltimo sunkumą ar baudžiamosios atsakomybės laipsnį, tačiau, remiantis LR BK nuostatomis, tai nėra ir neturi būti vienintelis kriterijus, vertinant komentaro pavojingumą įstatymo saugomoms vertybėms.

84 NORMANTAITĖ, Kristina. Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>>.

85 2019 m. gruodžio – 2020 m. sausio mėn. vykdyto kokybinio tyrimo metu surinkti duomenys, žr. 4 skyrių.

86 Iš fokus grupių diskusijos: [...] *aš pats pastebiu internete, kad drąsesni komentarai yra būtent tų, kurių vėliau vyktų yra ne Lietuvos, kur IP adresai yra iš Norvegijos, iš JK, iš JAV, Rusijos. Tai žinant, kad šitie nusikaltimai, nėra persekiojama už juos numatyta užsienyje ir būtent jie rašo tuos... ir tiek.* (FG1R4).

87 *Ibid.* 83.

88 NORMANTAITĖ, Kristina. Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>>.

89 Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos informacinis tinklapis. Prieiga per internetą: <<http://www.zeit.lt/it/pranesk-apie-nesantaika/447>>.

3. Neapykantos nusikaltimai: teisės aktų, ikiteisminių tyrimų ir teismų praktikos analizė

Neapykantos nusikaltimų esminius požymius, taip pat jų kvalifikavimo ir tyrimo probleminius aspektus atskleidžia tiek Lietuvos teisinis reguliavimas, tiek, kad ir negausi, Lietuvos teismų praktika. Neapykantos motyvo identifikavimas ir jo tinkamas kvalifikavimas lieka vienu pagrindiniu iššūkiu. Teisės aktų apžvalgos skyriuje apžvelgiama, kaip gali būti kvalifikuojamas šališkumas, tokių veikų fiksavimo ir tyrimo ypatumai.

Lietuvos teismų praktika nėra gausi neapykantos nusikaltimų srityje. Dėl šios priežasties nėra įmanoma atskleisti visų savarankiškų nusikalstamų veikų, kurioms priskiriami neapykantos nusikaltimai, turinio ir aiškinimo gairių. Didžiausias dėmesys, analizuojant teismų praktiką, bus skiriamas plačiausiai kvalifikuojamam BK 170 str.

Paskutinėje šio skyriaus dalyje aptariamos Lietuvos nevyriausybių organizacijų ir tarptautinių organizacijų ataskaitos, kurios atskleidžia jautriausias ir tobulintinas neapykantos nusikaltimų vietas.

3.1. TEISĖS AKTŲ APŽVALGA

Neapykantos nusikaltimai yra reglamentuojami Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir apima kelias savarankiškas nusikalstamas veikas, kurios gali pasireikšti kaip:

- a) kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę (BK 170 str.);
- b) diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės (BK 169 str.);
- c) grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimas ir veikla (BK 170 1 str.);
- d) viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas (BK 170 2 str.);
- e) trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes (BK 171 str.);
- f) genocidas (BK 99 str.);
- g) kapo ar kitos viešosios pagarbos vietos išniekinimas (BK 312 str.).

Kitose skyriuose pateikta teismų praktika dėl neapykantos nusikaltimų bylų atskleidžia, kad neretai šios nusikalstamos veikos yra kvalifikuojamos kaip sutaptis su kitais nusikaltimais, pvz. BK 170 str. dažnai inkriminuojamas kartu su BK 284 str., numatančiu baudžiamąją atsakomybę už viešosios tvarkos pažeidimą.

Neapykantos motyvas ir išankstinės nuostatos ne visada atitinka savarankiškos nusikalstamos veikos sudėtį, todėl atskirais atvejais yra taikomos:

- a) atsakomybę sunkinančios aplinkybės (LR BK 60 str. 1 d. 12 p.): [...] *veika padaryta siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų;*
- b) nusikalstamos veikos kvalifikuojantis požymis (LR BK 129 str. 2 d. 13 p.; 135 str. 2 d. 13 p.; 138 str. 2 d. 13 p.): [...] *siekdamas išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.*

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (LR BPK), nustatantis ikiteisminio tyrimo veiksmus, proceso dalyvių (taip pat ir nukentėjusiųjų) teises ir pareigas, bylų procesą ir teisminį nagrinėjimą teismuose, nenumato ypatingų procedūrų neapykantos nusikaltimų tyrimo ar nagrinėjimo atvejais, t. y. šios nusikalstamos veikos yra fiksuojamos, tiriamos ir nagrinėjamos taip, kaip ir kitos nusikalstamos veikos. Šią aplinkybę akcentavo ir šio tyrimo metu įvykusios fokus grupės su policijos pareigūnais dalyviai.

2020 m. Generalinio prokuroro metodinės rekomendacijos, priešingai nei LR BPK, patvirtina, kad neapykantos nusikaltimai turi savo specifiką. Rekomendacijose nurodoma, kad „nusikalstamų veikų atvejais, kai jos akivaizdžiai yra ar gali būti susiję su rasine, nacionalistine, ksenofobine, homofobine, religine ar kita diskriminacinio pobūdžio motyvacija dėl baudžiamajame įstatyme ir šiose rekomendacijose nurodytos asmens (nukentėjusiojo) grupinės priklausomybės, **ikiteisminio tyrimo įstaigoje ir prokuratūroje ikiteisminio tyrimo pradėjimas neturi būti formalizuojamas, siejant šio procesinio sprendimo priėmimą vien su BPK 166 str. 1 d. 1 p. numatytu pagrindu ir (ar) reikalaujant iš informaciją apie tokią galimai padarytą nusikalstamą veiką ne įprastu (rašytiniu) būdu (bet, pavyzdžiui, tik žodžiu, telefonu ar kitomis elektroninio ryšio priemonėmis) pateikisio asmens rašytinio prašymo (skundo, pareiškimu, įskaitant ir žodinės informacijos fiksavimą protokole-pareiškimu), jeigu asmuo akivaizdžiai to nepageidauja arba atsako tai daryti dėl nenoro atskleisti savo tapatybės ar kitais motyvais**“⁹⁰. Darytina išvada, kad nukentėję asmenys, priklausantys socialiai pažeidžiamoms grupėms, dėl objektyvių priežasčių gali vengti teikti pareiškimą dėl įvykio, taip pat aiškiai įvardyti savo priklausymą tam tikrai grupei, pavyzdžiui, atskleisti savo seksualinę orientaciją, todėl proaktyvus teisėsaugos pareigūnų vaidmuo registruojant ir tiriant tokius nusikaltimus yra esminė sąlyga.

Generalinio prokuroro rekomendacijose plačiai pasisakoma taip pat dėl kaltininko suvokimo – ar nukentėjęs asmuo priklauso socialiai pažeidžiamai grupei: [...] *net ir kaltininko klaidingai suvokta (t. y. tariama, asocijuota) nukentėjusiojo priklausomybė tam tikrais požymiais (rasės, tautybės, religijos išpažinimo, netradicinės lytinės orientacijos ar kt.) apibūdinamai žmonių grupei nepašalina baudžiamosios atsakomybės, nes kaltininko tikslas ir neteisėto elgesio motyvai (svarbiausi neapykantos nusikalstamų veikų požymiai) paprastai būna susiję ir nukreipti į realiai egzistuojančią tam tikrais rasės, tautybės, etniškumo, religijos išpažinimo ir kitais įstatyme numatytais požymiais apibrėžtą žmonių grupę (tiek visą, tiek atskirus jos narius), tokios grupės ar atskirų jos narių prigimtinių teisių ir laisvių pažeidimą. Nusikalstamos veikos, padaromos iš rasinės, etninės, nacionalinės, religinės ar kitos diskriminacinio pobūdžio neapykantos, pavojingumas nesumažėja ir nedingsta, nes kaltininko tyčia būna nukreipta į konkretų veikos objektą (asmenų lygiateisiškumą) arba*

⁹⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu patvirtintos ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos Nr. 17.9-4265. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf>.

būna nulemta išankstinės, kryptingos nurodyto pobūdžio motyvacijos.⁹¹ Ta aplinkybė, kad klaidingas kaltininko suvokimas apie asmens priklausymą socialiai pažeidžiamai grupei, kuriai būdingi tam tikri požymiai, nėra atsakomybę naikinanti aplinkybė, atsispindi ne tik cituojamose rekomendacijose, tačiau ir ESBO Žmogaus teisių ir demokratiškos institucijų biuro pozicijoje. Menamas asmens ar turto priskyrimas tam tikrai grupei, kuriai būdinga viena iš saugomų vertybių, gali būti neapykantos nusikaltimų taikiniai.

Pažymėtina, kad Lietuvos teisės aktai nenumato neapykantos nusikaltimų prieš atskiras grupes ypatumų. Šiuo aspektu itin vertingomis laikytinos Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Žmogaus teisių ir demokratiškos institucijų biuro (angl. OSCE/ODIHR) publikacijos: ESBO yra išleidusi teminius leidinius, kuriuose analizuojama neapykantos nusikaltimų prieš krikščionis⁹², prieš žydus⁹³, prieš žmones, turinčius negalią⁹⁴ ir prieš musulmonus⁹⁵ specifika.

Teminiame ESBO leidinyje apie neapykantos nusikaltimus prieš krikščionis pabrėžiama, kad neapykantos nusikaltimai prieš šią grupę pasižymi įvairiomis veikomis – nuo išpuolių prieš nuosavybę, įtraukiant grafčių piešimą, chuliganizmo iki fizinių išpuolių. Užpuoliko nusistatymas prieš krikščionybę ar krikščionis laikytinas pagrindiniu elementu, apibrėžiančiu neapykantos prieš krikščionis nusikaltimus. Pabrėžiama, kad įtariamojo veiksmai, galintys patvirtinti jo priešišumą krikščionims ar religijai, gali pasireikšti rašytiniais pareiškimais, konkludentiniais veiksmais, o veika neretai įvyksta prie bažnyčių, religinių mokyklų. Tokių nusikaltimų aukos gali turėti labai aiškius skiriamuosius bruožus, pvz., būti apsirengusios kunigų, vienuolių drabužiais arba atlikti tam tikrus religinius veiksmus, pvz., melstis, pamokslauti ir pan. O ESBO teminiame leidinyje apie neapykantos nusikaltimus prieš asmenis, turinčius negalią, pažymima, kad šie nusikaltimai dažnai turi unikalių bruožų, kurie juos išskiria iš kitų neapykantos nusikaltimų. Dauguma tokių nusikaltimų kartojasi ne vienerius metus, o kaltininkai dažnai būna artimi aukoms asmenys. Šie pavyzdžiai atskleidžia neapykantos nusikaltimų prieš įvairias visuomenės grupes ypatybes, todėl yra itin svarbu užtikrinti, kad neapykantos nusikaltimus tiriantys ir įvykius fiksuojantys pareigūnai būtų supažindinti su šių nusikalstamų veikų specifika ir galėtų tinkamai identifikuoti šių neapykantos nusikaltimų požymius. Būtent tai, ESBO nuomone, yra pirmasis žingsnis, leidžiantis efektyviai kovoti su šiomis veikomis.

Neapykantos nusikaltimų ypatumus prieš atskiras visuomenės grupes pateikia ir Lietuvos nevyriausybinių organizacijų leidiniai, pvz., Asociacija Lietuvos gėjų lyga išleido praktinį vadovą⁹⁶, skirtą skatinti pranešimus apie homofobinius, bifobinius ir transfobinius neapykantos nusikaltimus, didinant pilietinės visuomenės sąmoningumą. Šiame dokumente nurodoma: *Prieš LGBT žmones nukreipti neapykantos nusikaltimai gali paveikti ne tik lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) asmenų bendruomenės narius. Šie nusikaltimai gali būti nukreipti prieš LGBT bendruomenės rėmėjus, žmogaus teisių gynėjus ar kitus asmenis, kurie tariamai priklauso LGBT bendruomenei. Žmonės ir nuosavybė, galimai susiję su šia bendruomene (pavyzdžiui, LGBT bendruomenės centrai), taip pat gali tapti tokių nusikaltimų taikiniu. Šiuo atžvilgiu svarbiausia yra asmens, padariusio nusikalstamą veiką, motyvai, o ne nukentėjusiojo seksualinė orientacija ir (ar) lytinė tapatybė.*

91 Ibid.

92 OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate crime against Christians* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/389468?download=true>>.

93 OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Anti-Semitic Hate Crimes* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/430859?download=true>>.

94 OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate Crime against People with Disabilities* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/hate-crime-against-people-with-disabilities?download=true>>.

95 OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate crime against Muslims* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/373441?download=true>>.

96 LGL. Nacionalinė LGBT teisių organizacija. *Atpažink ir pranešk: trumpas praktinis vadovas apie homofobinius, bifobinius ir transfobinius neapykantos nusikaltimus*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lgl.lt/naujienos/isleistas-praktinis-vadovas-apie-lgbt-neapykantos-nusikaltimus/>>.

Manytina, kad tinkamas neapykantos nusikaltimų identifikavimas, taip pat atsižvelgimas į šių nusikalstamų veikų ypatybes prieš atskiras visuomenės grupes laikytinas esminiu kokybiško ir efektyvaus nusikaltimų tyrimo bei nagrinėjimo prielaida. Pateiktos organizacijų įžvalgos patvirtina, kad nuo neapykantos nusikaltimų nukentčia ne tik tiesiogiai su jais susidūrę nukentėję asmenys, tačiau ir bendruomenės, kurioms šie individai priklauso. Tiesioginis poveikis bendruomenėms, taip pat šių bendruomenių pažeidžiamumas ir didesnė rizika tapti neapykantos nusikaltimų taikiniais turėtų būti vertinami kaip vienas iš neapykantos nusikaltimų požymių.

3.2. LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKA NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ BYLOSE

Lietuvos Respublikos teismų praktika, sprendžiant neapykantos nusikaltimų bylas, nėra gausi. Šių nusikaltimų latentškumas, nedidelis tokio pobūdžio bylų skaičius, taip pat sudėtingas kvalifikavimas nesudaro prielaidų išsamiai analizuoti Lietuvos Respublikos neapykantos nusikaltimų teisinio reglamentavimo aiškinimą ir taikymą. Toliau analizuojama teismų praktika atskleidžia neapykantos nusikaltimų kvalifikavimo iššūkius, neapykantos nusikaltimų motyvo svarbą, taip pat leidžia įžvelgti teisinio reguliavimo aiškinimo ir taikymo kryptis.

Apžvelgtini ne tik aukštesnių instancijų teismų nuosprendžiai, kurie formuoja Lietuvos teismų praktiką, tačiau atskirais atvejais ir apylinkės teismų sprendimų esmė, kuri neretai leidžia atskleisti teisinio kvalifikavimo problematiką ir įžvelgti itin svarbius neapykantos nusikaltimų vertinimo elementus.

3.2.1. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMO IR VIEŠOSIOS TVARKOS PAŽEIDIMO SUTAPTIS

Teismų praktikoje pastebima, kad neapykantos kurstymą lydi ir kiti nusikalstami veiksmai, dažnai kvalifikuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimai. Šių nusikalstamų veikų atskyrimo problematika, kvalifikavimo ypatumai ir neapykantos motyvo svarba pabrėžiama net keliuose teismų sprendimuose.

2014 m. byla dėl neapykantos nusikaltimo pasiekė Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą. Nuteistieji viešoje vietoje, prie parduotuvės Švenčionių rajone, rodydami nepagarbą aplinkiniams ir aplinkai, išsakė necenzūrinius žodžius, viešai kurstė smurtauti prieš romus, sakydami: *Muškit; Jūs čia, čigonai, negyvensit; Čigonai, jums bus galas; Užmušim; Čigonai, lauk*. Vienas iš nuteistųjų vėliau įėjo į parduotuvę ir ranka sudavė vieną smūgį į sprandą ir, pačiupęs už rūbų, tempė jį iš parduotuvės. Užpuolikai nuteisti pagal BK 138 str. 2 d. 13 p. ([...] *nesunkus sveikatos sutrikdymas, padarytas siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų*), 170 str. 3 d. ir 284 str.

LAT būtent šioje byloje suformavo aiškius neapykantos nusikaltimų kvalifikavimo kriterijus tais atvejais, kai pažeidžiama viešoji tvarka, nesunkiai sutrikdoma sveikata ir kurstoma neapykanta. Teisėjų kolegija pažymėjo, jog BK 170 str. 3 d. numatytas nusikaltimas yra nesunkus, BK 138 str. 2 d. 13 p. – apysunkis. Atsakydamas į kasacinio skundo argumentą, kad žemesnės instancijos teismas netinkamai sprendė veikų kvalifikavimo klausimą, nes viešosios tvarkos pažeidimas apima padarinius, numatytus BK 138 str. 2 d. 13 p., todėl jo papildomai taikyti nereikia, teismas pažymėjo, jog BK 138 str. numatytos veikos sankcija yra griežtesnė nei 284 str. numatytos nusikalstamos veikos. Teismas pabrėžė, kad *jeigu veika turi nusikalstimo, baudžiamo griežčiau, nei už nustatytą viešosios tvarkos pažeidimą, požymių, šis nusikaltimas inkriminuojamas kartu su viešosios tvarkos pažeidimu taikant nusikalstamų veikų sutapties taisyklę*⁹⁷.

2016 m. Vilniaus apygardos teismas priėmė nutartį baudžiamojoje byloje, kurioje asmuo nuteistas pagal BK 284 str. 1 d. ir 170 str. 2 d. dėl to, kad koncerto metu, žiūrovų akivaizdoje, priėjo prie dainuojančio

97 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-359/2014.

atlikėjo ir tyčia metė du kiaušinius, pataikydamas į veidą, o išeidamas iš koncertų salės, viešai pasakė *pederastai Aukštadvaryje nekoncertuos*.

Apeliacinės instancijos teismas nuteistojo poelgį vertino kaip neapykantos nusikaltimą, nes *pavartojo žodį „pederastai“, kuris vertinant byloje nustatytų aplinkybių kontekste, neabejotinai rodo, kad nuteistasis išreiškia neigiamą, nepagarbų požiūrį į nukentėjusįjį dėl jo seksualinės orientacijos*⁹⁸. Teismas padarė išvadą, kad nuteistasis suprato, jog, viešai atlikdamas minėtus veiksmus, tyčiojasi ir niekina nukentėjusįjį dėl jo seksualinės orientacijos, suprato savo veiksmų pavojingumą ir norėjo taip elgtis. Įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio veiksmai, išreikšti viešoje vietoje, teismo manymu, sudarė pagrindą pripažinti, kad padaryta veika atitinka BK 170 str. 2 d. numatytus objektyviusius ir subjektyviusius požymius.

Šioje nutartyje, kaip ir kitose, aukščiau pateiktose, matomas viešosios tvarkos ir neapykantos nusikaltimo kvalifikavimo klausimas. Atsižvelgus į nuteistojo veiksmų pobūdį, jie vertintini kaip dviejų nusikaltimų idealioji sutaptis. Darytina išvada, kad Lietuvos teismų praktika nuosekliai tuos atvejus, kai yra įvykdomas neapykantos nusikaltimas viešoje vietoje, vertina kaip BK 284 str. ir BK 170 str. sutaptį.

2017 m. Kauno apygardos teismas sprendė, ar piktybiškas tyčiojimas viešoje vietoje, orumo žemimas, smurto panaudojimas gali būti kvalifikuojamas kaip neapykantos nusikaltimas, o ne tik viešosios tvarkos pažeidimas, kaip tai kvalifikavimo pirmosios instancijos teismas. Šiuo atveju užpuolikai demonstratyviai žemino nukentėjusiosios orumą įvairiais įžeidžiančiais žodžiais, grasindami fiziškai susidoroti (*uždarysim tave į bagažinę ir tavęs laukia S. likimas*), taip pat vartojo necenzūrinius, įžeidžiančius žodžius, skirtus jos sutuoktiniui, vadindami jį *babajumi, juodašikniu, gaidžiu, pyderu, asilu*, liepė dingti iš Lietuvos (*negras, pisdink namo, ką veiki mano šaly*), grasino panaudoti ginklą, ir, smūgiuodami delnu, spirdami, sudavė nukentėjusiajam ne mažiau kaip du kartus į veido sritį ir ne mažiau kaip vieną kartą įspyrė jam į koją, demonstravo nepagarbą aplinkiniams ir aplinkai bei sutrikdė visuomenės rimtį ir tvarką.

Apeliacinės instancijos teismui nekėlė abejonių, kad nuteistųjų nusikalstami veiksmai išreiškė ne bendrus jų tapatumo požymius, o priešingai – siekė pabrėžti jų ir nukentėjusiojo rasės bei tautybės išorinius skirtumus, naudojant paniekiantį, žeminantį turinį. Užgauliojimai buvo skirti nukentėjusiajam ir tiesiogiai siejami su jo tamsesne odos spalva. Teismas pažymėjo, kad *[i]šsireiškimai „babajus“, „juodašiknis“, „negras“ yra akivaizdžiai išreiškiantys diskriminacinį požiūrį būtent nukentėjusiojo odos spalvos, tai yra rasės, atžvilgiu, kaip ir išsireiškimas „negras, pisdink namo, ką veiki mano šaly“*⁹⁹. Tokiais pasisakymais, anot teismo, siekiama parodyti, kad kitos rasės asmuo yra menkesnis būtent dėl savo odos spalvos ir kilmės. Atitinkamai, teismas, įvertinęs šias aplinkybes, konstatavo, kad nuteistieji savo viešais pareiškimais žodžiu niekino nukentėjusįjį ir skatino neapykantą jo rasei, t. y. šiais veiksmais P. E. ir L. B. padarė ne tik viešosios tvarkos pažeidimą, tačiau tai yra ir neapykantos nusikaltimas, kvalifikuotinas pagal BK 170 straipsnio 2 dalį.

Šiame nuosprendyje teismas išsamiai pasisakė dėl probleminio neapykantos nusikaltimų kvalifikavimo aspekto – idealiosios viešosios tvarkos pažeidimo ir neapykantos kurstymo sutapties: *[...] kaltininkų veiksmai, sutrikdant visuomenės rimtį ar tvarką, pasireiškė su kitos rasės asmens žeminimu, taip pažeidžiant kelias baudžiamojo įstatymo saugomas vertybes. [...] Viešoje vietoje, prie parduotuvės kaltinamieji, tyčiodamasi iš nukentėjusiojo dėl jo rasės, vartodami necenzūrinius žodžius bei bandydami suduoti smūgius nukentėjusiajam, jų veiksmus matant automobilių aikštelėje buvusiems kitiems asmenims, turėjo tikslą pažeminti, pasityčioti iš S. S. D. dėl jo priklausymo kitai rasei, kartu suprato, jog tokiais veiksmais pažeidžia viešąją tvarką, ir norėjo taip veikti, todėl P. E. ir L. B. veika turi būti kvalifikuojama kaip idealioji nusikaltimų pagal BK 284*

*straipsnį ir 170 straipsnio 2 dalį sutaptis*¹⁰⁰.

2019 m. Vilniaus apygardos teismas priėmė nutartį byloje, kurioje du asmenys buvo nuteisti dėl viešosios tvarkos pažeidimo ir neapykantos kurstymo: priėję prie nukentėjusiojo, šaukė Lietuva lietuviams ir kumščiais sudavė mažiausiai penkis smūgius nukentėjusiajam. Vertindamas pirmosios instancijos nuosprendžio turinį, taip pat apeliacinio skundo argumentus, Vilniaus apygardos teismas išsamiai analizavo neapykantos motyvą ir šio elemento kvalifikavimą pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą: *Nagrinėjamoje byloje E. L. padarytos veikos pavojingumą, visų pirma, rodo tai, jog šūkis „Lietuva lietuviams“ buvo išsakytas naudojant smurtą prieš nukentėjusįjį, siekiant jam parodyti, kad Lietuvoje jis yra nepageidaujamas. Tokios pačios pozicijos, jog BK 170 straipsnio 2 dalies dispozicijoje nurodytų veiksmų pavojingumo laipsnį didina konkrečioje situacijoje kartu su neapykantos kurstymu naudojamas smurtas, laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91/2010). Be to, E. L. veiksmų didelį ir baudžiamajai atsakomybei pakankamą pavojingumo laipsnį rodo ir jo asmenybės bruožai – nacistinių simbolių (tokių kaip 14/88) naudojimas viešumoje, tyčiojimas iš nukentėjusiojo socialiniuose tinkluose*¹⁰¹.

Teismas pastebėjo, kad, vertinant lingvistiškai, šūkis Lietuva lietuviams savaime nereiškia rasinės ar tautinės diskriminacijos, įžeidimo bei niekinimo, tačiau surinkti įrodymai teismui leido daryti išvadą, jog, naudojant minėtą šūkį, šiuo konkrečiu atveju buvo siekiama *ne abstrakčiai pademonstruoti tautinius jausmus, bet pasityčioti iš konkretaus nukentėjusiojo rasės, tautybės, įsitikinimų ir pažiūrų*¹⁰². Nutartyje pažymėta, kad tokiu elgesiu nuteistieji itin grubiai pažeidė Konstitucijos preambulėje skelbiamą siekį puoselėti tautinę santarvę, siekti atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, todėl atlikta veika pagrįstai kvalifikuota pagal BK 170 str. 2 d.

Pažymėtina, kad ši teismo nutartis puikiai iliustruoja neapykantos nusikaltimo kvalifikavimą ir atskyrimą nuo neapykantos kalbos veikų, kurios yra reglamentuojamos tuo pačiu LR BK 170 str. – teismas vertino diskriminacinio pobūdžio šūkį ir fizinį išpuolį prieš esminį (smūgiuojant ir tokiu būdu sukeltiant nežymų sveikatos sutrikdymą) kaip visetą. Teismo išaiškinimai leidžia teigti, kad pats šūkis *Lietuva lietuviams* lingvistine prasme nebūtų vertinamas kaip neapykantos kalba ir neužtrauktų baudžiamosios atsakomybės, tačiau šis verbalinis veiksmas fizinio smurto kontekste vertintinas kaip neapykantos išraiška, t. y. atitinka neapykantos nusikaltimo apibrėžimą. Šioje byloje kaltininkų veiksmai vertinti kaip idealioji viešosios tvarkos pažeidimo ir neapykantos nusikaltimo sutaptis, t. y. kai kaltininkas viena veika tuo pačiu metu padaro kelis nusikaltimus, numatytus skirtinguose BK specialiosios dalies straipsniuose. Neretai keliamas klausimas, ar tokios situacijos neturėtų būti vertinamos kaip nusikaltimas (pvz., viešosios tvarkos pažeidimas) su sunkinančia aplinkybe (šališkumo motyvacija), tačiau šiuo atveju itin svarbus yra objektas, į kurį pasikėsinta vykdant nusikalstamą veiką – šiuo atveju tai asmens lygiateisiškumas, kuris leidžia nusikaltimą išskirti kaip savarankišką veiką.

3.2.2. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAS NESANT KITO NUSIKALTIMO SUDĖTIES

Neapykantos kalbos atvejai yra kvalifikuojami išimtinai pagal BK 170 str. kaip neapykantos kurstymas, tačiau teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai neapykantos kurstymas ne verbaline forma taip pat priiskirtinas ir vertinamas kaip BK 170 str. Pavyzdžiui, 2013 metais Klaipėdos apygardos teismas priėmė nutartį byloje, kurioje asmuo nuteistas pagal BK 170 str. 2 d. už tai, kad tyčia, viešoje vietoje, ant buvusios sinagogos išorinių durų vinimis prikėlė dvi šviežias kiaulės ausis, taip viešai tyčiodamasis ir skatindamas neapykantą prieš žydų tautybės asmenis.

Klaipėdos apygardos teismas vertino dažnai kaltinamųjų pasirenkamą gynybinę taktiką – teiginius, kad

98 Vilniaus apygardos teismo 2016 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-35-562/2016.

99 Kauno apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-531-530/2017.

100 *Ibid.*

101 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-452-898/2019.

102 *Ibid.*

asmuo nesiekia tyčiotis, kurstyti neapykantos, o tiesiog nevykusiai juokauja ar net nežino, kad veiką atlieka socialiai pažeidžiamos grupės atžvilgiu. Teismas, atsižvelgdamas į tai, kad kaltinamasis yra vietinis miestelio gyventojas, žinantis pastato, kuriame yra buvusi sinagoga, istorinę vertę, su tokiais argumentais nesutiko. Nutartyje pabrėžta, jog kaltinamasis, *iš anksto pasiruošdamas įrankius nusikaltimui daryti, įsigijęs kiaulės ausis ir atlikęs nusikalstamus veiksmus, būtent siekė viešai pasityčioti ir skatinti neapykantą*¹⁰³.

Vertinant bylos aplinkybes, kyla klausimas, ar teismas kaltinamojo veiksmų neturėjo kvalifikuoti kaip BK 170 str. ir 312 str. (*Kapo ar kitos viešosios pagarbos vietos išniekinimas*) sutapties. Toks kvalifikavimas atitiktų nuoseklią teismų praktiką, patvirtinančią, kad neapykantos nusikaltimai pasireiškia ne vien neapykantos kurstymu, tačiau ir kita neteisėta veika.

3.2.3. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAS KAIP KVALIFIKUOJANTIS POŽYMIS

Itin retai, tačiau pasitaiko atvejų, kai teismui neapykantos motyvą tenka vertinti ne BK 170 str. ir 284 str. sutapties kontekste, o kaip kvalifikuojantį požymį. Pavyzdžiui, 2016 m. Kauno apygardos teismas priėmė nuosprendį baudžiamojoje byloje¹⁰⁴, kurioje asmuo viešoje vietoje – degalinės teritorijoje, vartodamas necenzūrinis ir įžeidžiančio pobūdžio žodžius, – laikė rankomis nukentėjusiojo dviračio vairą ir bagažinę, o jam pradėjus važiuoti, tyčia pakišo savo dešinę koją, dėl ko nukentėjęs nukrito ant grindinio. Kauno apylinkės teismas kaltinamąjį išteisino konstatavęs, jog byloje pateikti įrodymai nėra pakankami daryti išvadą, kad jis padarė jam inkriminuojamas nusikalstamas veikas, numatytas BK 284 str. 1 d. ir 138 str. 1 d.

Nukentėjęs tiek pirmojoje, tiek apeliacinėje instancijoje teismo prašė perkvalifikuoti nusikalstamą veiką pagal BK 138 str. 2 d. 13 p. (*[...] nesunkus sveikatos sutrikdymas, padarytas siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų*), nes kaltinamasis, paklaustas, kam jam reikia vairo užrakto, atsakė, jog tam, kad *išdaužytiau tau dantis su visais breketais*. Nukentėjusiojo manymu, kaltinamasis tokiais savo veiksmais neabejotinai siekė priešpastatyti save, ignoruodamas elementarias moralės bei elgesio normas, nors tam nebuvo jokių esminių pateisinančių priežasčių, be to, akcentuodamas savo poziciją dėl nukentėjusiojo dantų su breketais išdaužymo, išreiškė aiškią neapykantą jam dėl fizinės būklės, ir taip padarė nusikalstamą veiką, numatytą BK 138 straipsnio 2 dalies 8 ir 13 punktuose.

Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad, norint nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal BK 138 straipsnio 2 dalies 13 punktą, būtina nustatyti motyvą – neapykantą asmeniui dėl nurodytų požymių. Vis dėlto šiuo konkrečiu atveju teismas nesutiko, kad dantų koregavimo medicininė priemonė – breketai, kuriuos konflikto metu turėjo nukentėjęs, – nelaikytina negalią rodančiu požymiu. Nepaisant to, kad nukentėjęs iš tiesų turėjo negalią, kurią iš pirmo žvilgsnio pastebėti būtų buvę sudėtinga, teismas nusprendė, jog kaltinamasis *dėl kilusio konflikto įsivadino ir pamatęs nukentėjusiojo burnoje šį prietaisą, tiesiog grasindamas jį paminėjo spontaniškai, neturėdamas tikslo tokiu būdu išreikšti neapykantą*¹⁰⁵.

Šioje byloje teismas nenustatė neapykantos motyvo ir dėl to kvalifikuojantis požymis nebuvo pritaikytas. Šis teismo nuosprendis atskleidžia svarbią aplinkybę – asmens matomumą kaip tam tikros socialiai pažeidžiamos grupės atstovo, t. y. vertinant objektyvius įrodymus teismas nenustatė, kad nukentėjęs asmuo galėjo būti aiškiai identifikuojamas kaip negalią turintis asmuo ir kad dėl neapykanta negalią turintiems asmenims galėjo būti šios nusikalstamos veikos motyvu.

103 Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-554-360-2013.

104 Kauno apygardos teismo 2016 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-30-319/2016.

105 Kauno apygardos teismo 2016 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-30-319/2016.

Pateikti Lietuvos teismų sprendimai vienareikšmiai patvirtina aplinkybę, kad neapykantos nusikaltimų tinkamas kvalifikavimas ir neapykantos motyvo atskleidimas tebelieka dideliu iššūkiu, tiriant šias nusikalstamas veikas. Teismų praktika formuoja standartą, kad kaltininko šališkumas ir neapykantos kurstymas, kuriuo kėsiniama į asmens lygiateisiškumą, yra kvalifikuotinas pagal BK 170 str., o tuo atveju, kai nusikaltimas įvykdomas viešoje vietoje, – kaip ideali sutaptis su BK 284 str. Negausi Lietuvos teismų praktika neapykantos nusikaltimų bylose neleidžia identifikuoti atvejų, kada neapykantos motyvas turėtų būti vertinamas kaip sunkinanti aplinkybė o ne savarankiška veika. Manytina, kad tokiais atvejais pagrindinis kriterijus yra objektas, kuriuo kėsiniama vykdyti nusikalstamą veiką. Kita vertus, reikia pažymėti, jog BK 170 str. taikomas ir tais atvejais, kai pats kurstymas nevyksta, t. y., aplink nėra žmonių, išskyrus užpuoliką ir nukentėjusįjį. Tokiu atveju, autorių nuomone, svarstytinas kvalifikuojančių bei sunkinančių aplinkybių taikymas, o ne pats BK 170 str.

3.3. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ PROBLEMINIAI ASPEKTAI LIETUVOJE

Neapykantos nusikaltimų reglamentavimas, kaip matyti iš teorinės analizės, taip pat teismų praktikos ir tarptautinių organizacijų rekomendacijų Lietuvai, nelaikytinas probleminiu aspektu: Lietuvos teisės aktuose numatyta baudžiamoji atsakomybė už neapykantos nusikaltimus atitinka Europinius standartus, taip pat tarptautinius įsipareigojimus, kuriuos Lietuva prisiėmė ratifikuodama atskiras konvencijas. Tačiau neapykantos nusikaltimų latentškumas, teisinis kvalifikavimas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir išsamios statistikos nebuvimas vertintinos kaip tobulintos sritys.

3.3.1. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ LATENTIŠKUMAS

Neapykantos nusikaltimų latentškumą pabrėžia Lietuvos Respublikos institucijos, taip pat nevyriausybinės organizacijos. Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetas 2008 m. balandžio 23 d. išvadoje dėl LR BK 60 straipsnio papildymo projekto nurodo, kad *minėtos nusikalstamos veikos tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek nagrinėjant bylas teisme ir priimant nuosprendžius kvalifikuojamos kaip viešosios tvarkos pažeidimas, plėšimas, sveikatos sutrikdymas ar fizinio skausmo sukėlimas nukentėjusiajam, minėtuosius pavojingus motyvus ir paskatas paliekant be realaus teisinio įvertinimo ir kaltininko nubaudimo už juos. Tokia padėtis, o taip pat kiekvienais metais dažnėjantys žmonių užpuolimai panaudojant smurtą ar grasinant jį panaudoti, sužalojimai ir plėšimai dėl nukentėjusiųjų rasinės, tautinės ar religijos išpažinimo priklausomybės sąlygoja ne tik faktinį tokio pobūdžio nusikalstamų veikų statistikos iškraipymą, rasistinio, ksenofobinio motyvacija padaromų nusikalstamų veikų latentškumą, bet netiesiogiai – ir nebaudžiamumą už jų padarymą, išskyrus atvejus, kai tokius nusikalstamus įvykius paviešina žiniasklaida*. Seimo Žmogaus teisių komitetas pabrėžia latentškumą kaip vieną iš prielaidų nebaudžiamumui už neapykantos nusikalstamas veikas. Toks vertinimas siejamas su veikų kvalifikavimų ir statistikos stoka.

Žmogaus teisių institutas 2017 m. ataskaitoje „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“¹⁰⁶ nurodo, kad *neapykantos nusikaltimai Lietuvoje pasižymi dideliu latentškumu – oficiali institucijų pateikiama statistika neatitinka realaus nusikaltimų paplitimo masto. Tai iš dalies lemia duomenų rinkimo sistemų techniniai trūkumai ir nepakankamas valstybės institucijų dėmesys neapykantos nusikaltimų problemai, mažėjančių užregistruotų neapykantos nusikaltimų statistiką vertinant kaip pozityvų pokytį, o ne šios grupės nusikaltimų latentškumo problemą*.

Analogiškai situaciją vertina ir kitos nevyriausybinės organizacijos – Nacionalinė LGBT* teisių organiza-

106 NORMANTAITĖ, Kristina. Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: < <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>>.

cija LGL atliko anoniminę LGBTI* bendruomenės narių apklausą internete, kuria buvo siekiama išsiaiškinti, kokių mastu bendruomenės nariai susiduria su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba. Apklausos duomenys buvo išties šokiruojantys – iš 345 apklausoje dalyvavusių žmonių daugiau nei pusė (54 proc.) teigė susidūrę su neapykantos nusikaltimų ir (ar) neapykantos kalbos atvejais per pastaruosius 12 mėnesių. Apie šiuos atvejus teisėsaugos institucijoms Lietuvoje pranešė viso labo 13 proc. nukentėjusiųjų. Iš esmės tai reiškia, kad tokie nusikaltimai Lietuvoje yra latentiški – apie juos kompetentingoms institucijoms nėra pranešama, jų mastas neatsispindi ir oficialiojoje statistikoje¹⁰⁷. Vėl „Žmogaus teisių balsas“ 2019 m. straipsnyje¹⁰⁸ akcentuojama, kad nusikaltimų latentiskumą lemia ir nukentėjusiųjų nepasitikėjimas teisėsauga ir baimė dėl visuomenės reakcijos. Abiem variantais neapykantos visuomenėje ne tik nemažėja, bet atsiranda tikimybė jai plėstis, kai neapykantos kalba laikoma savaime suprantama visuomenės gyvenimo dalimi.

Pažymėtina, kad šių nusikalstamų veikų latentiskumas nėra išimtinė Lietuvos specifika. Neapykantos nusikaltimų aukos vengia pranešti teisėsaugos institucijoms ir kitose valstybėse, o tokias tendencijas patvirtina ir tarptautinės organizacijos.

FRA taip pat akcentuoja neapykantos nusikaltimų latentiskumą: *Iš mokslinių tyrimų duomenų matyti, kad nusikaltimų dėl neapykantos aukos ir liudininkai nenori pranešti apie tokius nusikaltimus nei teisėsaugos ar baudžiamojo teisingumo institucijoms, nei nevyriausybinėms organizacijoms, ar paramos aukoms grupėms. Dėl šios priežasties apie daugelį nusikaltimų nepranešama, už juos nebaudžiama ir todėl apie juos nesužinoma. Tokiais atvejais neįmanoma visiškai apsaugoti aukų teisių ar užtikrinti, kad jų būtų paisoma, o tai reiškia, kad ES valstybės narės nevykdo savo įsipareigojimų nusikaltimo aukoms*¹⁰⁹.

Neapykantos nusikaltimų latentiskumą, taip pat galimą sprendimo būdą pateikia ECRI apibendrinimas¹¹⁰ – aukos retai praneša apie įvykius teisėsaugos institucijoms dėl neigiamų pasekmių baimės ar tikimybės, kad į jų pranešimus nebus sureaguota rimtai, taip pat dėl nepasitikėjimo teisingumo sistema. Neapykantos nusikaltimų latentiskumas yra prielaida, kodėl stinga išsamių statistinių duomenų, atitinkamai – nėra galimybės tinkamai išmatuoti neapykantos nusikaltimų tikrojo masto ir efektyviai į juos reaguoti. ECRI rekomenduoja valstybėms teikti praktinę pagalbą nukentėjusiems nuo neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų: aukos turi būti informuotos apie savo teises administracinėse, baudžiamosiose ir civilinėse procedūrose, taip pat turi būtų raginamos pranešti teisėsaugos institucijoms, gauti teisinę ir psichologinę pagalbą.

2018 m. leidinyje „Kovojant su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba Europoje“¹¹¹, kurį sudarė Irena Bihariová (Slovakija), išsakoma mintis, kad *iššūkis, su kuriuo susiduria visos projekte dalyvaujančios valstybės narės – neapykantos nusikaltimams ir neapykantos kalbos atvejams būdingas latentiskumas (t. y. nepranešimas). Šis iššūkis, savo ruožtu patvirtina prielaidą, jog viena efektyviausių strategijų, kovojant su nepageidaujamu neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos reiškiniu, yra didinti pranešimo mechanizmų efektyvumą ir stiprinti paramos nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusiems asmenims sistemą*¹¹².

107 RASKEVIČIUS, Tomas Vytautas. Neapykantos epidemija Lietuvoje: pranešti ar nepranešti?, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://manoteises.lt/straipsnis/neapykantos-epidemija-lietuvoje-pranesti-ar-nepranesti/>>.

108 ŠĖMYTĖ, Giedrė. Kur dingsta neapykantos nusikaltimai?, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.zmogausiteises.lt/tekstai/kur-dingsta-neapykantos-nusikaltimai/>>.

109 European Union Agency for Fundamental Rights. Neapykantos nusikaltimai Europos Sąjungoje [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-factsheet_hatecrime_lt_final.pdf>.

110 Europos komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI) informacinis tinklapis. Prieiga per internetą: <<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence>>.

111 BIHARIOVÁ, Irena. Kovojant su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba Europoje, 2018 [žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]. Prieiga per internetą: <<https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/10/Kovojant-su-neapykantos-nusikaltimais-ir-neapykantos-kalba-Europoje.pdf>>.

112 *Ibid.*

3.3.2. TEISINIS KVALIFIKAVIMAS PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMĄJĮ KODEKSĄ

Atsižvelgus į tai, kad neapykantos nusikaltimai gali būti kvalifikuojami ne tik kaip savarankiškos nusikalstamos veikos (BK 170 str., 169 str., 1701 str.), tačiau kartais neapykantos motyvas atsispindi kaip sunkinanti aplinkybė (LR BK 60 str. 1 d.) arba kaip nusikalstamos veikos kvalifikuojantis požymis (LR BK 129 str. 2 d. 13 p.; 135 str. 2 d. 13 p.; 138 str. 2 d. 13 p.), matyti, kad neretai panašaus pobūdžio nusikaltimai yra kvalifikuojami skirtingai. Analizuojant Lietuvos teismų praktiką, taip pat pastebėtina, kad neapykantos nusikaltimas kaip sunkinanti aplinkybė yra taikomas labai retai, o ir dėl jos taikymo neretai kyla ginčų. Be to, aukštesnės instancijos teismai kartais pakeičia tokį kvalifikavimą į kurstymą pagal LR BK 170 str.

Neapykantos nusikaltimo kvalifikavimas, kaip viešosios tvarkos pažeidimas, plačiai analizuojamas teismų praktikoje kaip klaida. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas, vertindamas nuteistųjų veiksmus, pakeitė pirmosios instancijos teismo nuosprendį, kuriuo asmenys buvo pripažinti padarę tik viešosios tvarkos pažeidimą, tačiau jį pripažino ir neapykantos nusikaltimu: *Teisėjų kolegijai nekyla abejonių dėl to, kad išsakyti tokie žodžiai lietuvių kalboje turi grasinantį, neigiamą, niekinamą rasistinį pobūdį, jie buvo skirti konkrečiam asmeniui – nukentėjusiajam ir tiesiogiai siejami su nukentėjusio asmens tamsesne odos spalva, siekiant iš jo tyčiotis, jį diskriminuoti, bandyta prieš jį smurtauti ar fiziškai su juo susidoroti. [...] Šie bylos duomenys yra visiškai pakankama įrodomoji medžiaga, paneigianti teismo teiginį, kad kaltinamųjų pasisakymai negali būti traktuojami kaip rasistiniai*¹¹³. Tačiau neretai šis aspektas tebekelia sunkumų fiksuojant ir tiriant nusikalstamą veiką.

Šiuo atveju, atskiriant šias nusikalstamas veikas, yra vertinga ESBO pateikiama neapykantos nusikaltimų sąvoka, kuri apima:

nusikaltimą + šališkumą ir priešišumą dėl individo priklausymo tam tikrai pažeidžiamai grupei.

Pažymėtina, kad neapykantos kalbos, priešingai nei neapykantos nusikaltimų, kvalifikavimas pagal LR baudžiamąjį kodeksą įprastai nekelia abejonių – komentarai elektroninėje erdvėje, taip pat neapykantos kurstymas kitokiomis verbalinėmis priemonėmis visais atvejais kvalifikuojami kaip LR BK 170 str.

3.3.3. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ STATISTIKA

Neapykantos nusikaltimų statistikos stoka įvardijama kone visų tarptautinių organizacijų rekomendacijose Lietuvai kaip viena iš pagrindinių pastabų. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos skelbia nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistiką, tačiau duomenys apie nusikalstamas veikas gali būti išskirti tik pagal atskirus LR BK straipsnius, kurie iki 2018 metų neapėmė neapykantos nusikaltimų kaip kvalifikuojančio požymio ir neapėmė tų neapykantos nusikaltimų, kurie buvo pripažinti tokiais, pritaikant sunkinančią aplinkybę. Nuo 2018 m. Informatikos ir ryšių departamentas pat pateikia statistiką apie nusikalstamas veikas tiek pagal 169, 170, 1701, 170 str. 3 d., tiek pagal veiką kvalifikuojančius požymius: 129 str. 2 d. 13 p., 135 str. 2 d. 13 p., 138 str. 2 d. 13 p. Minėti papildymai vertintini teigiamai, tačiau nemažos dalies neapykantos nusikaltimų neįmanoma identifikuoti, nes oficialioje statistikoje jie neatsispindi.

Kita esminė išsamios statistikos stoka priežastis – nors ir galima matyti oficialius duomenis, kiek nusikalstamų veikų Lietuvos Respublikoje buvo užregistruota ir ištirta, tačiau turimi įrankiai neleidžia atskirti šios statistikos į neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos veikas, taip pat nėra įmanoma išskirti socialiai pažeidžiamos grupės, kuriai nukentėjęs asmuo priklauso ar menamai buvo priskirtas. Tai padaryti būtų galima tik nagrinėjant kiekvieną bylą individualiai. Ikitiesminio tyrimo medžiaga nėra vieša, todėl iki šios dienos nėra priemonių, kurios leistų sudaryti išsamią ir tikslią neapykantos nusikaltimų statistiką.

113 Kauno apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-531-530/2017.

Palyginimui pateiktini Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje. Šioje formoje yra galimybė identifikuoti ne tik užregistruotų nusikalstamų veikų skaičių, tačiau ir išskirti duomenis pagal atskirus baudžiamojo įstatymo straipsnius, nukentėjusių asmenų lytį, amžiaus grupę¹¹⁴, vietovę, pagal nusikalstamą veiką įvykdžiusio asmens sąsąjas su nukentėjusiuoju, pavyzdžiui, kai tai yra motina, tėvis ir pan. Toks išsamus duomenų pateikimas apie neapykantos nusikaltimus leistų tinkamai identifikuoti grupes, į kurias dažniausiai yra nukreipiami neapykantos nusikaltimai, atskleisti šių nusikaltimų tendencijas ir ypatybes.

Dėl šių priežasčių įvairiose ataskaitose, kaip antai ESBO kaupiamoje neapykantos nusikaltimų statistikoje¹¹⁵, LR Vyriausybės ataskaitose¹¹⁶ ar nevyriausybinių organizacijų tyrimuose¹¹⁷, teikiama statistiniai duomenys apie neapykantos nusikaltimus Lietuvoje nebūtinai atspindi realią situaciją.

3.4. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ TEISĖS AKTŲ BEI TEISMŲ PRAKTIKOS ANALIZĖS APIBENDRINIMAS

Lietuvos neapykantos nusikaltimų teisinio reguliavimo apžvalga išsamiai atskleidė neapykantos motyvo kvalifikavimo galimybes. Lietuvos baudžiamasis kodeksas šališkumą ir neapykantos motyvą identifikuoja tiek kaip galimas savarankiškas nusikalstamas veikas, tiek kaip sunkinančias aplinkybes ar kvalifikuojančius požymius. Šiuo atveju manytina, kad objektas, į kurį kėsinama vykdamas nusikalstamą veiką, yra esminis kriterijus, leidžiantis identifikuoti, koks kvalifikavimas turėtų būti taikomas.

Teismų praktika neapykantos nusikaltimų byloje, palyginti su neapykantos kalbos bylomis, nėra pakankamai išplėtotą ir gausi. Dėl šios priežasties yra sudėtinga vertinti, kaip Lietuvos teismai vertintų ginčą dėl neapykantos nusikaltimo kvalifikavimo – kaip savarankiškos veikos (kurstymo) ar kaip sunkinančios aplinkybės. Reikia pažymėti, jog BK 170 str. taikomas ir tais atvejais, kai pats *kurstymas* nevyksta, t. y., aplink nėra žmonių, išskyrus užpuoliką ir nukentėjusį. Tokiu atveju, autorių nuomone, svarstytinas kvalifikuojančių bei sunkinančių aplinkybių taikymas, o ne pats BK 170 str. Be to, ataskaitoje aptarta latentškumo problematika patvirtina, kad dažnai neapykantos motyvas nėra užfiksuojamas, atliekant ikiteisminį tyrimą, arba tiesiog apie neapykantos nusikaltimus nėra pranešama.

Aptartos Lietuvos ir tarptautinių organizacijų ataskaitos atskleidė, kad neapykantos nusikaltimų latentškumas, teisinis kvalifikavimas ir išsamios statistikos trūkumas laikytini pagrindiniais probleminiais šios srities aspektais. Nors pastaraisiais metais ir stebimas pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis Lietuvoje didėjimas, taip pat pradėta viešinti išsamesnė neapykantos nusikaltimų statistika, akivaizdu, jog šie žingsniai yra tik dalis būtinų pokyčių, kuriuos turi vykdyti institucijos, siekiant efektyvaus atsako į neapykantos nusikaltimus.

114 Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. *Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje per 2020 m. sausio – liepos mėn.* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=8668&datasource=50461>.

115 OSCE. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos informacinis puslapis apie neapykantos nusikaltimus. Prieiga per internetą: <<https://hatecrime.osce.org/lithuania>>.

116 NAVICKIENĖ, Žaneta ir VELIČKA, Vilius. *Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizės ataskaita (parengta Vidaus reikalų ministerijos užsakymu)*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Neapykantos_nusikaltimu_tyrimas_Ataskaita_2019.pdf>.

117 Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Protection of Hate Crime Victims' Rights: the case of Lithuania*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/frc-2013-protection_of_hate_crime_en.pdf>.

4. Neapykantos nusikaltimų statistika

Tikrąją neapykantos nusikaltimų padėtį Lietuvoje įvertinti gana sudėtinga. Nors pažeidžiamos grupės skundžiasi dažnai patiriamomis įvairiomis diskriminacijos apraiškomis¹¹⁸, neapykantos nusikaltimų statistikoje tai atsispindi nežymiai. Registruojamų neapykantos nusikaltimų kasmet mažėja, o tyrimo su pažeidžiamomis bendruomenėmis metu paaiškėjo, jog ne kiekvienas asmuo, patyręs tam tikrą išpuolį ar incidentą, praneša apie jį teisėsaugos pareigūnams. Tai patvirtina ir tarptautinių organizacijų turimi duomenys: FRA ne vienoje ataskaitoje pažymėjo, kad neapykantos nusikaltimų aukos ir liudytojai ES valstybėse nenori pranešti apie tokius nusikaltimus teisėsaugos institucijoms, todėl už juos nėra baudžiama ir apskritai apie juos nesužinoma¹¹⁹. 2012 metais FRA atliktos LGBT apklausos rezultatai atskleidė, jog net 39 proc. iš 821 respondentų Lietuvoje pažymėjo, kad jų atžvilgiu buvo panaudotas psichologinis arba seksualinis smurtas arba buvo grasinama smurtu, tačiau iš jų tik 16 proc. pranešė apie neapykantos nusikaltimus policijai¹²⁰.

4.1. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ FIKSUOJAMA STATISTIKA

Nors, kaip minėta anksčiau, statistika kol kas neatspindi realios neapykantos nusikaltimų padėties, verta apžvelgti turimus duomenis apie užregistruotas nusikalstamas veikas. Analizuojant neapykantos nusikaltimų statistiką, aktualu nagrinėti LR BK, 99 str., 169 str., 170 str., 170¹ str., 170² str., 171 str., 312 str. 2 d. Be to, neapykantos nusikaltimas gali būti kvalifikuojamas kaip sunkinanti aplinkybė pagal BK 60 str., pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymo, fizinio skausmo sukėlimo, vagystės ir kitų nusikaltimų atveju, tačiau duomenys į oficialią statistiką pradėti traukti tik nuo 2018 m., todėl išsamesnei analizei trūksta duomenų. Vis dėlto daugiausiai užregistruotų veikų, taip pat sprendimų ir nutarimų atsakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra priimta pagal LR BK 170 str., todėl jis šiame skyriuje analizuojamas plačiausiai.

LR BK 99 str. numato atsakomybę už genocidą – veiksmus, kuriais siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę religinę, socialinę ar politinę grupę (juos žudant, kankinant, žalojant, trikdamas jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojant toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavę jų vaikus kitoms grupėms). Analizuojant šią nusikalstamą veiką, paaiškėjo, kad per 2010–2015 metus buvo užregistruotos 22 nusikalstamos veikos pagal BK 99 str. (žr. paveikslą Nr. 2). Iš jų 8 buvo perduotos teismui, 25 (įskaitant ir anksčiau registruotas nusikalstamas veikas) buvo nutrauktos pagal BPK 3 str., 5 bylos buvo nutrauktos BPK 212 str. pagrindu, 14 bylų buvo sustabdytos pagal BPK 3 str. 1 d. 1 p.¹²¹ Atsižvelgus į tai, jog genocidui netaikomi jokie senaties terminai, nėra galimybės nustatyti, kada buvo padarytos nusikalstamos veikos, užregistruotos 2010–2015 metais. 2016–2020 m. nebuvo užregistruota nė vienos nusikalstamos veikos, tačiau buvo priimti 4 nutarimai atsakyti pradėti ikiteisminį tyrimą¹²².

118 2016 m. ECRI delegacija susitiko su romų bendruomenės nariais, kurie skundėsi dažnai tampantys kasdienio užgauliojimo aukomis visuomenėje, viešojo transporto priemonėse, parduotuvėse ar gatvėje, vis dėlto dėl nepakankamo pasitikėjimo policija tokie atvejai dažnai būna nepranešami. Plačiau žr. *ECRI Report on Lithuania (fifth monitoring cycle)*, 2016 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/fifth-report-on-lithuania/16808b587b>>.

119 FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, 2012 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2012_hate-crime.pdf>.

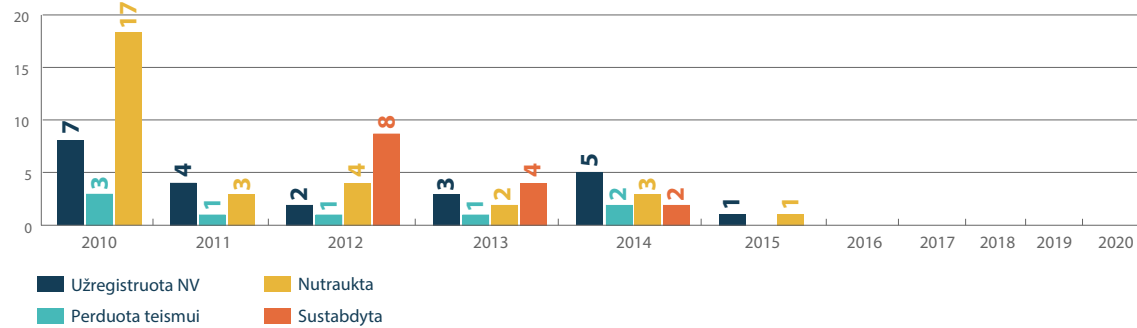
120 FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey – Results at a glance*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://fra.europa.eu/en/publication/2013/eulgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-results>>.

121 Čia ir toliau remiamasi Informatikos ryšių departamento tinklapyje pateiktais statistiniais duomenimis. Prieiga per internetą: <<https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminių-tyrimu-statistika-1?year=2010&period=1-6&group=213>>.

122 NAVICKIENĖ, Žaneta ir MILIŪNĖ, Kristina. *Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus*. Metodologinė medžiaga kvalifikacijos tobulinimo programai (parengta įgyvendinant projektą „Efektyvaus atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje didinimas“ (akronimas #MesVisi), 2020.

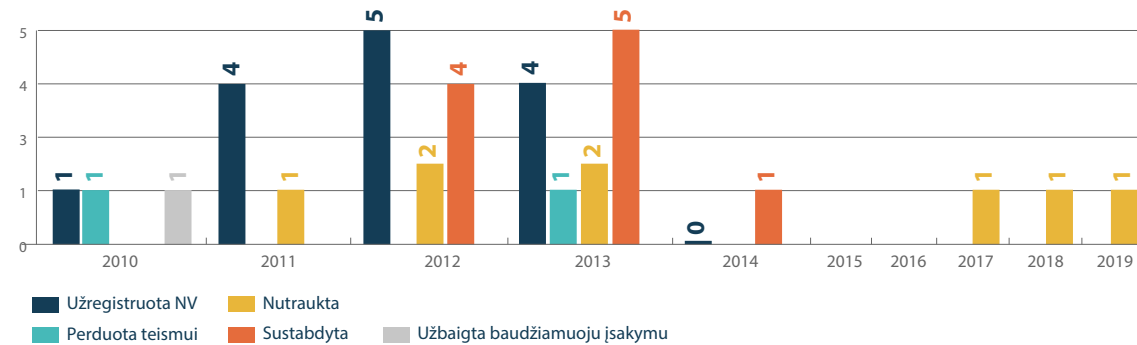

Paveikslas Nr. 2. Pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų, numatytų LR BK 99 str. (Genocidas), ir priimtų sprendimų juose dinamika per 2010–2020 (I pusmetį).

Nusikaltimų pagal BK 169 str. (Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės) per pastaruosius 10 metų buvo užregistruota 14, iš kurių 2 ikiteisminiai tyrimai buvo perduoti teismui, 8 nutraukti, 5 sustabdyti ir dar 2 užbaigti baudžiamuoju įsakymu (žr. paveikslą Nr. 3).

Paveikslas Nr. 3. Pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų, numatytų LR BK 169 str. (Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės), ir priimtų sprendimų juose dinamika per 2010–2020 (I pusmetį).

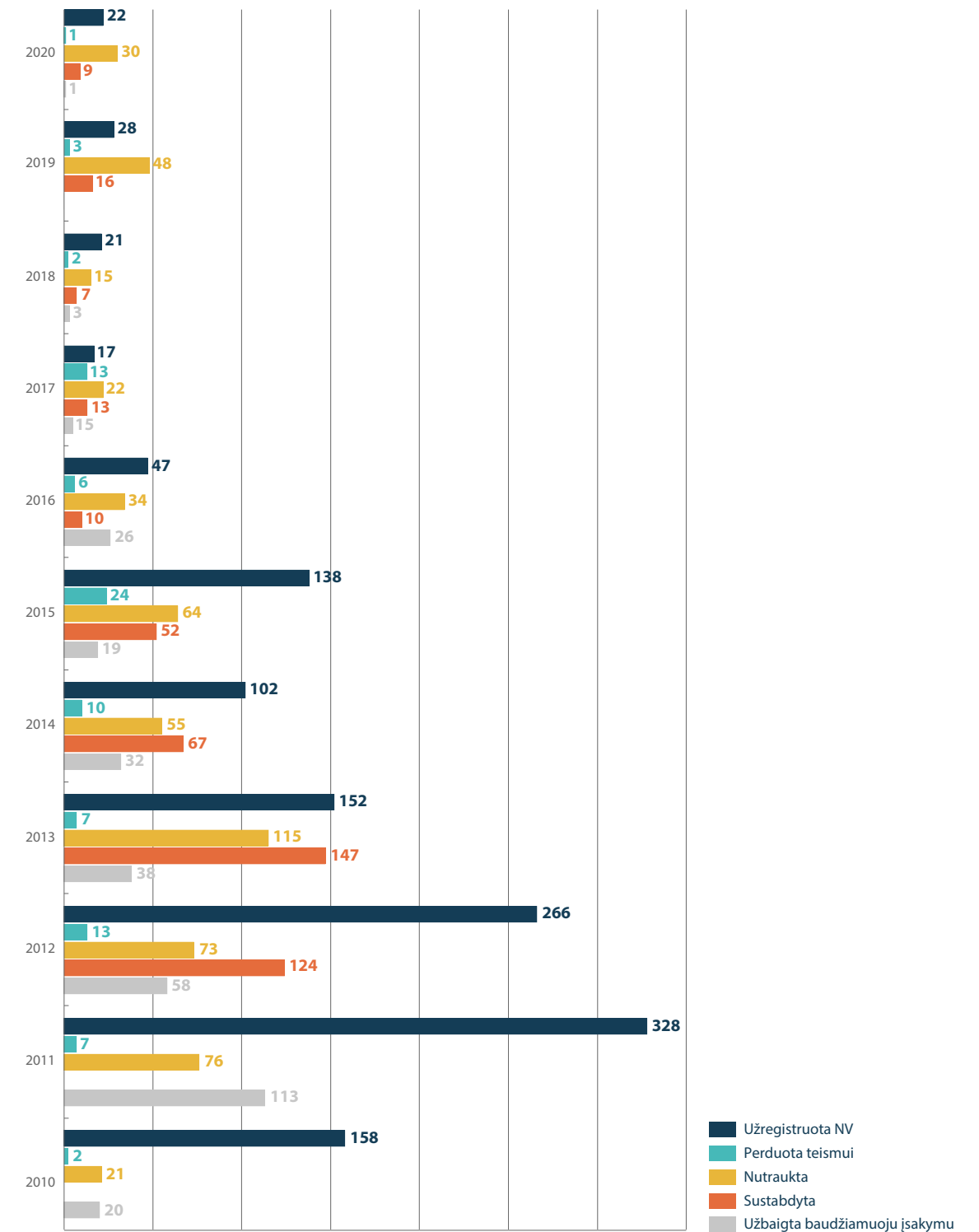
Per beveik dešimties metų laikotarpį buvo užregistruoti 1279 neapykantos kurstymo atvejai, tačiau tik 88 iš jų pasiekė teismą (žr. paveikslą Nr. 4). Per minėtą laikotarpį buvo nutraukti 553 tyrimai, dar 445 sustabdyti. 315 bylų buvo užbaigtos baudžiamuoju įsakymu. Pažymėtina, kad statistikoje neatsispindi pranešimai apie padarytą nusikalstamą veiką ir atsakymai pradėti ikiteisminį tyrimą, kadangi šių duomenų Informacinių ir ryšių departamentas nepateikia.

Duomenys apie socialines grupes, prieš kurias buvo galimai įvykdytas nusikaltimas, prieinami tik nuo 2017 m. Tais metais buvo padaryta 17 nusikalstamų veikų pagal BK 170 str., iš kurių 3 siekta išreikšti neapykantą dėl rasės, 11 dėl tautybės, 2 dėl seksualinės orientacijos ir dar 1 dėl kitų požymių. 2018 m. iš 21 užregistruotos nusikalstamos veikos 2 nukreiptos prieš tam tikrą rasę, 5 prieš tautybę, 9 prieš seksualinę orientaciją, dar 5 – dėl kitų požymių.

2019 m. Lietuvoje buvo užregistruoti 28 neapykantos kurstymo atvejai pagal BK 170 str. 11 iš jų buvo nukreipti prieš LGBTI* bendruomenę, 8 – prieš kitos tautybės asmenis, po 3 – dėl rasės, tikėjimo ir kitų požymių. Taip pat registruota viena nusikalstama veika, galimai padaryta siekiant išreikšti neapykantą dėl tikėjimo. Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2019 m. teismui buvo perduotos 3 by-

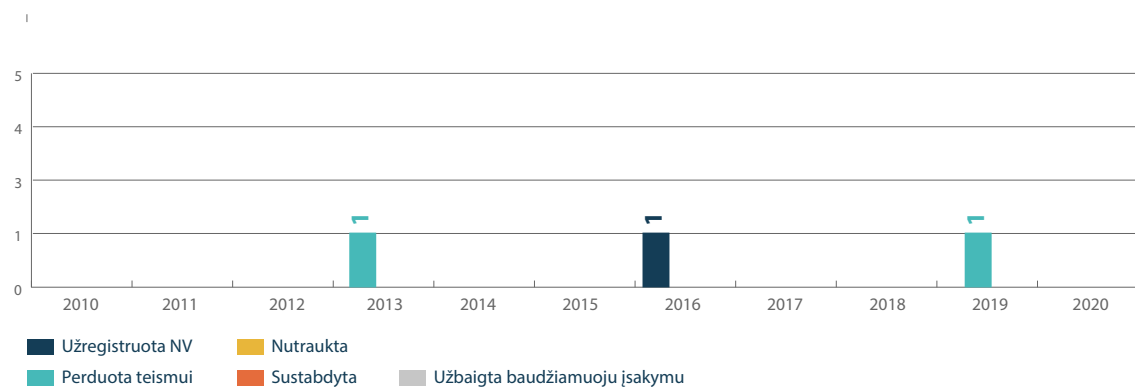
los dėl BK 170 str. numatytos nusikalstamos veikos.

Paveikslas Nr. 4. Pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų, numatytų LR BK 170 str. (Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę), ir priimtų sprendimų juose dinamika per 2010–2020 (I pusmetį).

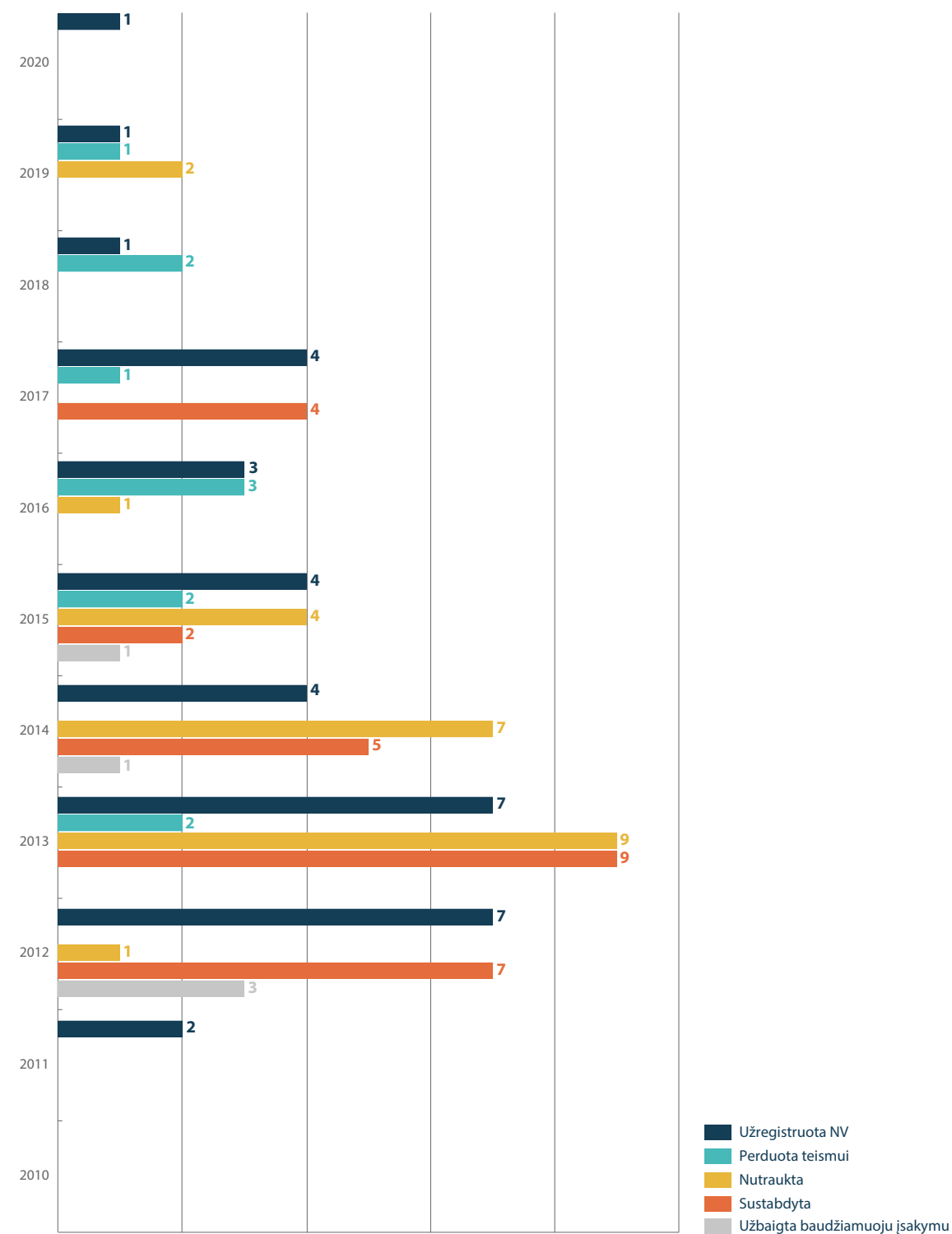
Užregistruotų nusikalstamų veikų pagal LR BK 170¹ str. (Grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimas ir veikla) 2010–2020 (I–VI mėn.) buvo tik viena (siekiant išreikšti neapykantą dėl tautybės), tačiau buvo priimti 4 nutarimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą¹²³. Po vieną bylą buvo nutraukta 2013 ir 2019 metais (žr. paveikslą Nr. 5).

Paveikslas Nr. 5. Pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų, numatytų LR 170¹ str. (Grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimas ir veikla), ir priimtų sprendimų juose dinamika per 2010–2020 (I pusmetį).

Šiek tiek kitokia situacija pastebima dėl LR BK 170² str. (Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas): nuo 2010 m. buvo užregistruotos 34 nusikalstamos veikos, 11 bylų perduota teismui, 24 nutrauktos, 27 sustabdytos ir dar 5 užbaigtos baudžiamuoju įsakymu (žr. paveikslą Nr. 6).

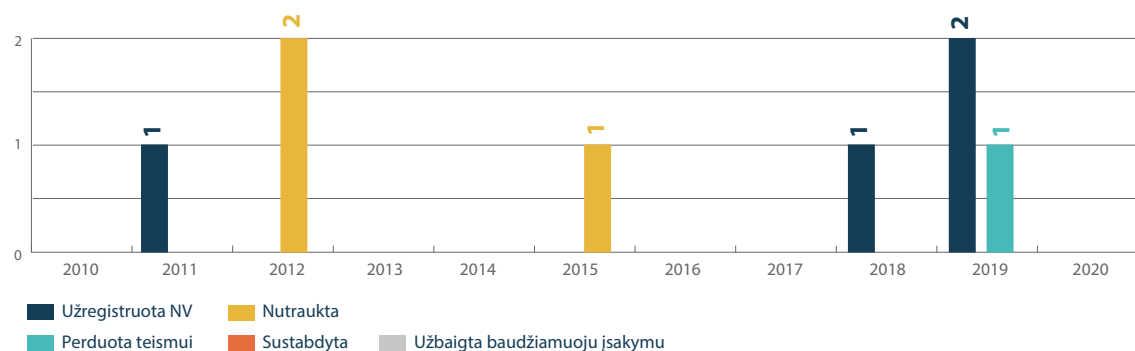
Paveikslas Nr. 6. Pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų, numatytų LR 170² str. (Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas), ir priimtų sprendimų juose dinamika per 2010–2020 (I pusmetį).

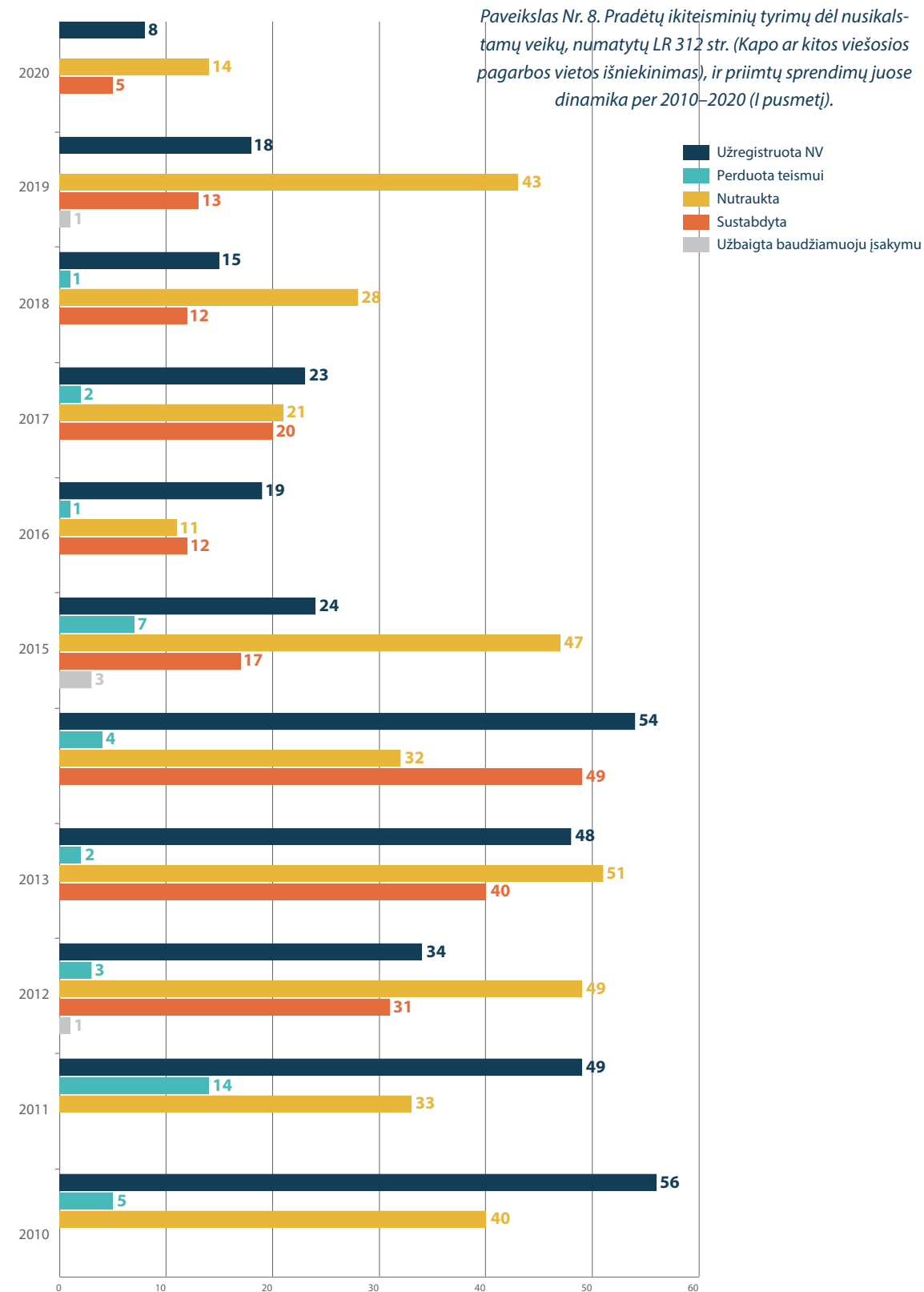
123 Ibid. 122.

Daug mažiau nusikalstamų veikų registruojama pagal BK 171 str. (Trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes). Nuo 2010 m. buvo užregistruotos vos 4 veikos, iš jų 1 perduota teismui, dar 3 nutrauktos (žr. paveikslą Nr. 7).

Paveikslas Nr. 7. Pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 171 str. (Trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes), ir priimtų sprendimų juose dinamika per 2010–2020 (I pusmetį).

Galiausiai aptartinos nusikalstamos veikos pagal BK 312 str. (Kapo ar kitos viešosios pagarbos vietos išniekinimas). Nuo 2010 m. matomas registruojamų veikų mažėjimas: 2010 m. užregistruotos 56 nusikalstamos veikos, 2019 m. – 18 (žr. paveikslą Nr. 8). Per beveik dešimties metų laikotarpį iš viso užregistruotos 348 nusikalstamos veikos, iš jų 39 perduotos teismui, 369 nutrauktos (įskaitant ikiteisminius tyrimus pradėtus anksčiau), 199 tyrimai buvo sustabdyti ir dar 5 užbaigti baudžiamuoju įsakymu.

Pažymėtina, kad Informatikos ir ryšių departamento duomenų bazėje galima rasti informaciją ir apie kitas nusikalstamas veikas, galimai padarytas dėl siekio išreikšti neapykantą asmenų grupei dėl tam tikrų požymių, tačiau tokie duomenys pateikiami tik nuo 2017 m. Pavyzdžiui, tais metais buvo užregistruota viena nusikalstama veika pagal BK 138 str. 2 d. 13 p. (Nesunkus sveikatos sutrikdymas, siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų). 2017 m. ir 2018 m. taip pat užregistruota po vieną nusikalstama veika, priskiriamą prie *kitų nusikalstamų veikų, galimai padarytų siekiant išreikšti neapykantą*, konkrečiai – dėl tautybės (2017 m.) ir seksualinės orientacijos (2018 m.). 2019 m. užregistruotos 2 nusikalstamos veikos, priskirtos *kitoms nusikalstamoms veikoms*, – po vieną dėl tautybės ir dėl tikėjimo. 2020 m. buvo užregistruota viena nusikalstama veika pagal BK 138 str. 2 d. 13 p. (dėl kitų požymių), bei viena nusikalstama veika, priskirta *kitoms nusikalstamoms veikoms* (dėl rasės).

4.2. KITŲ INSTITUCIJŲ IR ORGANIZACIJŲ FIKSUOJAMA STATISTIKA BEI VYKDOMI PROJEKTAI

Ne visi neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kurstymo atvejai pasiekia teisėsaugos institucijas ir patenka į oficialią statistiką. Taip atsitinka todėl, kad asmenys apie neapykantos kalbos atvejus praneša skirtingoms institucijoms (pavyzdžiui, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai), komentarai internete laikomi neatitinkantys pavojingumo kriterijaus (o pranešimai apie galimą neapykantos kurstymą neįtraukiami į oficialią statistiką), taip pat pasitaiko atveju, kai asmenys patys nusprendžia nesikreipti į teisėsaugos institucijas dėl informacijos stokos, nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis ar kt. Dėl šios priežasties, siekiant suprasti realesnę situaciją, svarbu vertinti ir kitų institucijų bei organizacijų fiksuojamus neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos atvejus.

Pavyzdžiui, iš Informatikos ir ryšių departamento pateikiamų duomenų apie įvykdytus neapykantos kurstymo atvejus neįmanoma identifikuoti, kiek iš jų padaryti viešoje vietoje, o kiek – interneto erdvėje. Europos žmogaus teisių fondas, reguliariai teikiantis pareiškimus Generalinei prokuratūrai dėl neapykantos kalbos internete, pastebi, kad dažniausiai yra atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamos veikos nebuvimo.¹²⁴ Pavyzdžiui, 2019-aisiais Europos žmogaus teisių fondas Generalinei prokuratūrai pateikė 66 pareiškimus dėl neapykantą kurstančių komentarų internete, tačiau pranešimus dėl pradėto ikiteisminio tyrimo gavo tik 6¹²⁵. Nacionalinė LGBT* teisių organizacija LGL praneša, jog 2019 metų lapkričio – gruodžio mėnesiais LGL socialiniame tinkle „Facebook“ pranešė apie 1000 netinkamų komentarų, kursčių neapykantą seksualinės orientacijos pagrindu, iš kurių net 942 buvo pašalinti¹²⁶. Atkreiptinas dėmesys, jog dėl ribotų žmoniškųjų išteklių nevyriausybinės organizacijos gali pranešti tik apie dalį neapykantos kurstymo atvejų internete.

Prie neapykantą kurstančių komentarų mažinimo prisideda ir aktyvios Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos (ŽEIT) kampanijos. ŽEIT duomenimis, atliekant socialinių tinklų stebėseną, 2017 metais buvo pranešta apie 663, 2018 – 648 neapykantos kurstymo atvejus¹²⁷. Šiuo metu ŽEIT yra vienintelė institucija Lietuvoje, paskyrusi savo atstovą nacionaliniu kontaktiniu asmeniu, kuris operatyviai teikia pranešimus

124 Europos žmogaus teisių fondo informacinis tinklapis. Neapykantos kalba: komentarų mažėja, požiūris nesikeičia, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.efhr.eu/2018/07/05/neapykantos-kalba-komentaru-mazeja-pozuris-nesikeicia/>>.

125 Kita vertus, ne apie visus pradėtus ikiteisminius tyrimus yra pranešama EFHR, nes organizacija nėra nukentėjęs asmuo.

126 Nacionalinės LGBT teisių organizacijos LGL informacinis tinklapis. LGL vykdomos socialinių tinklapių stebėsenos rezultatai, 2020 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lgl.lt/naujienos/lgl-vykdomos-socialiniu-tinklapiu-stebesenos-rezultatai-2/>>.

127 Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos 2018 metų veiklos ataskaita Nr. V3-113, 2019 m. kovo 29 d. [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zeit.lt/data/public/uploads/2019/04/2018-metu-pataistyta-ataskaita.pdf>>.

dėl žalingo interneto turinio iš „Facebook“, „Microsoft“, „Twitter“ ir „YouTube“ pašalinimo¹²⁸.

Pastaruoju metu Lietuvos institucijų įgyvendinami projektai taip pat verčia manyti, kad dėmesys į neapykantos nusikaltimus atkreipiamas vis dažniau. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija kartu su Lietuvos Respublikos generaline prokuratūra bei Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba 2018-2020 metais vykdė projektą „Atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas Lietuvoje stiprinimas“ projektą, finansuojamą pagal Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietybės programą (2014–2020). Projekto tikslai – užtikrinti veiksmingą atsakomybę už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymą, pagerinti kompetentingų institucijų supratimą ir žinias apie neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančių kalbų poveikį bendruomenėms, spręsti nepranešimo apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas problemą bei suintensyvinti kovą su neapykantos kurstymu internete¹²⁹. 2020 metais taip pat startavo Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos projektas neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencijos tema „#NoPlace4Hate: Lietuvos institucijų atsako į neapykantos kalbą tobulinimas“¹³⁰, iš dalies finansuojamas Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiško programos lėšomis. Šiuo projektu bus siekiama sukurti aiškias gaires, kaip teisėsaugos institucijos turėtų tirti skundus dėl neapykantos kalbos, lavinti atsakingų valstybės institucijų gebėjimus neapykantos kalbos prevencijos srityje, gerinti pagalbos nuo neapykantos kalbos nukentėjusiems asmenims teikimą ir paslaugų prieinamumą bei didinti visuomenės sąmoningumą, atpažįstant ir reaguojant į neapykantos kalbą.

2020 metų vasarį prie Vidaus reikalų ministerijos vėl pradėjo veikti darbo grupė, skirta didinti veiksmingą atsaką į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje¹³¹. Grupei pavesta svarstyti visuomenės informuotumo apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą didinimo, dialogo su pažeidžiamomis bendruomenėmis skatinimo klausimus, taip pat ir kitus kovos su neapykantos nusikaltimais bei neapykantos kalba veiksmingumo didinimo klausimus. Grupei pavesta ir rengti atitinkamus pasiūlymus; stebėti, kaip vykdomi Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencijos srityje, taip pat rengti pasiūlymus dėl tinkamo jų įgyvendinimo; rengti ir viešai skelbti metinę ataskaitą apie neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos situaciją Lietuvoje ir kt.

4.3. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ STATISTIKOS SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Peržvelgus pastarųjų 10 metų statistiką, kaip minėta aukščiau, pastebimas tendencingas užregistruotų neapykantos nusikaltimų mažėjimas. Pavyzdžiui, 2011 m. buvo užregistruotos 328 nusikalstamos veikos pagal BK 170 str., o štai 2019 m. tokių buvo vos 28 (žr. Diagramą Nr. 1). 2013 m. atliktame tyrime Žmogaus teisių stebėjimo institutas pastebėjo, kad toks registruojamų nusikalstamų veikų šuolis 2011 m. gali būti susijęs su padidėjusiu visuomenės supratimu apie baudžiamąją atsakomybę už neapykantos nusikaltimus, suaktyvėjusia teisėsaugos institucijų veikla šioje srityje ir žiniasklaidos skelbiama informacija apie nuteistus asmenis¹³². Be to, pažymėtina, kad 2009 m. Lietuva perkėlė Tarybos Pamatinį sprendi-

128 Ibid.

129 Daugiau apie projektą žr. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos tinklapyje: <<https://vrm.lrv.lt/lt/atsakas-i-neapykantos-nusikaltimus-ir-neapykanta-kurstančias-kalbas>>.

130 Daugiau apie projektą žr. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos tinklapyje: <<https://www.lygybe.lt/lt/noplace4hate-lietuvos-instituciju-atsako-i-neapykantos-kalba-tobulinimas>>.

131 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2020 m. vasario 24 d. įsakymas Nr. 1V-162 Dėl darbo grupės sudarymo. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/%C4%AEsakymas%20d%C4%97%20darbo%20grup%C4%97%20sudarymo.pdf>.

132 Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Protection of Hate Crime Victims' Rights: the case of Lithuania*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/frc-2013-protection_of_hate_crime_en.pdf>.

mą dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (2008/913/TVR) į nacionalinę teisę, įtvirtindama bausmes už neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.

Vis dėlto, nors daugiau nei 10 kartų sumažėjęs registruotų nusikalstamų veikų skaičius gali liudyti teigiamą pažangą kovojant su neapykantos nusikaltimais, tiek nacionalinės, tiek tarptautinės organizacijos įspėja, kad statistika neatspindi tikrosios situacijos. Anot specialistų, nuo neapykantos nusikaltimų nukentėję asmenys nėra linkę pranešti apie panašaus pobūdžio nusikaltimus, kurie lieka „pilkojoje zonoje“¹³³.

Taip pat pažymėtina, kad egzistuoja nusikalstamų veikų kaip neapykantos nusikaltimų kvalifikavimo problema, galimai iškreipianti tikrąją neapykantos nusikaltimų situaciją Lietuvoje. Pastebima, kad neretai neapykantos nusikaltimai kvalifikuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimai pagal BK 284 str., nepaisant aiškaus neapykantos motyvo buvimo¹³⁴. Pavyzdžiui, 2018-ųjų vasarą įvykdytas išpuolis prieš Ekvadoro pilietį buvo traktuojamas kaip neapykantos nusikaltimas tik po didelio visuomenės sujudimo ir surengto mitingo dėl policijos neveiknumo. 2019 metais užpuolikai buvo nuteisti už viešosios tvarkos pažeidimą ir neapykantos kurstymą.

Įvertinti neapykantos kalbos mastą internete taip pat sudėtinga. Iš Informatikos ir ryšių departamento pateikiamų duomenų apie įvykdytus neapykantos kurstymo atvejus neįmanoma identifikuoti, kiek iš jų padaryti viešoje vietoje, o kiek – interneto erdvėje. Europos žmogaus teisių fondas, reguliariai teikiantis pareiškimus Generalinei prokuratūrai dėl neapykantos kalbos internete, pastebi, kad dažniausiai yra atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamos veikos nebuvimo.

Kita vertus, su neapykantos kalba internete siekiama kovoti ne tik baudžiamojo proceso priemonėmis. Pastebimos teigiamos tendencijos kai kuriuose naujienų portaluose – suteikiama galimybė pranešti apie netinkamo turinio komentarus, taip pat komentuoti leidžiama tik užsiregistravus ir patvirtintus savo tapatybę. Be to, prie neapykantą kurstančių komentarų mažinimo prisideda ir aktyvios Žurnalistų etikos inspektoriatų tarnybos (ŽEIT), Nacionalinės LGBT* teisių organizacijos LGL bei kitų organizacijų kampanijos.

133 ŠVARAITĖ, Izabelė. *Kiek Lietuvoje iš tiesų įvykdoma neapykantos nusikaltimų?*, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://manoteises.lt/straipsnis/kiek-lietuvoje-tiesu-ivykdoma-neapykantos-nusikaltimu/>>.

134 NORMANTAITĖ, Kristina. *Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>>.

5. Sociologinio tyrimo rezultatai

Tyrimo medžiaga buvo parengta, taikant kokybinį ir kiekybinį tyrimus. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtus tikslus ir visokeriopa įvertinti dabartinę situaciją Lietuvoje, studijos rengimo metu buvo atlikta 20 pusiau struktūrizuotų individualių interviu, fokus grupėse diskutuota su 21 policijos ir prokuratūros (toliau kartu – teisėsaugos pareigūnai) bei atlikta visuomenės nuomonės apklausa. Šie tyrimo metodai, o tiksliau, jų kombinacija, buvo pasirinkti ne atsitiktinai. Taip pavyko užtikrinti, kad visos tyrimui aktualios grupės turės progą išreikšti savo poziciją ir suteikti naudingos informacijos tyrimui.

Siekiant suteikti balsą nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų, šiame skyriuje pirmenybė skirta būtent interviu duomenų analizei. Toliau – fokus grupių metu surinkti duomenys, o galiausiai aptariami visuomenės nuomonės apklausos rezultatai.

5.1. INTERVIU SU PAŽEIDŽIAMOMIS BENDRUOMENĖMIS DUOMENYS

Tyrimo metu buvo atlikta 20 pusiau struktūrizuotų individualių interviu su nukentėjusiais asmenimis ir pažeidžiamų bendruomenių atstovais. Interviu dalyvavo 5 LGBTI* bendruomenės atstovai, 2 asmenys su negalia ir 13 kitos rasės ar tautybės asmenų, tarp kurių, be kita ko, dalyvavo žydų, romų, lenkų, rusų, indų bendruomenių atstovai. 1 respondentas taip pat save identifiko kaip musulmonų bendruomenės atstavą, dar vienas informantas dalyvavo tyrime kaip nukentėjęs asmuo pagal asociaciją (palaikytas kitos tapatybės asmeniu). Vykdam atranką, prioritetas buvo skiriamas neapykantos nusikaltimus patyrusiems pažeidžiamų bendruomenių atstovams, todėl vienaip ar kitaip su nagrinėjama tema susidūrę buvo bemaž visi.

Apibendrinus interviu metu surinktą medžiagą, išskirtos tokios pagrindinės temos: 1) asmeninės neapykantos nusikaltimų patirtys; 2) nusikaltimų poveikis nukentėjusiesiems; 3) patirtis su teisėsaugos pareigūnais; 4) nukentėjusiųjų teisės ir pagalba jiems po patirto nusikaltimo; 5) nesikreipimo į teisėsaugos institucijas priežastys; 6) galimi pokyčiai, kurie paskatintų nukentėjusiuosius pranešti apie patirtus nusikaltimus; 7) neapykantos kalba ir jos poveikis bendruomenėms.

5.1.1. ASMENINĖS NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ PATIRTYS

Vykdam tyrimo respondentų atranką, prioritetas buvo skiriamas pažeidžiamų bendruomenių atstovams, kuriems yra tekę asmeniškai susidurti su neapykantos nusikaltimais. Tyrimo metu kalbinti respondentai, asmeniškai patyrę neapykantos nusikaltimą, atskleidė, kad nė vienas iš jų nepradėjo konflikto pats – **visais atvejais buvo pasinaudota mažareikšme dingstimi imtis smurto jų atžvilgiu, pavyzdžiui: [...] priėjo prie manęs, sakydami „Lietuva lietuviams“ ir trenkė man kumščiu. Maždaug tris, keturis kartus, ir tada nubėgo (IR12), [...] ėjo žmogus su drauge ir kalbėjo su ja lenkiškai ir tas tapo pretekstu jį užpulti (IR4), [...] pasakė vieną žodį, atsakiau, ir tada laiptinės aikštelėj mus sustabdė ir jau kitas iš tos kompanijos, kuris dar tą vakarą prieš tai juokėsi, jis paleido kumščius, daužėsi ir rėkė „jūs p*darai, jus reikia sup*zdinti“ (IR8)**. Tyrimas atskleidė, kad užpuolimai įvyko įvairiose vietose: šalia viešojo transporto stotelės, bare, parduotuvės teritorijoje, mokykloje, daugiabučio namo laiptinėje ir kitose viešose, kiekvienam asmeniui lengvai prieinamose vietose.

Respondentų pasidalyti išgyvenimai taip pat atskleidė, kad **psichologinei traumai patirti nereikalingas smurto panaudojimas: [...] ir jis pradėjo grasinti ir sakyti žodžiais, aš labai nepamenu, kokie tai žodžiai buvo, bet jie buvo žiaurūs gana ir... [...] aš tikrai jaučiau pavojų dėl savo sveikatos ir gyvybės (IR1)**. Tyrimo metu apklausti asmenys nurodė, kad **prie traumuojančios patirties gali prisidėti ir asmenys, kurie iš**

esmės turėtų užtikrinti saugią aplinką kitiems, pavyzdžiui, mokytojai ar gydytojai: [...] buvo viena auklėtoja, kuri per visą [...] mokslo įstaigą paskleidė – sako „Čia berniukas, čia ne mergina“ ir ji tiesiog kiekvieną kartą taip ir visiems tai sakydavo... Ir sakydavo labai šlykščias frazes iš tikrųjų... Nu ir tada aš tris metus, tris metus, kiekvieną dieną patirdavau tokią neapykantą, kurios, manau, daug žmonių... nepatirtų net vieno karto. Aš patyriau tai ištisus tris metus kiekvieną dieną ir... nu iš tikrųjų... buvau ir užpulta, buvo ir mane apsupę ratu ir suspardę... (IR1), [...] gydytoja viena pamatė, kad mano mergaitės turi vieną šiek tiek atspalvį, nu, tamsesnio gymio, ir iškart paklausė, iš kur tėvelis. Sakau, kad iš Indijos, jinai pasakė, kad indai yra kvaili. [...] Sakau: „Tikrai? Ar jūs buvot bent jau Indijoje?“ „Bet ne, – sako, – taigi aš ten mačiau, nereikia niekur net važiuot“ (IR10).

Tyrimo metu surinkti duomenys parodė, kad dažniausiai patys nukentėję asmenys geba identifikuoti nusikaltimą kaip motyvuotą neapykantos ar šališkumo, nes **užpuolikai vartoja tam tikrus žodžius, frazes, nukreiptas prieš jų tapatybę**, pavyzdžiui, pabrėždami seksualinę orientaciją ar skirtingą odos spalvą: [...] yra akivaizdu, kad tave išskiria iš kity, dėl to, kaip tu atrodai. Todėl, kad, pirmiausia, jie pasako – jie juk to neslepia. Tad jie tau visai atvirai pasako, kodėl norėtų tau trenkti, kodėl jie turi su tavimi problemą, [jie] labai aiškiai tai parodo; [...] pradeda mus įžeidinėti. Be jokios priežasties, [...] maždaug: „Blia, kas jūs galvojate, esate? Grįžkite atgal, iš kur atvykote“ (IR11); „[...] buvo naudojami tie žodžiai, kurie yra tiesiog plūstantys tautine neapykanta, tenais, pavyzdžiui, ten vadina ten juodašikniū ar babajum ir visokiais keikmais – „Nešdinkis iš Lietuvos, aš tave užmušiu“ [...] (IR10); [...] jie sakė „Lietuva lietuviams“, žinot... tai tiesiog reiškia, kad šalis yra tik jiems, tik žmonėms iš Lietuvos, ne kažkam iš užsienio (IR12), [...] žodžiu, pradėjo tenai žodžiuotis: „Jūs čia pyderai, gėjai“ [...] kas antras žodis buvo – „Gėjai, pyderai, čia reikia sumušti“ ir... ir panašiai. [...] iš jų pasisakymų buvo iš karto aišku (IR8).

5.1.2. NUSIKALTIMŲ POVEIKIS NUKENTĖJUSIEMS

Paprašyti įvardyti emocijas, kurios apibūdintų patirtus incidentus, respondentai vardijo įvairias: baimę, pyktį, liūdesį, sumišimą. Aš buvau... šokiruotas. Jaučiausi... taip... tiesiog šokiruotas, aš... negalėjau tuo patikėti (IR12); [...] tai yra žeminantis elgesys. Žeminantis žmogaus orumą ir tai nemalonu, aišku (IR10); Jaučiuosi apgailėtina. Nevaidsiu stiprios, tai buvo pažeminimas. Jaučiuosi suvaržyta ir įsprasta į kampą, net neturiu žodžių (IR15). **Informantai taip pat išskyrė nesaugumo jausmą, kurį jautė kurį laiką po patirto nusikaltimo:** [...] kurį laiką, aišku, kad mes nesijaučiam taip saugiai, kaip kažkada jautėmės, ta prasme, aš turėjau vaiką ištisai paiminėt iš mokyklos, nu, neturėjau tokio, kaip pasakyt, tokio saugumo jausmo, kad jį žinau, kad paleisiu ir jisai grįš saugiai. Tai kurį laiką net aš visą laiką net eidavau jį pasitikt ir, aišku, mes naktim nevaikštinėjame, ta prasme, neinam pasivaikščiot ten be jokios priežasties (IR10); [...] po išpuolio tai atsirado toksai nu nesaugumo jausmas – nesvarbu, kur tu bebūtum, jau kai esi susidūręs, tai tiesiog toksai žvalgaisi per petį eidamas namo... Tada teko būsto ieškotis kuo saugesnėje aplinkoje, tai teko pradėti atkreipt dėmesį, kas kaimynai, kokios mašinos kieme stovi, žiūrėti žmonių vos ne langus, ar gražiai gyvena, nu kad tiesiog jaustumėsi kuo saugiau (IR8); [...] po įvykio aš šiek tiek jaudinausi einant į darbą, nes mano darbas yra tame pačiame rajone [kur buvau užpultas] (IR12); [...] mes negrįžom namo, mes išvažiuom su daiktas, mes bijojome eiti, nes bet kuris būrys žmonių jau tau yra baimė. [...] pirmom dienom mes net nėjom iš namų, aš ėjau tik iki darbo ir atgal, šalia gyvenom. O vėliau tai netgi ir jei kažkas bėgdavo, girdi, kad bėga tau už nugaros dienos metu, tu jau atsisuki ir trauki savigyną... toks ir tai jausmas šiandienai (IR5).

Daugelis neapykantos nusikaltimą patyrusių respondentų pažymėjo ne tik pablogėjusią psichologinę būklę, bet ir pasikeitusį įprasto gyvenimo ritmą: Na tai labai mane sugadino kaip žmogų iš tikrųjų... [...] Mano psichika tikrai gana stipriai patrikusi ir aš nieko dėl to negaliu padaryti. Mm... Na tiesiog tai... tai iš dalies sugriovė mano gyvenimą (IR1); Tai buvo toksai šokiruojantis įvykis ir mums, kaip sakant, mūsų tą, kasdienybę, biški įtakojo; [...] buvo nesmagu, aišku, buvo tokia įtampa, kuo čia viskas baigsis, mano visa šeima labai pergyveno dėl mūsų saugumo, sakė statyt kameras prie namų (IR10).

Man ir pikta, norisi visam pasauliui rėkti, užsidėkite mano, tai yra romų, batus, tada suprasite, ką mes jaučiame (IR15).

Tyrimas taip pat atskleidė, kad nukentėję asmenys pradeda vengti įvairių vietų, kuriose nesijaučia užtikrintai: Neinu ten, kur daug žmonių. Man patinka teatras, koncertai, bet vien tam, kad manęs neužpultų grupė žmonių, nevaikštau į tokius renginius (IR15). Be to, jie pradeda rinktis vietas, kuriose yra daug užsieniečių ir įvairių tautybių asmenų: Tik į tokias vietas einu, o daugumos kitų vengiu. [...] Todėl, kad tada reikia saugotis. O kai saugaisi, sunku atsipalaiduoti. [...] Visada reikia stebėti aplinką. [...] [prieš išpuolius] buvau daug labiau atsipalaidavęs. Tokie dalykai tave išmoko (IR11).

5.1.3. PATIRTIS SU TEISĖSAUGOS PAREIGŪNAIS

Iš 13 respondentų, nukentėjusių nuo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos, į teisėsaugos institucijas kreipėsi 9 asmenys. 7 iš jų savo patirtį apibūdino kaip neigiamą. **Ne vienas nukentėjęsysis pažymėjo, kad pareigūnai, atvykę į įvykio vietą ir tyrę nusikaltimą, bendravo perdėm abejingai ir nerodė susidomėjimo ar rūpesčio dėl paties nukentėjusiojo, be to, pasitaikė ir išjuokiančių replikų:** [...] kai parašiau tą patį pareiškimą, aš parašiau ne į tą vieną A4 pusę, aš parašiau viską nuodugnai, tai buvo toks komentaras: „Oi, koks rašinėlis“ (IR5); [...] aš kreipiausi į policiją keturis kartus, visus kartus man buvo pasakyta: „Kaip keista, nuo kada čigonai ant lietuvių rašo pareiškimus? [...] Ir net tada, kai priėmė pareiškimą, policijos pareigūnės sugebėjo išsityčioti iš manęs, kad aš esu romė. Tai yra labai skaudu. Tu kaip Lietuvos pilietė nesijauti saugi ir čia man šokas (IR15); [Jaučiausi] beviltiškai, nes realiai tie pareigūnai, kur turėtų gelbėti, kad tau padėtų, tai buvo pirmas dalykas – man reikės spręsti kitaip ir kur skambinti... (IR5); [...] jis ten buvo ne tam, kad man padėtų... žinot... atrodo, kad jis tiesiog vykdė nustatytas procedūras ir... ir viskas (IR12); Nemanau, kad jiems rūpėjo. Jie tiesiog buvo kaip „Tai – mano darbas, šitai turiu padaryti, padariau. Užpildyti šiuos blankus. Viskas, galite eiti“ (IR11); Aš nežinau, gal tie pareigūnai norėjo kuo greičiau važiuoti į kitą iškvietimą ir pamatė, kad čia su tuo neįgalium bus problemų (IR17). Vis dėlto vienas iš respondentų **pažymėjo neįautę, jog neįautrus, apatiškas bendravimas buvo nulemtas jo išskirtinumo:** [...] aš niekada nebuvau susidūręs su problema, kad policijos pareigūnai Lietuvoje būtų rasistai ar ksenofobai. Niekada to nepatyriau. Jie visada elgėsi su manimi normaliai, o ką aš vadinu „normalu“ yra tai, kad jie elgėsi su manimi kaip su visais [...]. Problema tame, kad jiems iš viso nebuvo svarbu kažką išspręsti (IR11).

Tyrimo metu pastebėta, kad **nukentėję asmenys susiduria ne tik su pareigūnų abejingumu, tačiau ir tam tikru kaltinimu:** [...] vienas iš pirmų klausimų buvo, kai aiškinom visą situaciją: „Tai ar nežinot, kur jūs kraustotės ir kas čia per rajonas yra?“ (IR8). Vienas informantas taip pat papasakojo apie prokuroro spaudimą nukentėjusiajam neminėti neapykantos motyvo, o nusikaltimą traktuoti tik kaip viešosios tvarkos pažeidimą: Vien dėl to, kad tu esi užsienietis, tai tipo viską užglaistom, užglaistym ir čia kad nieks nieko nežinotų. [...] manau, kad jinai gal turėjo kažkokių tai nusistatymų arba buvo kažkaip tai įtakota tų nusikaltėlių (IR10).

3 informantai taip pat atskleidė, kad policijos **pareigūnų darbas ir bendravimas su nukentėjusiais asmenimis pasikeitė po to, kai nusikaltimais ir institucijų darbų susidomėjo žiniasklaida:** Kai pranešiau, tai nepajutau stipraus palaikymo tuo momentu. Viskas tapo daug rimčiau, kai [...] pradėjo skelbti žiniasklaidoje [...]; Kadangi tyrimas prasidėjo po viešumo, [...], tai bendravo labai... labai greitai (IR8). Tačiau toks specialus dėmesys, pasak vieno iš respondentų, apmažėjo netrukus po to, kai istorija dingo iš žiniasklaidos akiračio.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad **patirties su policijos pareigūnais turintys asmenys kritiškai vertina pareigūnų patirtį ir motyvaciją, reaguojant į neapykantos nusikaltimus:** Aš manau, kad kaip jie vertino [pateiktus duomenis] ir kaip jie turėjo elgtis, buvo du skirtingi dalykai. [...] kai nukentėjęs tave kviečia, tau

pasakoja viską detaliai, o tu nesugebi net ir tiek gavęs informacijos identifikuoti, tai yra klausimas kitas – ar tu esi kompetentingas dirbti čia (IR5); [...] kai nuėjau į policijos skyrių, jie nežinojo ką daryti. [...] iš pradžių jie ne visai žinojo, ką daryti... jiems užtruko labai daug laiko viską padaryti. [...] jie nelabai man padėjo... neatrodė, kad jie tai anksčiau darę, todėl procesas labai užtruko (IR12); Pareigūnams tikrai trūksta informacijos, jie gal kažkur yra stiprūs, bet pareigūnams nėra motyvuoti (IR15); Labai sunku pasakyti, nes jie nereagavo niekaip, tai gali būti du variantai: arba neturi kompetencijų, arba jie yra tiesiog prieš LGBT... patys (IR8); Tyrimo metu jaučiausi nesaugiai, nes pareigūnams, kaip aš sakau, yra nemotyvuoti padėti mums kitataučiams, nes trūksta daug informacijos, kaip mes jaučiamės Lietuvoje, ką mes patiriame, t. y. diskriminacija, rasizmas, bandymas susidoroti (IR15).

Kalbant apie nukentėjusiųjų nuomonę apie teisėsaugos institucijas prieš ir po įvykio, matomas tam tikras pokytis, nulemtas neigiamų patirčių: Pasikeitė šiek tiek [nuomonė – aut.past.], taip, nes paaiškėjo, kad iš tikrųjų už savo teises turi pats kovoti ir jos nelabai ten tiems pareigūnams gali būti įdomios. Gali papulti pas tokį pareigūną, kuris kaip tik stengsis sumenkinti tavo teises ir, ta prasme, stoti į tų rasistų ar kaip čia pavadinti pusę (IR10); [...] pačiam nebuvo, ko gero, netgi tekę policijos iškviet, tai tiesiog buvo susikurtas įvaizdis grynai iš socialinių tinklų, viešosios erdvės, kaip sprendžia bylas, kaip padeda paprastiem žmonėms, viskas labai gražu, labai... labai faina, bet, kai teko pačiam susidurti, tai tiesiog nu... atrodo, kad tam tikra dalim žmonių rūpinasi, o tam tikra dalis yra truputį... truputį „dzin“... (IR8); Taip, atvirai kalbant, aš... [...] apskritai nelabai pasitikiu policija, turiu omeny, nes esu turėjęs patirties ir... nežinau... nepasitikiu jais visu 100 %, žinote (IR12); Nežinau, iki tol policija tiek iš savo komunikacijos pusės labai susiformavę gerą įvaizdį, kad rūpi kiekvienas... kiekvienas žmogus, bet po šio įvykio ir tokios reakcijos ir vėlesnių dalykų [...] atrodo, kad negali... negali pasitikėti ir jaustis saugus atsitikus kažkokiai... kažkokiai nelaimei (IR8).

Būtina pažymėti, kad **keletas respondentų, net ir susidūrę su neigiamomis patirtimis, pažymėjo, jog be jokios abejonės kreiptųsi ir vėl:** [...] kreipčiausi į policiją jau vien dėl to, kad nemanau, kad yra gerai tylėti įvykius neapykantos nusikaltimui. [...] Dabar jau žinočiau, ką reikia daryti, todėl būtų truputį lengviau, manau... Kaip ten bebūtų, net jei ir būtų sunku, vis tiek kreipčiausi, nes aš... [...] negalėčiau... tylėti (IR12); [...] mes norim išlikti tie žmonės, kurie vis dėlto tikimės, kad situacija gerės, situacija keisis užsieniečių atžvilgiu ir tas sąmoningumas pareigūnų keisis. Ir aš, mes rekomenduotume iš tikrųjų kiekvienam, patiriančiam kažkokį tai išpuolį, kreiptis į pareigūnus, kad tie žmonės jaustųsi, kad yra kažkokia tai atsakomybė ir baudžiamumas (IR10). Tiesa, pasak vieno iš nukentėjusiųjų, **ar kreiptųsi į policijos pareigūnus dėl patirto neapykantos nusikaltimo, priklausytų nuo jo pavojingumo:** Aš nežinau, ar kreipčiausi į policiją. Tai priklausytų nuo sunkumo ir nuo to, ar aš galėčiau tinkamai pristatyti bylą. Tokią, kuri tikrai patektų į teismą (IR11).

5.1.4. NUKENTĖJUSIŲJŲ TEISĖS IR PAGALBA PO PATIRTO NUSIKALTIMO

Tyrimo metu surinkti duomenys atskleidė tam tikras spragas įgyvendinant nukentėjusiųjų teises. Pasak kelių informantų, ikiteisminio tyrimo metu jie nebuvo tinkamai supažindinti su savo teisėmis: Tai buvo... ne visai... aišku ir suprantama. Sakyčiau, kad gal per pusę, žinote, tarsi... nebuvo viskas aiškiai aprašyta (IR12); Suprantama kalba – niekada (IR3), Kai advokatė prieš prasidedant teismui paklausė, ar su viskuo susipažinau, aš pasakiau, kad nieko negavau. Todėl kai advokatė užjudino, aš tik prieš aštuonias dienas po pusantrų metų prieš teismą gavau visą medžiagą. Tai aš nieko nežinojau, nei savo teisių, nei buvau supažindinta, ar aš esu procese kaip liudininkė ar nukentėjusioji ir panašiai (IR15). Be to, kaip atskleidė vienas respondentas, ikiteisminio tyrimo metu jam nebuvo užtikrintas vertėjas – jis prisijungė tik bylos nagrinėjimo teisme metu.

Kai aš jau po to pabaigoj sužinojau, kad jau buvo nutrauktas ikiteisminis tyrimas dėl vieno iš įtariamųjų atžvilgiu, aš sakau, norėčiau su medžiaga susipažinti, aš sulaukiau tokio komentario: „Tai o kam jums ta medžiaga? Negi jūs duosit advokatui?“. Sakau, taip, aš duosiu advokatui. „O jūs jį turite?“ Sakau, taip, aš jį turiu, man reikia visos medžiagos. Tai tada iš jos tos šypsenėlės ji pasikeitė, susierzino ir tada pradėjo visiškai kitaip bendrauti (IR5).

Pasak respondentų, nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų labiausiai reikalinga teisinė informacija apie procesą, jo eigą, rezultatus. Daug respondentų, kurie kreipėsi į teisėsaugos institucijas dėl patirto nusikaltimo, pažymėjo, kad anksčiau baudžiamajame procese patirties neturėjo, todėl nežinojo, kokių turi imtis veiksmų ir kas jų laukia, tačiau tokios informacijos iš policijos pareigūnų negavo. Ypač pastebėtina, kad dalis nukentėjusiųjų asmenų yra užsienio piliečiai, kurie apskritai gali būti nesusipažinę su Lietuvos teisine sistema. **Teisinė pagalba, žinojimas kaip susiorientuoti sistemoje – tai būtų tikrai padėję tuo metu (IR11); Galbūt labiausiai padėtų teisinė pagalba ir... ir turėjimas informacijos, kur galėčiau su tokiais klausimais kreiptis (IR4); Na, pirmiausia, manau, kad jei pirmasis policijos pareigūnas būtų pateikęs visą detalią informaciją apie tai, ką man reikėjo daryti – „Jums reikia daryti tą ir tą“, tai būtų... būtų viską palengvinę (IR12); Taip išeina, kad jeigu tau atsitinka nelaimė, tai tu dar turi visą baudžiamąjį kodeksą mintinai mokėti, savo teises žinoti (IR17).** Keli respondentai taip pat prisipažino, kad **lengviau išgyventi nusikaltimą būtų padėjusi psichologinė pagalba:** [...] net ir vienas du apsilankymai su psichoterapeutu, kuris būtent turi tos specializacijos, būtų padėję ženkliai labiau (IR5).

Tyrimas taip pat **atskleidė specialiuosius poreikius, kuriuos turi nuo neapykantos nusikaltimų nukentėję asmenys.** Vienas iš nukentėjusiųjų atskleidė, kad po patirto nusikaltimo iš tyrėjo gavo patarimą nebegrįžti į savo gyvenamąją vietą, tačiau jokios papildomos pagalbos, apsaugos ar patarimų nesulaukė: [...] pats tyrėjas pasakė: „Jūs geriau ten nevažiuokit atgal namo [...]“. Bet nebuvo pasakyta, kad jums galbūt reikia apsaugos pasiimti daiktus... mes iš to buto išvažiuom su dviem krepšiais, mes negyvenom tam bute, mes gyvenom pas draugus, o kai papasakojom apie tai, kad mes imsime perkraustymo bendrovę, kad mums draugė padės, viską supakuos, nebuvo pasiūlyta tokio, tai gal pareigūnas važiuotų ir pastovėtų prie durų... (IR5).

5.1.5. NESIKREIPIMO Į TEISĖSAUGOS INSTITUCIJAS PRIEŽASTYS

Tyrimo metu surinkti duomenys atskleidė, kad egzistuoja įvairios nukentėjusiųjų asmenų nesikreipimo į policiją priežastys, kurios išties skiriasi nuo tų, kurias pažymėjo policijos pareigūnai:

- **Įsitikinimas, kad policijai pateiktas skundas neatneš laukiamų rezultatų:** Tai vis tiek nieko... nieko nepasikeis nuo to. Aš tik sudėginsiu savo laiką, suprantat? (IR3); Žmonės mano, kad tas neatneš norimų rezultatų, nes po visų reformų mūsų policija yra labai apkrauta visokiais „popierizmais“, biurokratija, ir dėl to jos darbo efektyvumas mažėja ir žmonės tiesiog nepasitikia pačia policija (IR4); Nebuvo didelio, didelio pasitikėjimo, kad bus imtasi kažkokių veiksmų. [...] Na, nes kažkokių ten sužeidimų matomų nebuvo, vaizdo įrašų nebuvo... Na ir ką, nueiti į policiją ir sakyti: „Nu va, mus čia sumušė, dėl to, kad mes lenkai“ (IR4).
- **Baimė dėl savęs ar savo artimųjų saugumo po kreipimosi į policiją:** Eis pasakys, o gal ateis pas tave ir padarys daugiau, kad daugiau nebeitum (IR14); [...] žmonės galbūt bijo... šito... kad kažkas gali atsitikti (IR12).
- **Baimė ir nepasitikėjimas policija:** [...] pareigūnams galbūt neturi tam tikrų žinių, kvalifikacijos,

kaip dirbti su tokiais atvejais ir kas čia išvis per atvejai ir kad tokie atvejai būna (IR2); [...] patys pareigūnai nepakankamai, kaip čia išsireiškus, teigiamai vertina patį neapykantos nusikaltimo faktą (IR6); [...] [nesikreipiau] nes žinojau, kad... tai man nepadės. Nes aš žinojau, kad teisėsauga man nepadės. Jiems žymiai svarbiau... jiems žymiai svarbiau yra paaugliai su gramu... žiupsneliu žolės nei... nei tikri nusikaltimai... nei tikri neapykantos nusikaltimai, kuriuos aš patyriau ir nieko nedariau, kad jie... liautųsi; [policiją, aišku, nesikreipiau, nes... policija buvo irgi taip pat nusiteikusi tenai... [...] ir visi vienas kitą pažįsta. Na tai, tai tiesiog man nieko neliko daryti (IR1).

- **Nusivylimas, kylantis iš ankstesnių asmens patirčių su teisėsaugos institucijomis arba dėl kitų asmenų patirčių, apie kurias teko girdėti:** [...] kiti žmonės sako: „Jo, girdėjau panašią istoriją ir policija nieko nepadarė, tad nešvaistyti laiko“ (IR12); Jeigu praneši, jeigu ten policijos pareigūnai viską pasako „Jo jo, ištirsim ištirsim“, bet ir nutrūksta viskas. Tai kaip ir nėra paskatos pranešti... [...] beviltiškumo jausmas yra – kam pranešinėt, jei iš to nebus naudos jokios? (IR6); [...] kaip ir nelabai tikiu policija [...] dėl visokių atsiliiepimų iš pažįstamų, gal, sakykime, taip. Kiek teko girdėti kažkur, tai [...] valandą važiuoja, kad senukui pasimetusiam padėt, nes visiem dzin, tai... Ta prasme, yra rimtesnių pas juos ten bylų negu, žinai, neapykantos... (IR9); Policija jokių veiksmų nesimė, ir viskas. Tad tai ir buvo priežastis, kodėl antrą kartą aš niekur nesikreipiau, nes neatrodė, kad tai man nors kiek galėtų padėti. Todėl, kad buvo kitas atvejis, kai buvo daug įrodymų, bet nieko neįvyko. Todėl aš maždaug ir pagalvoju: „Kokia prasmė švaistyti savo laiką ir pinigus advokatams ir pan.? Beprasmiška“; Man atrodė, kad viskas išsispręs, bet galų gale nieko neįvyko. Bet aš vyliausi, kad kažkas įvyks. [...] Šiek tiek atrodo, kad tai buvo tuščias laiko švaistymas, sprendžiant iš to, ką mums sakė mūsų advokatas, kaip jis bendravo su policija (IR11).
- **Nerimas, kad savigny bus traktuojama kaip puolimas:** [...] jeigu aš kreipiausi ir jeigu aš trenčiau atgal, tai gali atsiskirti prieš mane. Tad nežinai, ar policija iš tiesų stosi tavo pusę (IR11).
- **Baimė baudžiamojo proceso metu patirti diskriminaciją ar stigmatizaciją:** Jie vis dar mato translyčius žmones kaip kažkokią anomaliją ar... nusikaltimą netgi, kuris nėra įrašytas... ir jie elgiasi su jais kaip su nusikaltėliais (IR1); [...] todėl, kad jie yra kitoje šalyje ir jie nežino įstatymų, jiems atrodo, kad policija palaikys tik vietinius žmones (IR12); Vienas dalykas, jeigu paimant romų grupę, jie žino, kad jie turi etiketę, vien tik todėl (IR15).
- **Baimė atskleisti savo tapatybę** (etninę, seksualinę orientaciją, (ar) lytinę tapatybę) **teisėsaugos institucijoms:** [...] labai daug žmonių patys kovoja su savo seksualine orientacija. Bijo, kad sužinos darbdaviai, kad tai bus panaudota prieš juos... (IR5); [...] tai neretai pasitaiko dabar atveju, kai žmonės bijo gyventi, sakykim, atvirai savo gyvenimą ir atskleisti visiems žmonėms savo orientaciją ir todėl kartais žmonės bijo kreiptis į institucijas, kad bus galbūt... draugai sužinos, darbas, šeima, giminės ir jie galbūt to nenori (IR2).
- **Nepakankamos žinios apie neapykantos nusikaltimus, baudžiamojo proceso eigą:** [...] žmonės nežino, kas atsitiks, jie nėra susipažinę su tuo, kas bus (IR11); [...] aukos... jos tiesiog yra mažai informuotos, jos jaučiasi visiškai svetimos šitoj tautoj ir jos galbūt jau susidūrė su labai daug galbūt kažkokių tai ignoravimu jų atžvilgiu (IR10); Žmonės net nesusimąsto, kad tai galima traktuoti kaip neapykantos nusikaltimą (IR17).
- **Artimųjų palaikymo trūkumas:** „[...] daugiausia dėl to, kad nesulaukiama palaikymo iš artimųjų ir draugų. Tam, kad kreiptumeisi į policiją, reikia pasitikėti savimi ir aplinkiniais, tačiau jei jie galvoja, kad tu tik provokuoji, kad neapykantos nusikaltimas įvyko dėl tavo kaltės... Žmogus pradeda galvoti, jog policija jį taip pat atstums, ir tiesiog nusprendžia neiti (IR16); [...] žmonės pa-

sakė: „Nieko nedaryk, nes gali kažką blogo tau padaryti“ (IR12); [...] galbūt tiesiog iš viso net neturi nei pažįstamų, nieko, nu, ta prasme, jiems, pavieniui žmogui, užsieniečiui, kuris neturi jokių sąty Lietuvoj, jokių ryšių giminytėms, jam, manau, yra labai sunku (IR10).

5.1.6. GALIMI POKYČIAI, KURIE PASKATINTŲ NUKENTĖJUSIUS PRANEŠTI APIE PATIRTUS NUSIKALTIMUS

Respondentai užsiminė ir apie pokyčius bei priemones, kurios palengvintų nukentėjusiems asmenims pranešti apie patirtą nusikaltimą. Ne vienas informantas pažymėjo, kad **būtina tvirta kompetentingų institucijų pozicija dėl neapykantos nusikaltimų rimtumo:** Man atrodo, iš teisėsaugos institucijų tiesiog reikėtų skirti dėmesį, kad tokios bylos būtų sprendžiamos, pirmas dalykas. [...] kol pagrindinė valdžia tiesiog nepasakys, kad... „mes palaikom visus žmones, nepriklausomai nuo rasės, tikėjimo ar seksualinių dalykų“, tai niekas nepasikeis ir paprastuose pareigūnuose, nes kaip paprastas pareigūnas gali reaguoti... nu ir pasakyti, kad tai yra viskas gerai, jeigu jų valdžia to nedaro (IR8); Ne vien policija, ne vien prokuratūra... Turėtų būti tas tarpinstitucinis bendravimas (IR6).

Respondentai taip pat pažymėjo, kad **prie didesnio pranešimo apie nusikaltimus galėtų prisidėti viešumas:** [...] rimtai priimti tuos atvejus kaip tikras bylas ir jas išdemonstruoti. Kada bus kelios va taip konkrečiai išrodytos ir išviešintos bylos, kad vat tas šnekėjo arba tas taip padarė, mes labai greitai pagavom ir mes smerkiam, tai žmonės, aš manau, tada biškį pradės galvoti (IR9).

Pasak respondentų, **nukentėjusiesiems taip pat padėtų ir profesionalus požiūris bei jautresnis teisėsaugos pareigūnų elgesys:** Policija turėtų būti empatiška, nesmerkti žmones ir galbūt suprasti, ir reaguoti tinkamai, ir galbūt profesionaliai, suprast, kad kartais, sakykim, jeigu tai yra homoseksualūs žmonės, kad nu kartais, tai tam žmogui gali būti jautri tema (IR2).

Atsižvelgus į tai, kad tam tikra nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusių asmenų dalis nesikreipia į teisėsaugos institucijas dėl to, jog patys neatpažįsta šių nusikaltimų, **respondentai sutiko, kad būtinos informacinės kampanijos, reklamos, kurios padėtų visuomenei atpažinti neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą:** Trūksta ir informavimo, trūksta ir... labai priklauso nuo žmonių požiūrio, priklauso, kaip žmogus augo ir kaip žmonės yra mokiami, ir manau, kad nuo to priklauso ir ar ateityje mes turėsime visiškai išsivysčiusį požiūrį, ar ne. Visa tai priklauso nuo tai, kaip yra auginama šiuolaikinė karta (IR1); [Trūksta informacijos] apskritai, kas tai yra. Neapykantos, kaip tai apibrėžiama. Kas yra sąlygos tam, kad žinotų, kas apskritai tai yra. Tiek pati visuomenė, tiek asmenys, kurie turėtų tą tirti (IR6). Vienas iš respondentų atkreipė dėmesį į **informacijos apie neapykantos nusikaltimus pritaikymą ir asmenims su negalia:** Tai, kas yra pateikiama internete, nebūtinai visi perskaitys ir supras, tai yra protinę negalią turintys žmonės, tai yra pirmieji šiaip jau „hate'o“ daugiausiai galintys gauti ir tos neapykantos. [...] jiems yra specialus tipažas, taip vadinamas „simple reading“, kalba, kad jiems būtų suprantama, kad tu gali kreiptis, kad tu turi teisę, kad jeigu tave negražiai pavadino, tai čia nėra normalu [...]. Akliesiems – kitas variantas, kurtiesiems – kitas variantas, tai čia apie tai reikia galvoti visą laiką pateikiant informaciją, kad nediskriminuoti (IR9).

Be to, pasak informantų, **diskusija viešoje erdvėje galėtų paskatinti drąsiau kreiptis ir kitus nukentėjusius nuo neapykantos nusikaltimų asmenis bei jaustis drąsiau:** Manau, kad apie neapykantos kalbą nėra atvirai diskutuojama viešose erdvėse ar valdžioje, tad esu tikras, jog dauguma mažumų jaučiasi nesaugiai. Tokie veiksmai kaip, pavyzdžiui, LGBT eitynės ar kitokie protestai ir šventės yra pakankamai saugios žmonėms dalyvauti, tačiau nors ir asmeniškai jautiesi daugiau ar mažiau saugus, kaip grupės dalis gali jausti grėsmę; [...] būtent tai ir nutiko su „Me Too“ judėjimu – vos tik žmonės pradėjo apie tai kalbėti, atsirado dar daugiau nusikaltimo aukų, dauguma iš jų tylėjusios ilgus metus. Esu įsitikinęs, kad šiai neapykantos nusikaltimų diskusijai Lietuvoje virtus vieša, atsirastų dar daugiau jos atvejų ir žmonės pajustų esantys ne vieni.

Manau, tai paskatintų žmones pranešti (IR16).

Daug žmonių, kalbant apie neapykantos nusikaltimus, niekada net nepagalvoja, kad tokie nusikaltimai vyksta iki tol, kol patys to nepatiria (IR11).

5.1.7. NEAPYKANTOS KALBA IR JOS POVEIKIS BENDRUOMENĖMS

Daugiau nei pusė tyrimo respondentų pažymėjo, kad yra susidūrę su neapykantos kalba gatvėje arba internete. Be to, jie pabrėžė, jog **komentarami internete turi tokį patį poveikį, kaip ir šūksniai gatvėje, todėl turėtų būti vertinami identiška: Iš esmės tai yra vienodi dalykai. Kažką parašau internete, tai yra tas pats, kad aš čia ateičiau ir užrėkčiau. Faktiškai, daugiau žmonių gali perskaityti tą komentarą nei išgirsti mano riksmą. [...] manau, kad tai turėtų būti vertinama taip pat, jeigu ne griežčiau (IR11); [...] ir internetu turėtų taip būt vertinama, nes, sakykim, tai yra visiems prieinamas šaltinis – internetas [...]. Kai kurių, sakykim, vaikų, paauglių, ta nuomonė gali susiformuoti visiškai neigiama apie tas bendruomenes iš tų komentarų (IR2); [...] internetinė erdvė yra tiek pat reali, kiek ir... gatvė [...] Aš manau, kad internetinė erdvė turėtų būti taikoma tokia pat atsakomybė, kaip ir bet kurioj kitoj erdvėj. Tas ekranas neturėtų būt kažkoks saugiklis (IR6); Tokių paprastai gyvai nesako žmonės, bet būna, kad parašo ten norėčiau, kad tu ten nudvėstum ir visa kita. Tai tokie turėtų būti, jo, vertinami, bet turbūt taip pat, kaip kalboj – ar pasakyti, ar rašyti, tas pats (IR9).**

Reikia suvokti, kad žodis toks pat yra skaudus ir įtakingas kaip ir smūgis, veiksmas (IR5).

Vis dėlto, keli informantai **atreipė dėmesį į žodžio ir saviraiškos laisvės ribojimo grėsmę: Manau, kad per daug griežtai tai nereikia nusivažiuot, kad ten jau žinai netaptų kažkokia tai kalba ir žmonės bijotų kažką išvis pasakyti, čia viskas yra jau diskriminacija arba ataka ar dar kažkas (IR9); [...] aš esu labai prieš tai, kad žmonės būtų baudžiami už pažiūras. O čia yra labai plona linija tarp cenzūravimo, baudimo už pažiūras, ir neapykantos kalbos (IR4).**

Laisva kalba yra gerai, tik ne tada, kai kam nors kelia grėsmę (IR16).

Pasak respondentų, neapykantos nusikaltimų ir **neapykantos kalbos pavojingumas yra tas, kad išpuolis (komentarai) prieš vieną asmenį tampa išpuoliu prieš visą bendruomenę: [...] jeigu komentaras yra prieš vieną LGBT asmenį, tarkim, specifiskai dėl to, kad jis LGBT... nors buvo jam asmeniškai norima išreikšti neapykantą... tai jau yra neapykantos komentarai prieš visą LGBT bendruomenę (IR1); [...] žmonės, kurie galbūt priklauso tai bendruomenei, kurie, sakykim, niekad nebuvo susidūrę su neapykantos kalba ir kai jie girdi, kas yra aplinkui, tai galbūt ir jie patys kartais bijo būti savimi ir, na, sakykim, galbūt laisvai elgtis, nežinau, gatvėj, visuomenėj, visur (IR2); [...] kada žmonės skaito ir mato, kad juos ir jų tipažą, sakykim, kažkokį tai hate'ina aplinka, tai juos visus bendrai tai, be abejo, veikia ir visą tą grupę žmonių (IR9); Jautiesi labai pikta, nes jie kartu puola ir tave (IR11); [...] aišku, tas sužadina ir tam tikrą nesaugumo jausmą, kad... kažkoks žmogus sako, kad čia reikia visus lenkus eksterminuoti arba išvaryti iš Lietuvos (IR4).**

Kalbant apie neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos poveikį bendruomenėms, ne vienas respondentas pažymėjo, kad jos **linkusios užsiverti bei atsiskirti nuo plačiosios visuomenės: Jos užsideda. [...] Iš kitos pusės, prasideda dezintegracija. [...] Tai neatneša nieko, tik pasidalijimą. [...] Jiems atrodo, kad tai vieninteliai žmonės, kuriais galima pasitikėti (IR11); [...] jiems [bendruomenių nariams – aut. past.] atrodo, kad jie neturi jokio palaikymo ir tikriausiai jiems atrodo, kad neapykantos kalba yra ne tik apie keletą žmonių, [...] jie mano, kad yra dalis atstumtųjų, ir kad jie pilnai nesiintegruoja į visuomenę (IR12).**

[Neapykantos kalba] užkerta kelius bet kokios formos integracijai. Lietuviai pyksta, kad romai nesimokina, nors mes net neturim šanso ir mes liekam toje duobėje (IR15).

Paprašyti įvardyti pažeidžiamiausias socialines grupes Lietuvoje, respondantai nebuvo vieningi ir vardijo įvairias bendruomenes – ne tik tas, kurioms priklauso patys. Tarp galimai pažeidžiamiausių bendruomenių buvo paminėta LGBTI*, kitos rasės ar odos spalvos asmenys, kitakalbiai ir kitokią nei daugumos religiją išpažįstančios bendruomenės. *Manau, kad jeigu gimčiau iš naujo, niekada nepasirinkčiau būti juodaodžiu ar gėjumi. Jiems yra blogiausiai. Juos labiausiai įžeidinėja. Manau, kad jiems labiausiai nepasisekė (IR11); Daug kartų girdėjau neapykantos kalbą prieš rusakalbius, prieš baltarusių tautinę mažumą. [...] Nenoriu teigti, kad rusakalbiai kenčia daugiausiai, tačiau anti-rusiškų kalbų ir veiksmų čia imamas dažniau, ypač Vilniuje (IR16); [...] bent su kuo aš buvau susidūręs, tai daugiausia buvo komentarai, kaip tik nukreiptų prieš lenkus, ir su tokiais dažniausiai susidūriau. Yra labai daug komentarų prieš žydus [...] (IR4).* Nors pastebima, kad dalis respondentų kaip pažeidžiamiausias grupes išskyrė tas, kurioms patys priklauso (pavyzdžiui, 3 iš 3 apklaustų romų tautybės asmenų teigė, jog ši grupė yra labiausiai pažeidžiama), gauti respondentų atsakymai liudija neapykantos nusikaltimų paplitimą įvairiose socialinėse grupėse.

5.2. INTERVIU SU PAŽEIDŽIAMOMIS BENDRUOMENĖMIS DUOMENŲ APIBENDRINIMAS

Dauguma tyrimo metu apklaustų pažeidžiamų bendruomenių atstovų praeityje buvo susidūrę tiek su neapykantos kalba, tiek su neapykantos nusikaltimais. Tyrimas atskleidė, kad užpuolimai įvyko įvairiose vietose: šalia viešojo transporto stotelės, bare, parduotuvės teritorijoje, mokykloje, daugiabučio namo laiptinėje ir kitose viešose, kiekvienam asmeniui lengvai prieinamose vietose, o užpuolikai dažniausiai vartojo tam tikrus žodžius, frazes, atkreipiančias nukentėjusiojo dėmesį į galimą neapykantos motyvą.

Tyrimo metu surinkti duomenys patvirtino, kad neapykantos nusikaltimas kėsina į svarbiausią asmens dalį – jo tapatybę, kurios pakeisti neįmanoma. Asmenys jaučiasi pažeminti ir suvaržyti, dažnu atveju ima vengti įvairių susibūrimo vietų, pradeda nepasitikėti aplinka bei žmonėmis. Nukentėjusiųjų pasidalytos istorijos atskleidė, kad neapykantos nusikaltimai priverčia juos gėdytis ar net slėpti savo tapatybę.

Tyrimo metu taip pat pastebėta, kad neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba paveikia ne tik asmenį, į kurį tokia veika yra nukreipta, bet ir visą bendruomenę. Dėl šios priežasties, kaip pastebėjo patys respondantai, įvairios bendruomenės užsiveria nuo visuomenės, taip sunkėja jų integracija. Be to, tokios veikos sukuria nesaugumo jausmą asmenims, kurie savo tapatybę sieja su engiama bendruomene.

Tyrimas atskleidė, kad didžioji dauguma neapykantos nusikaltimus patyrusių asmenų yra nusivylę teisėsaugos institucijų reakcija į jų pranešimus. Pirmiausia respondantai pažymėjo, jog reaguojantys pareigūnai buvo abejingi ir apatiški nukentėjusiojo patirčiai, stokojo motyvacijos bei patirties. Atsižvelgus į tai, kad neapykantos nusikaltimu yra kėsinama į asmens tapatybę, nukentėjusiems asmenims itin svarbi pareigūnų parama ir užtarimas. Be to, nukentėjusieji atskleidė atvejus, kai patys susidūrė su tam tikru pareigūnų kaltinimu. Nors nukentėjusieji su prokurorais susiduria rečiau nei su policijos pareigūnais, tyrimas atskleidė, kad panašios problemos – apatija, nenoras įžvelgti problemos rimtumo – egzistuoja ir tarp prokurorų.

Keli viešojoje erdvėje aktyvūs respondantai pažymėjo, kad proceso eiga pasikeitė įvykiu susidomėjus žiniasklaidai. Pasak respondentų, kai įvykis bei ikiteisminis tyrimas tapo viešas, visi procesiniai veiksmai vyko daug greičiau, tačiau žiniasklaidos dėmesiui aprimus, pareigūnai ėmė rūpintis mažiau.

Tyrimas parodė, kad *ES Nusikaltimų aukų direktyvoje* įtvirtintos teisės ne visada yra tinkamai užtikrinamos nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Pavyzdžiui, keletas respondentų skundėsi, kad nebuvo supažindinti su savo teisėmis ir nebuvo informuoti apie tolimesnę proceso eigą. Nukentėjusieji daugiausia išskyrė teisinės ir psichologinės pagalbos trūkumą. Vis dėlto, specializuotos pagalbos centrų neapykantos nusikaltimų aukoms šiuo metu Lietuvoje nėra.

Tyrimo metu surinkti duomenys atskleidė, kad nukentėjusių asmenų nesikreipimo į policiją priežastys yra įvairios, jos labiausiai susijusios su baime ir nepasitikėjimu teisėsaugos institucijomis:

- a) įsitikinimas, kad policijai pateiktas skundas neatneš laukiamų rezultatų;
- b) baimė dėl savęs ar savo artimųjų saugumo kreipusis;
- c) baimė ir nepasitikėjimas policija;
- d) nusivylimas, kylantis iš ankstesnių asmens patirčių su teisėsaugos institucijomis arba dėl kitų asmenų patirčių, apie kurias teko girdėti;
- e) nerimas, kad teisėsaugos institucijos nepatikės pasakojama istorija;
- f) baimė baudžiamojo proceso metu patirti diskriminaciją ar stigmatizaciją;
- g) baimė atskleisti savo tapatybę;
- h) nepakankamos žinios apie neapykantos nusikaltimus, baudžiamojo proceso eigą;
- i) artimųjų palaikymo trūkumas.

Nukentėjusieji pažymėjo, kad būtina tvirta kompetentingų institucijų pozicija dėl neapykantos nusikaltimų rimtumo, taip pat padėtų ir profesionalus požiūris bei jautresnis teisėsaugos pareigūnų elgesys.

Daug informantų pabrėžė, kad komentarai internete turi tokį patį poveikį, kaip ir šūksniai gatvėje, todėl turėtų būti vertinami identiška. Pasak respondentų, neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos pavojingumas yra tas, kad išpuolis (komentarai) prieš vieną asmenį tampa išpuoliu prieš visą bendruomenę, o tai trukdo asmenų integracijai.

5.2. FOKUS GRUPIŲ SU TEISĖSAUGOS PAREIGŪNAIS REZULTATAI

Tyrimo metu vyko iš viso trys fokus grupės su teisėsaugos pareigūnais – dvi diskusijos surengtos policijos pareigūnams, dar viena – prokurorams. Kalbant apie patirtį neapykantos nusikaltimų srityje, 7 iš 10 dalyvavusių policijos pareigūnų, dalyvavusių diskusijoje, turėjo tiesioginės patirties su neapykantos nusikaltimais. Prokurorai patirties turėjo kiek mažiau – 3 fokus grupės dalyviai iš dalies specializuojasi neapykantos nusikaltimų bylose, dar 2 diskusijos dalyviai turėjo praktinės patirties ir 6 prokurorai neturėjo jokios patirties, tačiau buvo susipažinę „teoriniu lygmeniu“.

Siekdami išvengti skirtingų interpretacijų, fokus grupės pradžioje moderatoriai pažymėjo, kad, diskusijos metu vartojant terminus *neapykantos kalba* ir *neapykantos nusikaltimai*, bus remiamasi Generalinio

prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. metodinėse rekomendacijose¹³⁵ nurodytais apibrėžimais.¹³⁶

5.2.1. PASIRENGIMAS REAGUOTI IR TIRTI NEAPYKANTOS KALBĄ BEI NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUS

Kad tai yra bendra tendencija, tos žinios vis tiek turėtų būti pas kiekvieną, bet kokiu atveju, bet kokioje veikoje gali būti neapykantos atvejais, ir tos bendrosios žinios turėtų būti pas visus (FG1R1).

Interviu su pažeidžiamomis bendruomenėmis atskleidė, kad **ne visi pareigūnai yra pasirengę tinkamai reaguoti į neapykantos nusikaltimus**. Vis dėlto fokus grupės respondentai pažymėjo, kad bazinės žinios apie neapykantos nusikaltimus, kaip ir apie kiekvieną nusikalstamą veiką, turi kiekvienas pareigūnas. Pasak vieno iš dalyvių, **visi pareigūnai yra susipažinę su neapykantos nusikaltimų specifika: vieni aukštojoje mokykloje, kiti policijos mokykloje, kurioje yra atskira programa, skirta neapykantos nusikaltimams**. Diskusijų dalyviai taip pat pažymėjo, kad taip, kaip prokurorai turi būti pasirengę dirbti su nepilnamečiais, taip ir kiekvienas prokuroras turėtų išmanyti neapykantos nusikaltimų specifika.

5.2.1.1. Neapykantos nusikaltimų vertinimas

Diskusijos su teisėsaugos pareigūnais atskleidė, kad policijos pareigūnai ir prokurorai neapykantos nusikaltimus yra linkę vertinti kiek skirtingai. Pavyzdžiui, keli policijos pareigūnai ne kartą pažymėjo, jog šios nusikalstamos veikos nėra išskirtinės, nes jų specifika ir tyrimo atlikimas yra tokie patys, kaip ir kitų nusikalstamų veikų. Be to, egzistuoja kitos nusikalstamos veikos, į kurias pareigūnai taip pat turi gilintis, todėl neapykantos nusikaltimų negalima laikyti svarbiausiu prioritetu: [...] *mes gi turim visą baudžiamojo kodekso straipsnį, administracinių nusižengimų kodeksą, taip pat yra taktika, fizinės pratybos, šaudyba, ir pareigūnų kita parengtis. Mes negalim visą laiką skirti tik vienai temai* (FG1R10). Prokurorų diskusijos dalyviai nesistengė pabrėžti, jog neapykantos nusikaltimai niekuo nesiskiria nuo kitų nusikalstamų veikų, priešingai – jie pripažino, kad tokių nusikaltimų atvejais žmogus yra labiau pažeidžiamas ir yra didesnė galimybė patirti antrinę viktimizaciją.

Diskusijos metu taip pat pastebėta, kad **pareigūnai nėra linkę neapykantos nusikaltimų aukoms skirti specialaus dėmesio, tai iš esmės atitinka pažeidžiamų bendruomenių surinktas patirtis**. Pasak dalies pareigūnų, nukentėjusieji nuo neapykantos nusikaltimų išgyvena tokius pačius jausmus, kaip ir kitų nusikaltimų aukos, be to, paminėta, jog *pareigūnai nėra psichologai*. **Dalis pareigūnų buvo linkę vertinti nukentėjusio asmens reakciją į nusikaltimą pagal jo paties charakterio savybes, o ne nuo patirtos nusikalstamos veikos pobūdžio: [...] turbūt kiekvienas iš mūsų einam gatvę, mes užpuola, mes stresa, ar ne? Ir reaguotume turbūt aš vienaip, jūs kitaip (FG1R2). Vis dėlto buvo **atkreiptas dėmesys, kad kiekvienu atveju, ne tik neapykantos nusikaltimo, pareigūnas turi stengtis atrasti ryšį su nukentėjusiuoju**, bendrauti su juo taip, kad jis nebijotų pareigūnų, leisti pajusti, kad pareigūnai jį bent iš dalies supranta ir palaiko; tik tokiu atveju, pasak policijos pareigūno, nukentėjęs asmuo gali pasijusti drąsiau ir nurimti.**

135 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. 12.14-40 patvirtintos *Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų*. Prieiga per internetą: <<https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>>.

136 Fokus grupės vykdytos 2019 m. gruodį ir 2020 m. sausį, prieš įsigaliojant naujoms Generalinio prokuroro metodinėms rekomendacijoms.

5.2.1.2. Fokus grupės dalyvių požiūris į neapykantos kalbą

Kadangi aš labiau linkęs į didesnę žodžio laisvės supratimą, tai aš nelabai matau problemos... (FG1R1).

Diskusijų dalyviai sutiko, kad šiuo metu egzistuoja tam tikras nesutarimas tarp trijų institucijų – policijos, prokuratūros ir teismų: [...] teismų sprendimai, kurių yra tikrai labai nedaug, ir kurių pagrindu yra formuojama praktika, kuri padėtų mums tiriant, vertinant aplinkybes, ji skiriasi tam tikrais atvejais ir todėl nėra bendro sutarimo tarp trijų teisėsaugos institucijų (FG1R10). **Respondentai pažymėjo, kad pagal teismų praktiką komentarai turi pasireikšti tam tikru pavojingumu, nors teoriškai padariniai nėra reikalingi:** [...] teorijoje yra kalbama, kad užtenka tik pasakyti, kad einam deginti, žudyti, ir tai jau yra pavojinga. Bet teismų praktikoj yra daugiau laukiama to tikslaus raginimo, kad jau mes pasiėmėm šakes ir jau dabar einam (FG1R10). Prokurorų pozicija šiuo klausimu nesiskyrė – respondentai pastebėjo, kad pagal dabartinę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką pavieniai, trumpi komentarai, kurie yra pakankamai neinformatyvūs, dažniausiai neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, nes veika neturi pavojingumo kriterijaus. Pabrėžtina, kad **tokia situacija formuoja faktinio nebaudžiamumo praktiką:** [...] jei nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė, tai nėra taikoma jokia atsakomybė. Ir aš manau, kad didelė dalimi dėl to kyla pasipiktinimas, [...] tačiau pagal mūsų suformuotą Aukščiausiojo Teismo praktiką iš tiesų nesiekia to baudžiamosios atsakomybės lygio, nes Aukščiausias Teismas kaip yra suformavęs tą nuostatą, kad turi būti reikalaujama tos grėsmės, kad tie grasinimai, užgauliojimai, įžeidimai būtų realūs ir [...] skatintų, kurstyti kažkokią neapykantą ir keltų kažkokią pasekmę, o tai jau reikia labai stipriai įrodinėti... (FG2R1).

Pasak diskusijos dalyvių, su vieningos teismų praktikos stygiu susijusi ir veikų atribojimo problema. **Respondentai pažymėjo, kad praktiką formuojantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turėtų išskirti kriterijus, pagal kuriuos teisėsaugos pareigūnai galėtų atriboti veikas, užtraukiančias baudžiamąją atsakomybę, ir nusižengimus, kurie yra reglamentuojami Administracinio nusižengimų kodekso.** Viena iš diskusijos dalyvių pažymėjo, kad teorinės medžiagos pakanka, vis dėlto teismų sprendimai yra skirtingi.

Diskusijoje dalyvavusių pareigūnų pozicija taip pat atskleidė abejones dėl neapykantos kalbos tyrimų tikslingumo. Vienas iš diskusijų dalyvių pastebėjo, kad **visiems nusikaltimams tirti reikia laiko, pareigūnų darbo, tačiau daug komentarų rašomi asmenų, gyvenančių užsienyje, tai apsunkina, o kartais baudžiamąjį persekiojimą padaro ir neįmanoma.** Pastebėta pozicija, kad yra veltui naudojami resursai „neišsprendžiamais“ atvejais, t. y. kai neįmanoma identifikuoti asmens arba komentatoriaus buvimo vieta yra ne Lietuvoje. Anot diskusijų dalyvių, net ir nustačius tam tikrą IP adresą, jis gali būti naudojamas kelių bute gyvenančių asmenų, todėl yra pernelyg sudėtinga nustatyti komentarą parašiusį asmenį. Be to, dažnai pasitaiko atveju, kai komentatoriai naudoja įvairią programinę įrangą arba viešus interneto tinklus, siekdami paslėpti savo tikrąjį tapatybę. Respondentai pažymėjo, kad bandymas identifikuoti neapykantą kurstančius asmenis internete yra ne tik techniškai sudėtingas, bet ir reikalauja daug resursų. **Problemiškas interneto komentatorių identifikavimas yra viena iš priežasčių, lemianti didelį atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą skaičių.** Kita vertus, vienas pareigūnų patikino, jog suinteresuotumo netirti neapykantos kurstymo internete nėra: *Savaime tikslo nėra ir ne kiek ne lengviau rašyti nutraukimus nei... popierių vienodai daug ir vienu ir kitu atveju [...]* (FG1R4).

Su diskusijoje dalyvavusiais policijos pareigūnais ir prokurorais buvo **aptarta administracinės atsakomybės taikymo galimybė.** Diskusijų dalyviai sutiko, jog ši galimybė galėtų pasitarnauti kaip greita, efektyvi ir valstybei mažiau kainuojanti priemonė kovai su neapykantos komentarais internete, nes finansinė žala asmens biudžetui galimai priverstų jį susimąstyti. Taip pat buvo pažymėta, kad administracinę atsakomybę galima būtų taikyti tais atvejais, kai veika nesiekia pavojingumo arba parašytas

pavienis komentaras.

Vis dėlto, administracinės atsakomybės už neapykantos kurstymą internete taikymui pritaria dar ne visi, – tą pažymėjo ir diskusijos dalyviai. Buvo pastebėta, kad administraciniame procese, be to, kad veiktos įrodinėjimo procesas galimai išliktų toks pat, taip pat galimos ir papildomos kliūtys: apsunktas asmenų identifikavimas bei IP adresų nustatymas, tam tikrų administracinio proceso, palyginti su baudžiamuoju, funkcijų nebuvimas: *Ištyrimas labai problematiškas, numatysi atsakomybę, bet didelė dalis bus tiesiog nepasiekiamas* (FG1R1), *Pasiekti tą pažeidėją yra beveik neįmanoma, kokie ištekčiai turėtų būti, kad jį pasiekt...* *Beveik neįmanoma, nes administracinė teisė nesuteikia tokios galimybės* (FG1R1). **Diskusija atskleidė, kad pareigūnai nėra linkę teigiamai vertinti administracinės atsakomybės taikymo galimybės neapykantos kalbos atveju vien dėl galimų procesinių trūkumų identifikuoti komentatorius.**

Be teisinės atsakomybės, buvo aptartos ir interneto portalų iniciatyvos kovoti su neapykantos kalba, kurios buvo įvertintos kaip vienas iš efektyviausių prevencijos būdų. Pasak pareigūnų, **naujienu portaluose įdiegti įrankiai, tokie kaip blokavimas, komentarų ribojimas, tam tikrais atvejais yra efektyvesni nei piniginės baudos, kurios nėra itin didelės.** Vis dėlto pastebėta, jog ne visi portalai yra linkę atsisakyti komentavimo galimybės dėl generuojamo pelno ar dėmesio: *Čia dar nuo portalo labai priklauso, kas labai nori dėmesio daugiau ir panašiai, atgarsių, tai aišku, kad palieka tuos komentarus ir... tegul žmonės ten liejasi laisvai [...]* (FG1R8). Dėl šios priežasties pareigūnai užsiminė apie naujienu portalų atsakomybę už neapykantos kurstymą internete. Pasak respondentų, tai galėtų užimti nišą, kurios policija dėl darbo turimo darbo krūvio nėra pajėgi užpildyti: *Čia viena kaip iš priemonių tokių būtų, ir ten, kur platina, ten, kur tą komentarą patalpina, tai irgi atsakingi turėtų būti [...]* (FG1R7).

5.2.1.3. Nukentėjusių asmenų nepranešimo apie nusikaltimus priežastys

Diskusijoje dalyvavę policijos pareigūnai sutiko, kad tam tikras neapykantos nusikaltimų **latentiškumas egzistuoja. Vis dėlto, pasak respondentų, tai būdinga ir kitoms nusikalstamoms veikoms, todėl to sureikšminti nereikėtų.** Bandydami suprasti nukentėjusiųjų nepranešimo priežastis, dalis diskusijos dalyvių atkreipė dėmesį į pačių aukų neaktyvumą. Respondentai pažymėjo, kad šiuo metu nukentėję asmenys turi visus įrankius, užtikrinančius patogų pranešimą apie nusikaltimus: galima kreiptis trumpuoju numeriu 112, internetu, atvykus į komisariatą ar net per nevyriausybinę organizaciją. *[...] įvairūs būdai pareiškimų pateikimui: ir anonimiškai gali pranešti apie tą informaciją, tiek kaip registruotas vartotojas, tai šiuo atveju policija tikrai deda visas pastangas, kad pranešimo galimybė būtų prieinama ir patogi visom pusėm* (FG1R4). Be to, respondentai pabrėžė, kad pastaruoju metu matomos aktyvios policijos iniciatyvos siekiant skatinti žmonių aktyvumą reaguojant į nusikalstamas veikas.

Apibendrinus diskusijoje dalyvavusių teisėsaugos pareigūnų pozicijas dėl nukentėjusiųjų asmenų nepranešimo apie nusikaltimus (angl. *under-reporting*) problemos, išskirtinos šios nesikreipimo į policiją priežastys:

1. Nukentėjusiųjų nenoras gaišti laiko pildant dokumentus, vykstant į apklausas: *[...] žmonės žino, kad reikės atvykti, reiks bendrauti, reiks duoti parodymus. Ir reikės atsiprašyti iš darbo, ir oi čia mane užtampys...* (FG1R10); *Nukentėję dažnai dėl vienokių ar kitokių priežasčių nusprendžia, kad nenori vargti, kad nenori kreiptis į policiją* (FG1R1); *[...] nenoras bendrauti su teisėsauga, nenoras eiti į apklausą, nenoras būti kviečiamam, nenoras eit į teismą, liudyti [...], žmogus žino, kad teisinis procesas ilgas, gali kviešti tyrėjas apklaust, paskui gali kviešti į teismą, žmogus turi atsiprašinėti iš darbo, iš kažkur, gaisit laiką...* (FG1R2); *[...] nes tada reikia pasišvęsti, kad metus vaikščiosi po komisariatą ir po teismus, ir per visas instancijas* (FG2R2).

2. Netikėjimas proceso sėkme, pakankamų įrodymų nebuvimas: Nesikreipia, nes jie žino, kad pavyzdžiui, pabėgo tas asmuo, žino, kad neįrodys, tiesiog nenori to pradėti, nenori... (FG1R5); [...] žmonės tiesiog galvoja, kad vis tiek policija nieko nesuras, dėl to ir nesikreipia (FG1R2); Kadangi tų bylų šiaip iš esmės nėra labai daug, tai galbūt pačios aukos truputį vertina tai, kad nėra tikslinga kreiptis, nes vis tiek išaiškinamumo nebus. [...] kam kreiptis, jeigu vis tiek nebus pasiektas kažkoks tikslas? (FG2R10); [...] mūsų teismų ta formuojama nuomonė yra tai, kad tie pavieniai atvejai nesiekia tos baudžiamosios atsakomybės... Ir visi tie procesai, kuriuos inicijuoja aukos tų nusikaltimų, nepasiekia jokių rezultatų, tai, aš manau, gali formuoti tą, kad išties nėra pagrindo visiškai ir kreiptis... (FG2R2).

3. Nenoras atskleisti savo seksualinės tapatybės (išskirtinai neapykantos nusikaltimams) [...] manau, kad statistiškai dažniausiai nepraneša tai būtent homoseksualūs atvejais. Tai labai aišku tada dėl ko – visuomenė, šeima ir taip toliau, nenoras būti viešumoje, tikriausiai, nenoras, kad sužinos mama, tėtis, brolis, sesė ir dar kažkas, dėl to manau, kad nepraneša (FG1R2).

4. Galima antrinės viktimizacijos baimė: [...] Baimės jausmas, kad aš dar antrą kartą turėsiu patirti tai ir dar ir pareigūnas iš aukšto į mane žiūrės (FG1R10); [...] pavyzdžiui, sumušė dėl netradicinės seksualinės orientacijos. Tai eisiu dabar visiems pasakosiu, kad aš kažkoks kitoks... Ir tokia baimė atsiranda (FG2R2).

5. Baimė dėl galimo keršto: [...] jeigu bus nuteistas kaltininkas, pasekmės galbūt net dar blogesnės nei buvo pirminiam atveju... (FG2R4); [...] pamatę tokį kiekį tokių riebėsių paraginimų, tai tikrai žmonės išsigąsta, nes... ir dėl šeimos pradeda pergyventi [...] (FG2R2).

6. Didelis žiniasklaidos susidomėjimas tokio pobūdžio bylomis: Jeigu tai yra tema pakankamai jau tri, galbūt pareiškėjas įvertina, kad gali domėtis, kažkas iškils į viešumą ir tai galėtų irgi turbūt viena būt iš priežasčių, kodėl prieš kreipiantis pasvarsto, ar norėtų, tarkim, kad kažkokia informacija pasiektų žiniasklaidą ar visuomenę (FG2R10).

5.2.2. TURIMI TEISINIAI ĮRANKIAI, SKIRTI KVALIFIKUOTI IR TIRTI NUSIKALTIMUS, BEI GALIMI IŠŠŪKIAI

Tyrimo metu surinkti duomenys atskleidė, kad pareigūnai, kaip ir prokurorai, patys nejaučia teisinių ir darbo organizavimo instrumentų trūkumo ar sunkumų juos taikyti. **Pasak vieno iš respondentų, tyrimo sėkmė priklauso nuo pačių pareigūnų pasirėngimo ir darbo įvykio vietoje:** Viskas priklauso nuo mūsų pačių, kaip mes atidirbsim to įvykio vietoje, kaip ir su kiekviena nusikalstama veika [...], jei mes kažką praleisim tam tikro grandy, tai paskui gali pakenkti tam tyrimui (FG1R7). Be to, pasak policijos pareigūnų, **sėkmingas ikiteisminis tyrimas priklauso ir nuo nukentėjusiojo įsitraukimo.** Respondentai pažymėjo, kad tyrimą palengvintų atviras ir nuoširdus bendravimas, tačiau svarbiausiu dalyku laikė aktyvų dalyvavimą procese: [...] reikia pabrėžti, kad parašyti per e-policiją neužtenka, nes reikės dalyvauti procese. Ir parašius per e-policiją, policininkas neliks vienas su šituo pareiškimu, ne jam to reikia vienam, taip grubiai tariant (FG1R10).

Pareigūnų teigimu, **reaguojant į neapykantos nusikaltimą, svarbu fiksuoti kiekvieną detalę.** Šiuo klausimu policijos pareigūnų ir prokurorų nuomonės sutapo: Viskas priklauso nuo to policijos darbo, kurie dirba gatvėse, kurie identifikuoja tai kaip neapykantos atvejį arba tai identifikuoja tai kaip paprastą viešosios tvarkos pažeidimą. Tai yra labai labai svarbu, kad tie asmenys, kurie dirba gatvėse, kurie išties susiduria, kad

jie tinkamai atkreiptų dėmesį į tam tikrus faktorius, tai yra, kokioje vietoje, prieš kokius žmones, kokie žodžiai buvo išsakyti, kad jie nepraleistų pro ausis, kad identifikuočiau (FG2R1). Vienas iš prokurorų atkreipė dėmesį, kad tai atliekama tikrai ne visada, ir pabrėžė, jog tai automatiškai susiję su policijos darbuotojų edukacija, švietimu bei mokymu.

Nors **vienas iš respondentų diskusijos metu pažymėjo, kad reaguojantys pareigūnai turi būtinųjų veiksmų sekos schemas (algoritmus), pagal kuriuos turi veikti įvykio vietoje,** vis dėlto pažymėtina, kad algoritmai yra sukurti tam tikroms nusikalstamoms veikoms, pavyzdžiui, vagystei, turto sunaikinimui ar sugadinimui, viešosios tvarkos pažeidimui ir kt.¹³⁷ tirti, **tačiau atskiro algoritmo neapykantos nusikaltimų tyrimui tarp jų nėra.**

Tyrimo metu taip pat paaiškėjo, kad **vieningos, aiškios teismų praktikos stygių jaučia tiek prokurorai, tiek policijos pareigūnai:** [...] su tokiais sunkumais tuomet ir susiduriama, kad teismų sprendimai, kurių yra tikrai labai nedaug, ir kurių pagrindu yra formuojama praktika, kuri padėtų mums tiriant, vertinant aplinkybes, ji skiriasi tam tikrais atvejais ir todėl nėra bendro sutarimo tarp trijų teisėsaugos institucijų (FG1R10); Teismų praktika šiai dienai tikriausiai dar, leisiu sau pasakyti, nėra tobula ir yra besiformuojanti (FG1R2).

Bene didžiausia problematika pastebima veikos kaip neapykantos nusikaltimo kvalifikavimo srityje. Diskusijos dalyviai pažymėjo, kad jų praktikoje neapykantos motyvą panašiai atpažįsta tiek pareigūnas, tiek nukentėjusysis. Vienas iš pareigūnų teigė, kad iš nukentėjusio asmens gauta informacija yra tikrinama, tikslinama, atliekamas ikiteisminis tyrimas ir sprendžiama, ar teikti pranešimą apie įtarimą. Vis dėlto, identifikuojant motyvą, kai nukentėjusysis nenurodo įvykio aplinkybių ar savo priklausymo pažeidžiamoms grupėms, pavyzdžiui, dėl baimės atskleisti savo lytinę tapatybę ar seksualinę orientaciją, gali kilti sunkumų, jeigu pareigūnas nebus kvalifikuotas reaguoti į neapykantos nusikaltimus: [...] pareigūnas tikrai negali skaityti iš kaktos, ar tai dėl to žmogus nukentėjo, kad yra, tarkim, kitoks, neišskiriant grupių, ar dėl to, kad tiesiog kilo konfliktas (FG1R2). Tai gali sukelti problemų tais atvejais, kai žmonės nesijaučia saugūs įvardyti savo tapatybę, arba kai asmuo, pavyzdžiui, užpuolamas dėl menamos tapatybės, tačiau savęs tam tikrai grupei nepriskiria.

Diskusijos metu policijos pareigūnai pažymėjo, kad **perkvalifikavimas yra galimas viso ikiteisminio tyrimo metu, todėl yra tikimybė, kad, policijos pareigūnui neatpažinus neapykantos motyvo, tą galėtų padaryti tyrimui vadovaujantis prokuroras:** Jeigu kažko nepastebėjo pareigūnai arba ėjo, tyrė ne ta linkme, tai atitinkamai tai yra prokuroro organizavimo dalykas duoti pavedimus ir taip toliau (FG1R10). Vis dėlto **pastebėtas tam tikras policijos pareigūnų nusivylimas, kai tyrimui vadovaujantis prokuroras sprendimą dėl veikos kvalifikavimo priima neatsižvelgdamas į ikiteisminį tyrimą atlikusio policijos pareigūno nuomonę ir surinktus įrodymus:** [...] būna, kad bando, ir vadovai, ir visi turi savo nuomonę ir bando įtikinti, bet... Pasitaiko taip, kaip yra. Ir jie labai pabrėžia tą, kad jie, kaip ir teisėjai, jie yra nepriklausomi: „Aš priimu sprendimą, aš vertinu. Jūs surinkot medžiagą, įrodymus, aš dabar arba surašysiu kaltinamąjį aktą, arba ne“. [...] (FG1R10). Dėl šios priežasties vienas iš policijos pareigūnų pabrėžė, jog, siekiant efektyvaus atsako, būtinas bendras visų institucijų darbas.

5.2.3. TEISĖS AKTŲ, DARBO TOBULINIMO GALIMYBĖS

5.2.3.1. Specializuoti teisėsaugos pareigūnai neapykantos nusikaltimams tirti

Šiuo metu **nusikaltimus tiriantys policijos pareigūnai neturi vienos specializacijos, tačiau, kaip**

137 Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2018 metų veiklos ataskaita. 2019 m. balandžio 4 d., Nr. 5-IL-2247 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <[https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/PD%202018%20m_%20metin%C4%97%20veiklos%20ataskaita\(1\).pdf](https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/PD%202018%20m_%20metin%C4%97%20veiklos%20ataskaita(1).pdf)>.

pažymėjo diskusijos dalyviai, egzistuoja tam tikras bylų skirstymas pagal jų pobūdį ar sunkumą. Vis dėlto su neapykantos nusikaltimais dėl reto veikos pobūdžio pareigūnai susiduria ne kasdien, todėl yra priversti gilintis į neapykantos nusikaltimų specifiką kiekvienu konkrečiu atveju. **Specializuotų teisėsaugos pareigūnų, kurie gilintųsi tik į neapykantos nusikaltimų specifiką, idėją policijos pareigūnai, kaip ir prokurorai, vertino skeptiškai dėl paprastos priežasties – nedidelio veikų skaičiaus.** Diskusijos dalyviai sutiko, kaip taip specializuotas pareigūnas galėtų įgyti daugiau žinių bei įgūdžių, kurie galimai nulemtų geresnį veikų ištyrimą ir efektyvesnį rezultatą. Vis dėlto, diskusijos dalyviai pabrėžė, kad būtina atsižvelgti į nusikalstamumo tendencijas ir nusikaltimų paplitimą, remtis statistika, kuri atskleidžia, jog neapykantos nusikaltimai nėra toks dažnas reiškinys, palyginus, pavyzdžiui, su vagystėmis. Be to, buvo atkreiptas dėmesys į galimus trūkumus dėl siauros specializacijos – pasikeitus aplinkybėms ir prireikus tirti kito pobūdžio nusikalstamas veikas, gali prireikti daugiau laiko gilintis į visai nepažintą temą. Be to, kalbant apie prokurorų priskyrimą tam tikrai vienai specializacijai, tą padaryti gali būti sudėtinga dėl veikos pavojingumo nevienodumo – neapykantos kalba pagal pavojingumą ir sudėtingumą priklauso apylinkės prokuratūros kompetencijai, o neapykantos nusikaltimai gali priklausyti tiek apylinkės, tiek apygardos prokuratūrai. „Užtat paskirstyti [...] specializaciją yra labai sudėtinga, nes beveik skirtingi tie visi prokurorai turėtų specializuotis“ (FG2R1). Nepaisant to, diskusija atskleidė, kad prokurorų specializacija ir dabar egzistuoja, tiesiog apima kelias skirtingas bylų kategorijas.

Nepaisant to, kad specializuotų pareigūnų ar padalinių neapykantos nusikaltimų tyrimui nėra, policijos pareigūnai paminėjo, jog, įvykus didesnę atgarsį sulaukusiai nusikalstamai veikai, yra galimybė sudaryti specializuotus padalinius ir darbo grupes, kurios tirtų tam tikrą nusikaltimą. Be to, policijos pareigūnai pažymėjo, jog bylų paskirstymas yra darbo organizavimo dalykas padalinyje. Skyriaus vadovai, skirstydami užduotis ir ikiteisminius tyrimus, yra linkę atsižvelgti į darbuotojų kompetenciją, patirtį, kvalifikacijos kėlimo faktą. Pavyzdžiui, vadovai, žinodami apie sėkmingą anksčiau įvykdytą tyrimą, bus linkę neapykantos nusikaltimų tyrimą perduoti būtent jį atlikusiems pareigūnams.

5.2.3.2. Pagalba neapykantos nusikaltimų aukoms

[...] mes negalim atsistoti į aukos pusę, nes iškart mes pasidarom šališki. Mes procese turim vis tik laikytis nešališkumo pozicijos, irgi mes tą auką pradėsime lydėti, ja rūpintis ir taip toliau, tai vėlgi tai būsim nesuprasti. [...] mes negalim įkalbinėt, kad o gal vis dėlto tu nori būt nukentėjusysis... Nes jis teisme po to taip ir pasakys: aš nenorėjau, bet mane prokuroras įkalbėjo (FG2R2).

Specializuotų pagalbos centrų nukentėjusiems nuo neapykantos asmenims nėra, bet, pasak pareigūnų, jų poreikis yra akivaizdus. Patys respondentai pastebėjo, kad **nukentėję asmenys dėl įvairių priežasčių nėra linkę pasitikėti pareigūnais, todėl procese reikia žmogaus, kuris palydėtų ir paaiškintų procedūras, proceso eigą.** Diskusijos dalyviai pritarė, kad nukentėjusiems asmenims reikia pagalbos, kurios policijos pareigūnai patys suteikti negali, – į procesą, pasak respondentų, turėtų įsitraukti psichologai ir kitos institucijos.

Nors egzistuoja bendro pobūdžio psichologinės, teisinės pagalbos centrai, pavyzdžiui, Krizių įveikimo centras, Jaunimo linija, Vilniaus universiteto Teisės klinika ir t. t., pareigūnai nėra linkę nukreipti aukų į šias ir kitas organizacijas. Vienas respondentas pažymėjo, kad daugeliu atveju pareigūnai neturi duomenų, kam pranešti ar kur nukreipti asmenis: *Tom veikom, kurios dažnai pasitaiko, yra numatyta net algoritmas, nurodyta, kam pranešti, kam nepranešti, šiuo atveju, ko gero, nėra tokių rekomendacijų, nes labai gali skirtis aukos pagal priklausymą įvairiausioms organizacijoms* (FG1R1). Be to, **pareigūnai atkreipė**

dėmesį į didelį skirtingų bendruomenių ir organizacijų skaičių, todėl pareigūnai nežino, kur galėtų asmenį nukreipti. Diskusijos metu taip pat buvo pažymėta, jog **dėl dabartinio darbo krūvio pareigūnai neturi galimybės nukentėjusiajam skirti tiek dėmesio, kiek jam galimai reikėtų, todėl pastebimas specialiujų nukentėjusių asmenų poreikių nustūmimas į „antrą planą“:** *[...] jeigu mes turėtume po vieną pareigūną, nežinau net statistiškai, vienas pareigūnas dviem žmonėm, tai jis galėtų skirti dėmesį, apsaugą, ir socialinę, ir psichologinę pagalbą. [...] Pas mus yra va tokios krūvos popierių vien teisių, ir, sako, turite tinkamai išaiškinti. Tai aš suprantu, pareigūnas įteikia, paskaito ir žmogui paaiškina, jei neaišku. Bet jis tikrai neprivalo visos teisės teorijos dalyko išaiškinti. Nukentėjusysis ar kitas proceso dalyvis irgi turi teisę ir pareigą (FG1R10).*

Paklausti, kaip būtų galima paskatinti nukentėjusius asmenis pranešti apie nusikaltimus ir pagerinti neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos atpažinimą ir kvalifikavimą, diskusijos dalyviai nurodė, kad **būtinai rimtesnis kiekvieno pareigūno požiūris ir didesnis dėmesio skyrimas nukentėjusiajam, jo palaikymas, pranešant apie patirtus neapykantos nusikaltimus.** Diskusijų dalyviai taip pat pažymėjo, kad reikia bendros teisėsaugos institucijų pozicijos, kad neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimas yra nusikalstama veika, už kurią turi būti baudžiama. Pasak dalyvių, prie nukentėjusiojo padaršinimo kreiptis į teisėsaugos institucijas taip pat prisidėtų gerųjų pavyzdžių viešinimas: *Aš manau, tokie dalykai, kada pamatyti per televiziją, drąsina, mano nuomone, nukentėjusijį (FG2R7).*

5.2.3.3. Pareigūnų kompetencija ir kvalifikacijos kėlimas

Daug diskusijoje dalyvavusių policijos pareigūnų ir prokurorų patikino, kad anksčiau yra dalyvavę mokymuose apie neapykantos nusikaltimus, kad ir seniai. Be to, buvo pažymėta, jog neapykantos nusikaltimų temas kartais apima ir kitos srities mokymai, pavyzdžiui, mokant pareigūnus, kaip bendrauti su nukentėjusiais po patirto nusikaltimo: *[...] pas mus yra „bendravimas su nukentėjusiais“, mokymai, kur būtent yra viena iš temų aptariama, kad skirtingos socialinės grupės, lytys, vaikai, ta prasme, visi šitie aspektai lemia tuos ypatumus bendravimo su skirtingų kategorijų asmenimis (FG1R4).* Kita vertus, pareigūnai pabrėžė, kad kvalifikacijos kėlimo kursai ar mokymai nėra vienintelis būdas dalytis informacija. Pasak respondentų, nuolat vyksta vidiniai pasitarimai, klaidų aptarimai. Be to, atkreiptas dėmesys, kad pareigūnai, sudalyvavę tam tikruose mokymuose, yra linkę pasidalyti gauta informacija su kolegomis. Panašia praktika pasidalijo ir prokurorai. Anot dalyvių, yra pasitaikę atvejų, kai po tam tikrų mokymų, kuriuose aptariama neapykantos nusikaltimų specifika, prokurorai suvokia, jog tokių bylų praeityje turėjo, tik jų neatpažino. Be to, ne tik patys mokymai, bet ir kiti susibūrimai, pavyzdžiui, diskusijos, pokalbiai, susitikimai su nevyriausybinėmis organizacijomis, pasak vienos iš prokurorių, padeda pasidalyti patirtimi ir didinti sąmoningumą.

Pastebėtina, kad, **priešingai nei prokurorai, policijos pareigūnai neturi galimybės mokymų temų pasirinkti patys, nes kvalifikacijos kėlimo kursams yra sudaromi planai ir būna numatomas konkretus skaičius juose dalyvaujančių pareigūnų.** Kita vertus, pasak policijos pareigūnų, į jų nuomonę ir poreikius yra atsižvelgiama, tačiau, be kita ko, atkreipiamas dėmesys ir į galimybes: *[...] duomenys yra renkami, bet žinot... [..]tų pareigūnų yra daug, ir jeigu iš tų 10 000 vienas tą užsisakys, tai atsižvelgt irgi reikia, ko mums reikia, nes mes negalim taip kad į dešinę, į kairę... (FG1R7).* Nepaisant to, policijos pareigūnams yra suteikiama galimybė savarankiškai dalyvauti interneto seminaruose, kurie yra transliuojami nacionalinių ir tarptautinių policijos organizacijų.

5.2.4. FOKUS GRUPĖS SU POLICIJOS PAREIGŪNAIS APIBENDRINIMAS

Apibendrinus vykusias fokus grupių diskusijas su teisėsaugos pareigūnais, galima pastebėti, kad prokurorai ir policijos pareigūnai neapykantos nusikaltimams teikia skirtingą reikšmę. Diskusijų su policijos pareigūnais metu buvo išsakyta pozicija, kad neapykantos nusikaltimai nėra išskirtiniai, nes jų specifika ir tyrimo atlikimas yra tokie patys, kaip ir kitų nusikalstamų veikų. Be to, pareigūnai nėra linkę neapykantos nusikaltimų aukoms skirti specialaus dėmesio, nes šie asmenys išgyvena tokius pačius jausmus, kaip ir kitų nusikaltimų aukos. Kita vertus, prokurorai pažymėjo, jog neapykantos nusikaltimai išsiskiria didesniu nukentėjusio asmens pažeidžiamumu ir galimybe patirti antrinę viktimizaciją. Šiuo aspektu matyti didelė takoskyra tarp prokurorų ir policijos pareigūnų – prokurorai iš esmės buvo linkę manyti, kad neapykantos nusikaltimams reikia daugiau dėmesio dėl poveikio nukentėjusiajam ir jo aplinkai.

Vertindami nukentėjusių asmenų nepranešimo apie nusikaltimą priežastis, respondentų pozicijos buvo gana panašios. Vis dėlto, buvo pastebėta, kad policijos pareigūnai labiau akcentavo aukų nenorą gaišti laiko, o prokurorai – baimę dėl savo tapatybės atskleidimo ar galimo keršto. Nepaisant to, diskusijose paminėtos nepranešimo priežastys didžiąja dalimi atitinka interviu metu surinktas pažeidžiamų bendruomenių patirtis.

Tyrimo dalyvavę policijos pareigūnai ir prokurorai turimų teisinių instrumentų kiekį ir jų kokybę vertino teigiamai, tačiau visi sutiko, jog trūksta vieningos, išsamios, bendrus kriterijus nustatančios teismų praktikos. Kita vertus, tyrimo metu paaiškėjo, kad tam tikrais atvejais policijos pareigūnai neturi patirties, kaip reaguoti į neapykantos nusikaltimus, nežino, kur galėtų nukreipti nukentėjusius asmenis specializuotos pagalbos. Atsižvelgus į esamus sunkumus reaguojant ir tiriant neapykantos nusikaltimus, darytina išvada, kad būtina įdiegti algoritmą, palengvinantį reagavimą į neapykantos nusikaltimus, taip pat nustatantį esminius pareigūno žingsnius, teikiant pagalbą nukentėjusiajam.

Kalbant apie iššūkius, reaguojant ir tiriant neapykantos nusikaltimus, buvo pastebėtas dar vienas diskusijoje dalyvavusių policijos pareigūnų bei prokurorų pozicijų skirtumas. Prokurorų teigimu, tinkamas nusikalstamos veikos kvalifikavimas daugiausia priklauso nuo kokybiško tyrėjų darbo, tačiau, kaip atskleidė teisėsaugos pareigūnai, tam tikrais atvejais būtent prokuroras ikiteisminį tyrimą užbaigia ir bylą teismui perduoda be neapykantos motyvo, nepaisydamas policijos pareigūnų surinktos medžiagos. Tyrėjų nuomone, tai galimai daro įtaką pareigūnų motyvacijai kvalifikuoti neapykantos nusikaltimą ateityje. Be to, tai atskleidžia, kad tinkamam veiklos kvalifikavimui reikalinga ne tik tyrėjų surinkta medžiaga, bet ir sutarimas tarp teisėsaugos pareigūnų.

Kalbant apie specializuotus pareigūnus ar padalinius, skirtus tirti neapykantos nusikaltimus, teisėsaugos pareigūnai kol kas idėją vertino skeptiškai. Diskusija atskleidė, kad, dėl turimo darbo krūvio ir santykinai nedidelio neapykantos nusikaltimų paplitimo, pareigūnai specializuotus padalinius vertina kaip prabangą, o ne kaip efektyvią priemonę. Kita vertus, policijos pareigūnai akcentavo, kad įvairiuose padaliniuose egzistuoja darbų pasiskirstymo tvarka, kuria siekiama užtikrinti efektyvų bei tinkamą rezultatą, o prokurorai ir taip specializuojasi keliose bylų kategorijose.

Diskusijos metu buvo pastebėta, kad policijos pareigūnai nebuvo linkę neapykantos nusikaltimų aukų išskirti kaip itin pažeidžiamų asmenų. Tai iš esmės liudija arba pasirengimo trūkumą, arba vyraujančias asmenines nuostatas. Nors vienodas nukentėjusių asmenų traktavimas gali pasirodyti kaip siekiamybė, kartu tai reiškia, kad kai kurie asmenys negauna jų poreikius atitinkančios pagalbos. Respondentai vis dėlto sutiko, jog tam tikra pagalba, palydėjimas baudžiamajame procese nukentėjusiesiems yra reikalingas (tą išsakė ir keletas nukentėjusių asmenų, dalyvavusių tyrimo), tačiau tai nėra policijos darbuotojų kompetencija. Šiuo aspektu matyti didelė takoskyra tarp prokurorų ir policijos pareigūnų – prokurorai iš

esmės buvo linkę manyti, kad neapykantos nusikaltimai reikalauja daugiau dėmesio dėl savo poveikio nukentėjusiajam ir jo aplinkai.

Diskusijų metu abi teisėsaugos pareigūnų grupės pažymėjo, kad bazinių žinių apie neapykantos nusikaltimus turi turėti tiek policijos pareigūnai, tiek prokurorai. Vis dėlto, nors teoriškai visi pareigūnai yra apmokyti reaguoti ir tirti neapykantos nusikaltimus, praktiškai pastebimas kvalifikacijos kėlimo trūkumas. Daug respondentų išreiškė poreikį specializuotiems neapykantos nusikaltimų mokymams, vis dėlto jų savarankiškai pareigūnai rinktis negali. Tyrimo metu pastebėta, kad, priešingai nei prokurorai, policijos pareigūnai neturi galimybės mokymų temų pasirinkti patys, kadangi kvalifikacijos kėlimo kursams yra sudaromi planai ir būna numatomas konkretus skaičius juose dalyvaujančių pareigūnų.

Diskusijų metu surinkti duomenys atskleidė, kad neapykantos kalba tarp teisėsaugos pareigūnų taip pat vertinama nevienareikšmiai. Nors dauguma respondentų sutiko, kad neapykantos kalba yra pavojinga savaime, neigiamai veikia pažeidžiamas bendruomenes, tačiau pozicija dėl jos baudžiamumo nebuvo vieninga. Be to, pastebėta pozicija, kad yra veltui naudojami resursai „neišsprendžiamiesiems“ atvejams, t. y. kai neįmanoma identifikuoti asmens arba komentatoriaus buvimo vieta yra ne Lietuvoje. Dėl šios priežasties, nesant aiškių kriterijų, gairių ar vieningos teismų praktikos, manytina, kad tinkamam atsakui į neapykantos kalbą gali trukdyti asmeninės pareigūnų nuostatos, pagal kurias iš esmės gali būti skirtingai vertinamas galimas pavojingumas ar reali grėsmė. Kalbėdami apie administracinę atsakomybę už neapykantą kurstančius komentarus, teisėsaugos pareigūnai buvo vieningi – nors priemonė galėtų būti greitas, efektyvus ir valstybei mažiau kainuojantis būdas kovoti su neapykantos komentarais internete, jos įgyvendinimas būtų sudėtingas dėl techninių kliūčių – tam tikrų administracinio proceso, palyginti su baudžiamuoju, funkcijų nebuvimo.

5.3. VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUS IR NEAPYKANTOS KALBĄ

Reguliariai atliekamos visuomenės nuostatų apklausos atskleidžia, kad įvairios socialinės grupės patiria itin stiprią socialinę distanciją Lietuvoje. Remiantis Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos visuomenės nuostatų apklausa, romai išlieka didžiausią socialinę distanciją patiriančia visuomenės etnine grupe. 2019 metų duomenimis, su romais kaimynystėje nenorėtų gyventi 63 proc., dirbti vienoje darbovietėje – 39 proc., išnuomoti jiems būsto – 65 proc. respondentų¹³⁸. 2012 metais FRA atliktos LGBT apklausos rezultatai atskleidė, kad net 42 proc. (ES vidurkis – 32 proc.) apklaustųjų iš Lietuvos per pastaruosius 12 mėnesių jautėsi diskriminuojami dėl savo priklausymo LGBT bendruomenei¹³⁹. Remiantis to paties tyrimo duomenimis, net 39 proc. iš 821 LGBT bendruomenei priklausančių respondentų Lietuvoje pažymėjo, kad jų atžvilgiu buvo panaudotas psichologinis arba seksualinis smurtas arba buvo grasinama smurtu, tačiau iš jų tik 16 proc. pranešė apie neapykantos nusikaltimus policijai¹⁴⁰. Tarp nepalankiausiai vertinamų socialinių grupių Lietuvoje taip pat yra asmenys su psichikos

138 Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2019 m. rezultatai [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklausa-rezultatai_20191.pdf>.

139 FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *EU LGBT survey. European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf>.

140 FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *EU LGBT survey. European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf>.

negalia, kitos rasės bei odos spalvos asmenys, įvairios tautinės bei religinės bendruomenės¹⁴¹.

Vis dėlto, reprezentatyvios visuomenės nuomonės apklausos apie neapykantos nusikaltimų situaciją Lietuvoje kol kas atlikta nebuvo. Būtent dėl šios priežasties, siekiant išsiaiškinti visuomenės informuotumą, pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, požiūrį į neapykantos nusikaltimų aukas, buvo pasirinktas visuomenės nuomonės tyrimas.

5.3.1. VISUOMENĖS POŽIŪRIO TYRIMO METODIKA

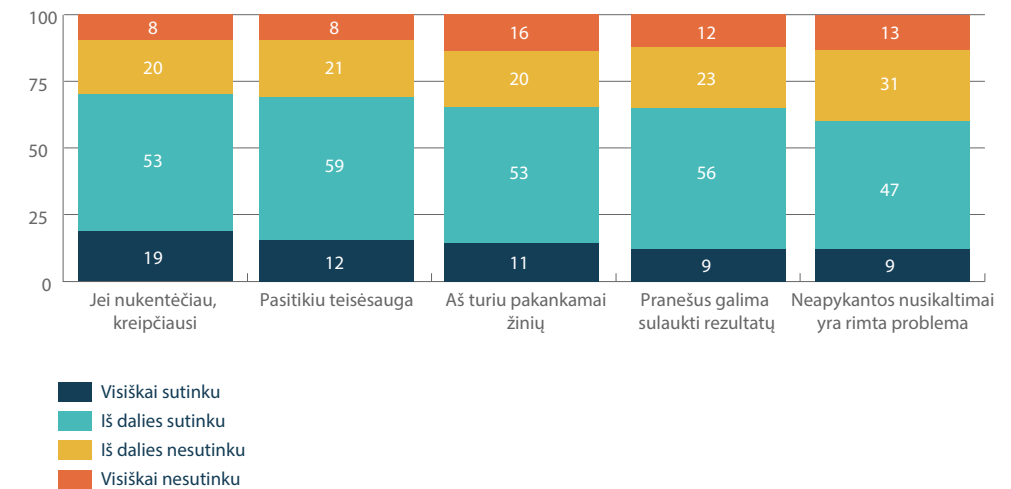
Reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą Europos žmogaus teisių fondo užsakytu 2019 metų spalio 17–28 dienomis atliko rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanija „Spinter tyrimai“. Buvo taikomas kombinuotas tyrimo metodas¹⁴² – apklausta 1008 Lietuvos gyventojai nuo 18 iki 75 metų amžiaus. Tyrimas buvo vykdomas visoje šalies teritorijoje. Respondentai atsakė į klausimą, kurį sudarė 20 klausimų. Visi klausimai buvo uždaro pobūdžio, su galimybe pasirinkti vieną (19 klausimų) ar daugiau (1 klausimas) atsakymų variantų. Pirmąja klausimyno dalimi buvo siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina neapykanta motyvuotus incidentus (tiek neapykantos nusikaltimus, tiek neapykantos kalbą) bei teisėsaugos institucijų atsaką į šį nepageidaujamą reiškinį. Antrąja klausimyno dalimi buvo tiriamos Lietuvos gyventojų nuostatos dėl neapykantos, nukreiptos prieš asmenis dėl jų lyties, tautybės, kalbos, religijos, rasės ir seksualinės orientacijos, paplitimo masto šalyje. Trečiąja dalimi buvo siekiama identifikuoti, ar gyventojai atpažįsta konkrečias situacijas, kaip galimai susijusias su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba. Ketvirtojoje dalyje respondentų buvo klausama, kaip turėtų būti baudžiami asmenys, skatinantys neapykantą komentarais interneto erdvėje. Penktojoje dalyje buvo vertinama gyventojų nuomonė apie tai, ar turėtų būti baudžiami asmenys, skatinantys neapykantą konkrečiais – lyties, tautybės, kalbos, religijos, rasės ir seksualinės orientacijos – pagrindais. Galiausiai, paskutinią – šeštąją – klausimyno dalimi buvo siekiama išsiaiškinti, kaip Lietuvos gyventojai vertina besikreipiančių asmenų į teisėsaugos institucijas dėl neapykantos nusikaltimų motyvaciją. Šioje apžvalgoje respondentų atsakymai į reprezentatyvios apklausos metu pateiktus klausimus bus analizuojami atsižvelgiant į išskirtas klausimyno dalis. Duomenų analizės metu respondentų atsakymai buvo segmentuojami pagal šešias socialines-demografines charakteristikas, būtent – lytį, amžių, išsimokslinimą, pajamas, pagrindinį užsiėmimą, šeiminių padėtį ir gyvenamąją vietą¹⁴³, siekiant identifikuoti statistiškai reikšmingus¹⁴⁴ skirtumus ir tendencijas.

5.3.2. NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IR TEISĖSAUGOS VERTINIMAS

Pirmiausia aptariama, kaip Lietuvos gyventojai vertina neapykanta motyvuotus incidentus (tiek neapykantos nusikaltimus, tiek neapykantos kalbą) ir teisėsaugos institucijų atsaką į šį nepageidaujamą reiškinį. Respondentams buvo pateikti penki teiginiai: (a) „Aš turiu pakankamai informacijos (žinių) apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą“; (b) „Neapykantos nusikaltimai prieš asmenis dėl jų rasės, tautybės, seksualinės orientacijos, religijos, lyties ar kalbos yra rimta problema Lietuvoje“; (c) „Jei nukentėčiau nuo neapykantos nusikaltimo, kreipčiausi į teisėsaugos institucijas“; (d) „Pasitikiu teisėsaugos

pareigūnais ir teisėsaugos institucijomis“ ir (e) „Teisėsaugos institucijoms pranešus apie neapykantos nusikaltimus, galima sulaukti realių rezultatų“. Respondentai kiekvieno iš šių teiginių atžvilgiu turėjo pasirinkti vieną atsakymo variantą, būtent: „Visiškai sutinku“, „Iš dalies sutinku“, „Iš dalies nesutinku“ arba „Visiškai nesutinku“.

Paveikslas Nr. 9. Neapykantos nusikaltimų ir teisėsaugos vertinimas (proc.)

Devintame paveikslėlyje matyti, kad daugiausiai respondentų visiškai arba iš dalies pritaria teiginiams „Jeif nukentėčiau nuo neapykantos nusikaltimo, kreipčiausi į teisėsaugos institucijas“ (72 proc.) ir „Pasitikiu teisėsaugos pareigūnais ir teisėsaugos institucijomis“ (71 proc.). Panašų visuomenės požiūrį atskleidžia ir 2019 m. Vidaus reikalų ministerijos užsakytu atlikta apklausa, kurioje tirtas visuomenės pasitikėjimas policija¹⁴⁵. Augantis pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis pastebimas jau kurį laiką¹⁴⁶. Kita vertus, galima pastebėti, kad neapykantos nusikaltimų kontekste matyti didesnis nepasitikėjimas ir mažesnis noras kreiptis į teisėsaugos institucijas (net 28 proc. visiškai arba iš dalies nesutinka su teiginiu, jog, patyrę neapykantos nusikaltimą, kreiptųsi į teisėsaugos institucijas). Anksčiau atlikti tyrimai atskleidė, kad Lietuvos gyventojai nėra linkę pagalbos ieškoti ir dėl kitų žmogaus teisių pažeidimų. 2014 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakytu atliktas tyrimas atskleidė, jog 95 proc. respondentų, teigusių, kad yra patyrę žmogaus teisių pažeidimus, apie juos niekam nepranešė¹⁴⁷. 2018 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro mokslo studija atskleidė, kad du trečdaliai apklaustų Lietuvos gyventojų skeptiškai vertino galimybę apginti savo pažeistas teises¹⁴⁸. Nors minėti tyrimai nagrinėjo visuomenės požiūrį į platesnės apimties žmogaus teisių pažeidimus, ne tik neapykantos nusikaltimus, vis dėlto pastebima visuomenės nepasitikėjimo valstybinėmis institucijomis tendencija.

Net 36 proc. Lietuvos gyventojų iš dalies arba visiškai nepritarė teiginiui, kad turi pakankamai žinių apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą (tai sudaro didžiausią dalį visiškai nepritarusių respondentų tarp penkių pateiktų teiginių). Darytina išvada, kad dalies nusikaltimų asmenys neatpažįsta kaip

141 Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakytu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2019 m. rezultatai [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklausa-rezultatai_20191.pdf>.

142 60 proc. respondentų apklausta asmeniniu pokalbiu kompiuteriu (angl. *computer assisted personal interview (CAPI)*), o 40 proc. respondentų apklausta pildant apklausos anketą internetu (angl. *computer assisted web interview (CAPI)*). CAPI apklausą atlieka profesionalus apklausėjas. Jis veda pokalbį su respondentu pagal parengtus klausimus, atsakymus fiksuodamas klausimyne. CAWI apklausoje respondentui siunčiama nuoroda į apklausą, kurią respondentas užpildo asmeniui patogiu metu. Nuoroda yra unikali, t. y. klausimyno neįmanoma užpildyti kelis kartus.

143 Duomenų analizė atlikta SPSS/PC programine įranga.

144 Atrankiniuose kiekybiniuose tyrimuose visada išlieka statistinės paklaidos tikimybė, į kurią būtina atsižvelgti interpretuojant duomenis. Pavyzdžiui, jeigu, apklausus 1008 respondentus, paaiškėjo, kad 59,7 proc. apklaustųjų mano, jog asmenys, kurie dėl galimų neapykantos nusikaltimų kreipiasi į policiją ar prokuratūrą, siekia teisingumo, tai yra 95 proc. tikimybė, kad tikroji reikšmė yra tarp 56,7 proc. ir 62,7 proc.

145 VILEIKIENĖ, Eglė. *Gyventojų nuomonė apie teisėsaugos institucijas ir viešojo saugumo situacijos vertinimas (Vidaus reikalų ministerija)*, 2020. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Gyventoj%C5%B3%20nuomon%C4%97%20apie%20vie%C5%A1%C4%85j%C4%AF%20saugum%C4%85%202019%20m.pdf>.

146 VIŠOCKAS, Evaldas. *Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje*. TEISĖS PROBLEMOS. 2016. Nr. 2 (92) [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Visockas-2016-2.pdf>>.

147 Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2014 spalio 3–12 d.*, 2014. Tyrimą Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakytu atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras Vilnius. Prieiga per internetą: <http://hmi.lt/wp-content/uploads/2016/08/Visuomenes-nuomones-apklausa_2014.pdf>.

148 Lietuvos socialinių tyrimų centras. *Patikėję demokratija: gyventojų nuostatos ir socialinė patirtis lygių galimybių užtikrinimo srityje*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://lsc.lt/download/Patikeje_demokratija.pdf>.

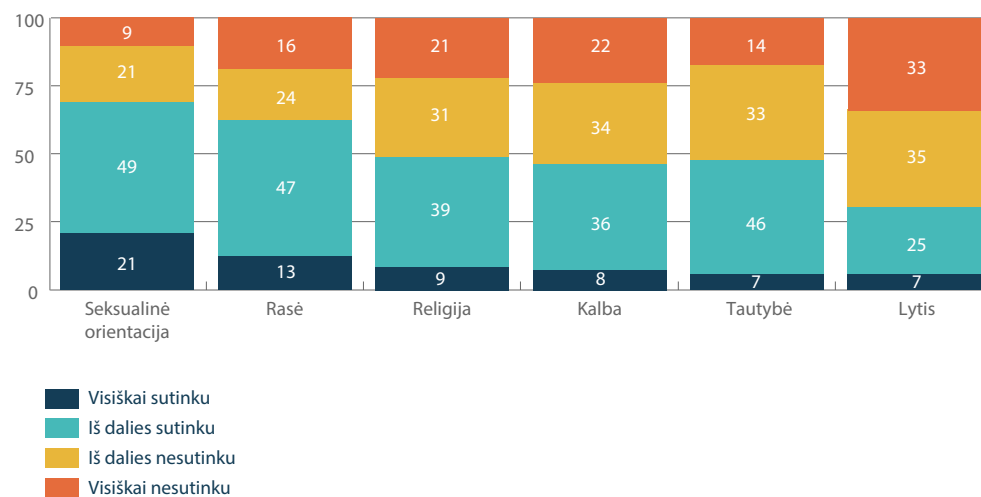
padarytų iš neapykantos ar šališkumo, todėl būtina didinti visuomenės informuotumą apie nepageidaujimą neapykantos nusikaltimų ir (ar) neapykantos kalbos reiškinių.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog 56 proc. apklaustųjų sutiko su teiginiu, jog neapykantos nusikaltimai yra rimta problema, todėl manytina, jog jiems reikalingas didesnis valstybinių institucijų dėmesys. Pažymėtina, jog beveik pusė Lietuvos gyventojų nemano, jog neapykantos nusikaltimai yra rimta problema, kas galimai simbolizuoja politinių priemonių trūkumą ir atsainų teisėsaugos institucijų požiūrį į neapykantos nusikaltimus Lietuvoje.

5.3.3. NUOSTATOS DĖL NEAPYKANTOS EGZISTAVIMO LIETUVOJE

Tyrimo metu taip pat buvo tiriamos Lietuvos gyventojų nuostatos dėl neapykantos, nukreiptos prieš asmenis dėl jų lyties, tautybės, kalbos, religijos, rasės ir seksualinės orientacijos, paplitimo masto šalyje. Apklausoje dalyvavusių respondentų buvo prašoma nurodyti, ar jie visiškai sutinka, iš dalies sutinka, iš dalies nesutinka ar visiškai nesutinka su teiginiu, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų (a) rasės, (b) tautybės, (c) religijos, (d) seksualinės orientacijos, (e) lyties ir (f) kalbos.

Paveikslas Nr. 10. Nuostatos dėl neapykantos egzistavimo Lietuvoje (proc.)

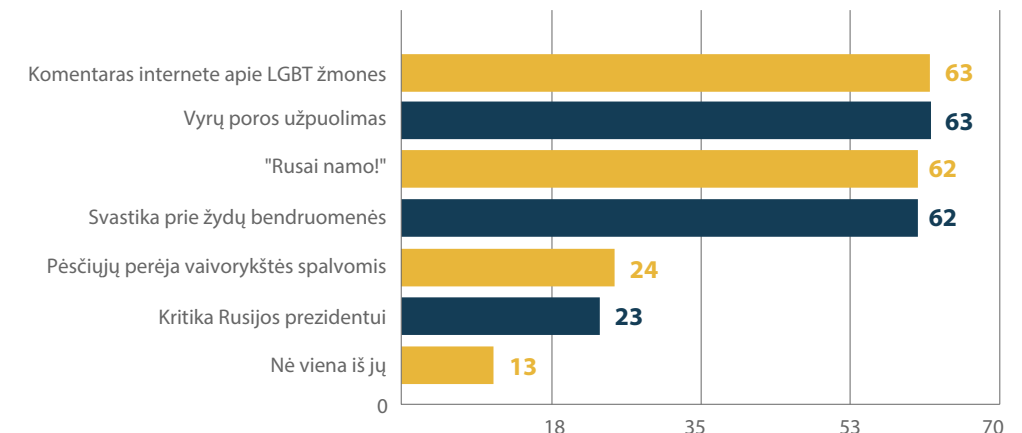

Dešimtajame paveikslėlyje matyti, kad daugiausia Lietuvos gyventojų visiškai arba iš dalies sutinka su teiginiu, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų seksualinės orientacijos (70 proc.) ir rasės (60 proc.), o mažiausiai gyventojų mano, kad egzistuoja neapykanta dėl lyties (32 proc.). Likę pagrindai šiame kontekste užima tarpinę poziciją – 53 proc. respondentų visiškai arba iš dalies sutinka su teiginiu, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų tautybės, 48 proc. – dėl religijos, 44 proc. – dėl kalbos. Šiame kontekste išsiskiria tautybės pagrindas. Nors su teiginiu, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų tautybės, visiškai sutinka tik 7 proc. respondentų, iš dalies šiam teiginiui pritaria jau net 46 proc. apklaustų asmenų. Ši tendencija galimai reiškia, kad Lietuvos gyventojai nėra visiškai tikri, ar tam tikrus incidentus, nukreiptus prieš asmenis dėl jų tautybės, galima kvalifikuoti kaip neapykantos nusikaltimus. Tokia nuostata taip pat gali signalizuoti apie internalizuotus stereotipus ir nuostatas įvairių tautybių (pavyzdžiui, rusų, lenkų, žydų, romų) asmenų atžvilgiu.

5.3.4. SITUACIJOS, SUSIJUSIOS SU NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAIS IR NEAPYKANTOS KALBA

Trečiojoje klausimyno dalyje apklausos respondentų buvo prašoma įvardyti, ar konkrečios situacijos yra susijusios su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba. Taip siekta identifikuoti, ar gyventojai atpažįsta konkrečius neapykantos kalbos ir (ar) neapykantos nusikaltimų atvejus. Respondentams buvo pateiktos 6 situacijos: (a) „Komentaras internete: Ir nuo manęs leiskit plytą į tuos LGBT urodus reklamuojančius savo iškrypimus ir atėmusius vaivorykštę iš vaikų“; (b) „Svastikos supylimas iš žemių prie žydų bendruomenės pastato“; (c) „Aštri kritika Rusijos prezidentui“; (d) „Rankomis susikibusios homoseksualios vyrų poros užpuolimas miesto gatvėje“; (e) „Užrašas ant pastato Rusai namo!“ ir (f) „Pėsčiųjų perėjus nuspalvinimas vaivorykštės spalvomis“. Respondentai turėjo įvardyti, kurios iš aukščiau pateiktų situacijų yra susijusios su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba (galimi keli atsakymai). Respondentams neprisirinkus nė vienos situacijos, kaip galimai susijusios su neapykantos nusikaltimais ar neapykantos kalba, buvo fiksuojamas atsakymo variantas „Nė viena iš jų“ (nėra susijusi su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba – aut. past.).

Paveikslas Nr. 11. Situacijos, susijusios su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba (proc.)

Vienuoliktame paveiksle aiškiai matyti, kad Lietuvos gyventojai pakankamai gerai atpažįsta neapykantos kalbos ir (ar) neapykantos nusikaltimų atvejus, nukreiptus prieš asmenis dėl jų seksualinės orientacijos. Įdomu pastebėti, kad praktiškai identiškas respondentų skaičius atpažino tiek neapykantos kalbos (t. y. komentaras internete), tiek neapykantos nusikaltimo (t. y. homoseksualios vyrų poros užpuolimas) situacijas.

Kita vertus, būtina pažymėti, kad net 37 proc. homoseksualios vyrų poros užpuolimo nelaiko neapykantos nusikaltimu. Du teiginiai – „Aštri kritika Rusijos prezidentui“ ir „Pėsčiųjų perėjus nuspalvinimas vaivorykštės spalvomis“ – laikytini kontroliniais. Nors šios situacijos iš tiesų nėra susijusios su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba, 2 iš 10 Lietuvos gyventojų priskirtų šias situacijas prie neapykanta motyvuotų incidentų. 13 proc. respondentų manė, kad nė viena iš šių situacijų nėra susijusi su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba. Turint omenyje visuomenės nuomonės tyrimus ir juose nustatytą šališkumą LGBTI* bendruomenei, kitų tautybių asmenims, šio tyrimo kontekste atliktos apklausos rezultatai rodo geresnę nei tikėtasi neapykantos nusikaltimų atpažinimą. Vis dėlto svarbu įvertinti ir tai, kad beveik 40 proc. visuomenės grubaus neapykantos nusikaltimo tokiu nelaiko, kas indikuoja išlikusias visuomenės informuotumo spragas ir stiprias neigiamas išankstines nuostatas.

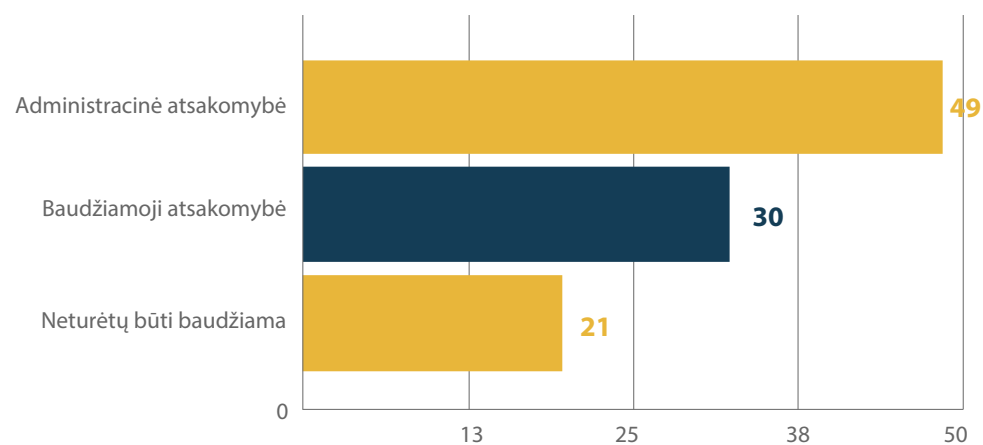
Verta pažymėti, kad, vertinant pagal ankstesnius tyrimus, visuomenei geriau sekasi atpažinti diskrimi-

nacijos atvejus nei neapykantos nusikaltimus¹⁴⁹. Atsižvelgus į tai, kad diskriminacijos atvejai yra daug labiau paplitę visuomenėje ir aptariami žiniasklaidoje, asmenys lengviau geba identifikuoti tam tikrus lygių teisių pažeidimus. Vis dėlto, tai reiškia, jog dalis visuomenės jaučia pakankamų žinių apie neapykantos nusikaltimų sampratą trūkumą, reiškinio latentškumą ir informacinių kampanijų stoką.

5.3.5. NUOSTATOS DĖL BAUSMIŲ UŽ NEAPYKANTOS SKATINIMĄ INTERNETE

Ketvirtojoje klausimyno dalyje respondentų buvo klausama, kaip turėtų būti baudžiami asmenys, skatinantys neapykantą komentarais interneto erdvėje (t. y. neapykantos kalba) prieš asmenis dėl jų rasės, tautybės, seksualinės orientacijos, religijos, lyties, kalbos. Respondentai galėjo pasirinkti 1 iš 3 atsakymų variantų: (a) „Turi būti baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu pagal baudžiamąjį kodeksą“; (b) „Turi būti baudžiamas įspėjimu arba bauda administracine tvarka“ ir (c) „Už komentarus internete neturėtų būti baudžiama“.

Paveikslas Nr. 12. Nuostatos dėl bausmių už neapykantos skatinimą internete (proc.).

Dvyliktame paveiksle matyti, kad beveik kas antras Lietuvos gyventojas mano, jog už neapykantos kursymą internete turėtų būti baudžiama įspėjimu arba administracine tvarka (49 proc.), kas trečias – bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu pagal baudžiamąjį kodeksą (30 proc.), kas penktas – apskritai neturėtų būti baudžiama (21 proc.). Darytina išvada, jog Lietuvos gyventojai mano, kad neapykantos kalbos atvejai internete nėra tokie rimti, kad galėtų užtraukti baudžiamąją atsakomybę, ir turėtų būti baudžiami taikant administracinę atsakomybę. Kita vertus, baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kursymą internete apskritai taikoma itin retai dėl komentarų sistemingumo nebuvimo. Todėl, kaip buvo pažymėta ir fokus grupių su teisėsaugos pareigūnais metu, susiformuoja tam tikras nebaudžiamumo fenomenas. Vis dėlto, autorių nuomone, administracinė atsakomybė, nors ir stokojanti tam tikrų techninių priemonių, kai kuriais atvejais galėtų pasitarnauti kaip efektyvi alternatyva. Kaip matyti iš apklausos duomenų, tam pritaria net pusė apklaustųjų.

5.3.6. ASMENŲ KREIPIMOSI Į TEISĖSAUGĄ MOTYVAI

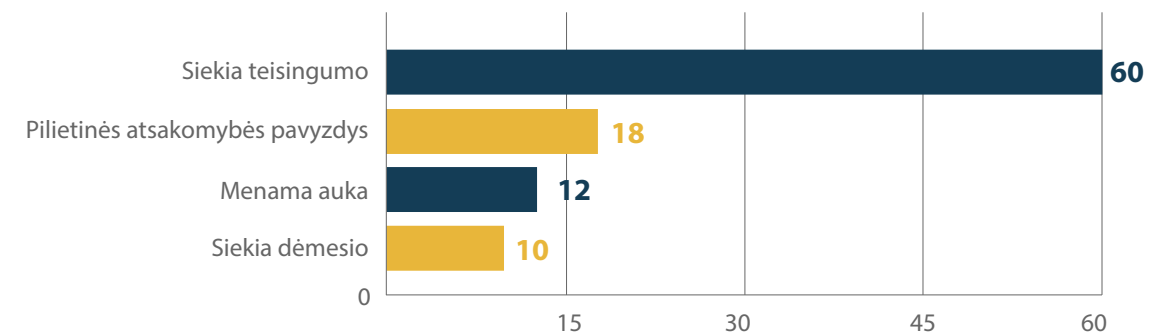
Paskutiniąja – penktąja – klausimyno dalimi buvo siekiama išsiaiškinti, kaip Lietuvos gyventojai vertina asmenų, besikreipiančių į teisėsaugos institucijas dėl neapykantos nusikaltimų, motyvą. Respondentų buvo prašoma pasirinkti vieną iš priežasčių, dėl kurių asmenys, nukentėję nuo neapykantos nusi-

kaltimų, kreipiasi į teisėsaugos institucijas: (a) „Siekia gauti dėmesio“; (b) „Siekia teisingumo“; (c) „Siekia parodyti save kaip menamo nusikaltimo auką“ ir (d) „Rodo pilietinės atsakomybės pavyzdį kitiems“. Respondentai galėjo pasirinkti vieną iš galimų atsakymų variantų.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad 6 iš 10 respondentų mano, jog šie asmenys siekia teisingumo, o 2 iš 10 teigia, kad šie asmenys rodo pilietinės atsakomybės pavyzdį kitiems. 22 proc. Lietuvos gyventojų asmenis, kurie kreipiasi į teisėsaugos institucijas, vertina neigiamai. 12 proc. respondentų mano, kad šie asmenys siekia parodyti save kaip menamo nusikaltimo auką, o 10 proc. teigia, kad besikreipiantieji siekia gauti dėmesio.

Panašias tendencijas galima įžvelgti ir anksčiau atliktuose tyrimuose. Pavyzdžiui, 2018 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto užsakymu buvo atlikta Lietuvos gyventojų reprezentatyvi apklausa, kuria buvo siekiama sužinoti gyventojų nuostatas dėl institucinės ir asmeninės lygių teisių apsaugos¹⁵⁰. Remiantis apklausos duomenimis, pagrindiniai veiksniai, skatinantys diskriminaciją patyrusius žmones kreiptis pagalbos, yra tai siekis apginti savo garbę ir orumą (taip manė 84 proc. apklaustųjų) ir noras atstatyti teisingumą (80 proc. apklaustųjų)¹⁵¹. 17 proc. apklaustųjų manė, kad viešas lygių teisių gynimas yra paskatintas siekio pasirodyti ir pasipuikuoti žiniasklaidoje. Taigi, galima daryti apibendrinančią išvadą, jog Lietuvos gyventojai bendrąja prasme teigiamai vertina asmenis, besikreipiančius į teisėsaugos institucijas tiek dėl diskriminacijos, tiek dėl galimų neapykantos nusikaltimų.

Paveikslas Nr. 13. Asmenų kreipimosi į teisėsaugą motyvai (proc.).

5.3.7. VISUOMENĖS NUOMONĖS APKLAUSOS REZULTATŲ APIBENDRINIMAS

Dauguma Lietuvos gyventojų pasitiki teisėsaugos institucijomis (71 proc.) ir kreiptųsi, jei nukentėtų nuo neapykantos nusikaltimo (72 proc.). Panašų visuomenės požiūrį atskleidė ir 2019 m. Vidaus reikalų ministerijos užsakymu atlikta apklausa, kuria buvo tirtas visuomenės pasitikėjimas policija. VRM duomenimis, šiuo metu policija pasitiki 75 proc. gyventojų¹⁵². Kita vertus, galima pastebėti, kad neapykantos nusikaltimų kontekste matyti didesnis nepasitikėjimas ir mažesnis noras kreiptis į teisėsaugos institucijas (28 proc. visiškai arba iš dalies nesutinka, jog patyrę neapykantos nusikaltimą kreiptųsi į teisėsaugos institucijas).

150 Lietuvos socialinių tyrimų centras. *Patikėję demokratija: gyventojų nuostatos ir socialinė patirtis lygių galimybių užtikrinimo srityje*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://lsc.lt/download/Patikeje_demokratija.pdf>.

151 *Ibid.*

152 VILEIKIENĖ, Eglė. *Gyventojų nuomonė apie teisėsaugos institucijas ir viešojo saugumo situacijos vertinimas (Vidaus reikalų ministerija)*, 2020. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Gyventoj%C5%B3%20nuomon%C4%97%20apie%20vie%C5%A1%C4%85j%C4%AF%20saugum%C4%85%202019%20m.pdf>.

149 Lietuvos socialinių tyrimų centras. *Patikėję demokratija: gyventojų nuostatos ir socialinė patirtis lygių galimybių užtikrinimo srityje*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://lsc.lt/download/Patikeje_demokratija.pdf>.

Net 36 proc. Lietuvos gyventojų iš dalies arba visiškai nesutinka su teiginiu, kad turi pakankamai žinių apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą. Be to, 4 iš 10 Lietuvos gyventojų neatpažįsta situacijų, susijusių su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba. Kaip matyti iš apžvelgtų duomenų, žinių stoka lemia, kad dalies nusikaltimų asmenys neatpažįsta kaip padarytų iš neapykantos ar šališkumo. Dėl šios priežasties būtina didinti visuomenės informuotumą apie nepageidaujamą neapykantos nusikaltimų ir (ar) neapykantos kalbos reiškinį.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog 56 proc. apklaustųjų sutiko su teiginiu, jog neapykantos nusikaltimai yra rimta problema, todėl manytina, jog jiems reikalingas didesnis valstybinių institucijų dėmesys. Pažymėtina, jog beveik pusė Lietuvos gyventojų nemano, jog neapykantos nusikaltimai yra rimta problema, kas galimai simbolizuoja politinių priemonių trūkumą ir atsainų teisėsaugos institucijų požiūrį į neapykantos nusikaltimus Lietuvoje.

Daugiausiai respondentų pritaria teiginiui, kad egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų seksualinės orientacijos (70 proc.) ir rasės (60 proc.), o mažiausiai – dėl lyties (32 proc.). Likę užima tarpinę poziciją – 53 proc. respondentų sutinka, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų tautybės, 48 proc. – dėl religijos, 44 proc. – dėl kalbos.

Beveik kas antras Lietuvos gyventojas mano, kad už neapykantos kurstymą internete turėtų būti baudžiama įspėjimu arba administracine tvarka, kas trečias – bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu pagal baudžiamąjį kodeksą (30 proc.), kas penktas – kad apskritai neturėtų būti baudžiama (21 proc.). Manytina, jog administracinė atsakomybė, nors ir stokojant tam tikrų techninių priemonių, kai kuriais atvejais galėtų pasitarnauti kaip efektyvi alternatyva. Kaip matyti iš apklausos duomenų, tam pritaria net pusė apklaustųjų.

Galiausiai, Lietuvos gyventojai teigiamai vertina asmenis, kurie kreipiasi į teisėsaugos institucijas. 6 iš 10 respondentų mano, kad šie asmenys siekia teisingumo, o 2 iš 10 teigia, jog jie rodo pilietinės atsakomybės pavyzdį kitiems. 22 proc. Lietuvos gyventojų besikreipiančiuosius į teisėsaugos institucijas vertina neigiamai.

5.4. SOCIOLOGINIO TYRIMO REZULTATŲ APIBENDRINIMAS

Tyrimo su pažeidžiamomis bendruomenėmis metu surinkti duomenys patvirtino, kad neapykantos nusikaltimas kėsina į svarbiausią asmens dalį – jo tapatybę. Asmenys jaučiasi pažeminti ir suvaržyti, dažnu atveju ima vengti įvairių susibūrimo vietų, pradeda nepasitikėti aplinka bei žmonėmis. Nukentėjusiųjų pasidalytos istorijos atskleidė, kad neapykantos nusikaltimai priverčia juos gėdytis ar net slėpti savo tapatybę. Be to, pastebėta, kad neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba paveikia ne tik asmenį, į kurį tokia veika yra nukreipta, bet ir visą bendruomenę. Daug informantų pabrėžė, kad komentarami internete turi tokį patį poveikį, kaip ir šūksniai gatvėje, todėl turėtų būti vertinami identiška. Pasak respondentų, neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos pavojingumas yra tas, kad išpuolis (komentarai) prieš vieną asmenį tampa išpuoliu prieš visą bendruomenę, o tai trukdo asmenų integracijai.

Interviu su nukentėjusiais atskleidė, kad didžioji dauguma neapykantos nusikaltimus patyrusių asmenų yra nusivylę teisėsaugos institucijų reakcija į jų pranešimus. Pirmiausia respondentai pažymėjo, jog reaguojantys pareigūnai buvo abejingi ir apatiški nukentėjusiojo patirčiai, stokojo motyvacijos bei patirties. Atsižvelgus į tai, kad neapykantos nusikaltimu yra kėsinama į asmens tapatybę, nukentėjusiems asmenims itin svarbi pareigūnų parama ir užtarimas. Be to, nukentėjusieji atskleidė atvejus, kai patys susidūrė su tam tikru pareigūnų kaltinimu. Nors nukentėjusieji su prokurorais susiduria rečiau nei su policijos pareigūnais, tyrimas atskleidė, kad panašios problemos – apatija, nenoras įžvelgti proble-

mos rimtumo – egzistuoja ir tarp prokurorų.

Pažeidžiamų bendruomenių tyrimas taip pat parodė, kad ES Nusikaltimų aukų direktyvoje įtvirtintos teisės ne visada yra tinkamai užtikrinamos nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Pavyzdžiui, keletas respondentų skundėsi, kad nebuvo supažindinti su savo teisėmis ir nebuvo informuoti apie tolimesnę proceso eigą. Nukentėjusieji daugiausia išskyrė teisinės ir psichologinės pagalbos trūkumą.

Tyrimo metu surinkti duomenys atskleidė, kad nukentėjusių asmenų nesikreipimo į policiją priežastys yra įvairios, jos labiausiai susijusios su baime ir nepasitikėjimu teisėsaugos institucijomis:

- įsitikinimas, kad policijai pateiktas skundas neatneš laukiamų rezultatų;
- baimė dėl savęs ar savo artimųjų saugumo kreipusis;
- baimė ir nepasitikėjimas policija;
- nusivylimas, kylantis iš ankstesnių asmens patirčių su teisėsaugos institucijomis arba dėl kitų asmenų patirčių, apie kurias teko girdėti;
- nerimas, kad teisėsaugos institucijos nepatikės pasakojama istorija;
- baimė baudžiamojo proceso metu patirti diskriminaciją ar stigmatizaciją;
- baimė atskleisti savo tapatybę;
- nepakankamos žinios apie neapykantos nusikaltimus, baudžiamojo proceso eigą;
- artimųjų palaikymo trūkumas.

Manytina, jog abipusis bendradarbiavimas, teisėsaugos ryšys su pažeidžiamomis bendruomenėmis, kompetencijų tobulinimas gali padėti sumažinti neapykantos nusikaltimų latentškumą.

Apibendrinus vykusias fokus grupių diskusijas su teisėsaugos pareigūnais, galima pastebėti, kad prokurorai ir policijos pareigūnai neapykantos nusikaltimams teikia skirtingą reikšmę. Diskusijų su policijos pareigūnais metu buvo išsakyta pozicija, kad neapykantos nusikaltimai nėra išskirtiniai, nes jų specifika ir tyrimo atlikimas yra tokie patys, kaip ir kitų nusikalstamų veikų. Be to, pastebėta, jog pareigūnai nėra linkę neapykantos nusikaltimų aukoms skirti specialaus dėmesio, nes, anot policijos pareigūnų, šie asmenys išgyvena tokius pačius jausmus, kaip ir kitų nusikaltimų aukos. Kita vertus, prokurorai pažymėjo, jog neapykantos nusikaltimai išsiskiria didesniu nukentėjusio asmens pažeidžiamumu ir galimybe patirti antrinę viktimizaciją. Šiuo aspektu matyti didelė takoskyra tarp prokurorų ir policijos pareigūnų – prokurorai iš esmės buvo linkę manyti, kad neapykantos nusikaltimams reikia daugiau dėmesio dėl poveikio nukentėjusiajam ir jo aplinkai.

Tyrimo dalyvavę policijos pareigūnai ir prokurorai turimų teisinių instrumentų kiekį ir jų kokybę vertino teigiamai, tačiau visi sutiko, jog trūksta vieningos, išsamios, bendrus kriterijus nustatančios teismų praktikos. Kita vertus, tyrimo metu paaiškėjo, kad tam tikrais atvejais policijos pareigūnai neturi patirties,

kaip reaguoti į neapykantos nusikaltimus, nežino, kur galėtų nukreipti nukentėjusius asmenis specializuotos pagalbos.

Kalbant apie iššūkius reaguojant ir tiriant neapykantos nusikaltimus, buvo pastebėtas dar vienas diskusijoje dalyvavusių policijos pareigūnų bei prokurorų pozicijų skirtumas. Prokurorų teigimu, tinkamas nusikalstamos veikos kvalifikavimas daugiausia priklauso nuo kokybiško tyrėjų darbo, tačiau, kaip atskleidė teisėsaugos pareigūnai, tam tikrais atvejais būtent prokuroras ikiteisminį tyrimą užbaigia ir bylą teismui perduoda be neapykantos motyvo, nepaisydamas policijos pareigūnų surinktos medžiagos. Tyrėjų nuomone, tai galimai daro įtaką pareigūnų motyvacijai kvalifikuoti neapykantos nusikaltimą ateityje. Be to, tai atskleidžia, kad tinkamam veiklos kvalifikavimui reikalinga ne tik tyrėjų surinkta medžiaga, bet ir sutarimas tarp teisėsaugos pareigūnų.

Kalbant apie specializuotus pareigūnus ar padalinius, skirtus tirti neapykantos nusikaltimus, teisėsaugos pareigūnai kol kas idėją vertino skeptiškai. Diskusijos atskleidė, kad, dėl turimo darbo krūvio ir santykinai nedidelio neapykantos nusikaltimų paplitimo, pareigūnai specializuotus padalinius vertina kaip prabangą, o ne kaip efektyvią priemonę. Kita vertus, policijos pareigūnai akcentavo, kad įvairiuose padaliniuose egzistuoja darbų pasiskirstymo tvarka, kuria siekiama užtikrinti efektyvų bei tinkamą rezultatą, o prokurorai ir taip specializuojasi keliose bylų kategorijose.

Diskusijų metu abi teisėsaugos pareigūnų grupės pažymėjo, kad bazinių žinių apie neapykantos nusikaltimus turi turėti tiek policijos pareigūnai, tiek prokurorai. Vis dėlto, nors teoriškai visi pareigūnai yra apmokyti reaguoti ir tirti neapykantos nusikaltimus, praktiškai pastebimas kvalifikacijos kėlimo trūkumas. Daug respondentų išreiškė poreikį specializuotiems neapykantos nusikaltimų mokymams, vis dėlto jų savarankiškai pareigūnai rinktis negali. Tyrimo metu pastebėta, kad, priešingai nei prokurorai, policijos pareigūnai neturi galimybės mokymų temų pasirinkti patys, kadangi kvalifikacijos kėlimo kursams yra sudaromi planai ir būna numatomas konkretus skaičius juose dalyvaujančių pareigūnų.

Diskusijų metu surinkti duomenys taip pat atskleidė, kad neapykantos kalba tarp teisėsaugos pareigūnų taip pat vertinama nevienareikšmiai. Nors dauguma respondentų sutiko, kad neapykantos kalba yra pavojinga savaime, neigiamai veikia pažeidžiamas bendruomenes, tačiau pozicija dėl jos baudžiamumo nebuvo vieninga. Be to, pastebėta pozicija, kad yra veltui naudojami resursai „neišsprendžiamiems“ atvejams, t. y. kai neįmanoma identifikuoti asmens arba komentatoriaus buvimo vieta yra ne Lietuvoje. Dėl šios priežasties, nesant aiškių kriterijų, gairių ar vieningos teismų praktikos, manytina, kad tinkamam atsakui į neapykantos kalbą gali trukdyti asmeninės pareigūnų nuostatos, pagal kurias iš esmės gali būti skirtingai vertinamas galimas pavojingumas ar reali grėsmė. Kalbėdami apie administracinę atsakomybę už neapykantą kurstančius komentarus, teisėsaugos pareigūnai buvo vieningi – nors priemonė galėtų būti greitas, efektyvus ir valstybei mažiau kainuojantis būdas kovoti su neapykantos komentarais internete, jos įgyvendinimas būtų sudėtingas dėl techninių kliūčių – tam tikrų administracinio proceso, palyginti su baudžiamuoju, funkcijų nebuvimo.

Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa atskleidė, jog visuomenės dauguma pasitiki teisėsaugos institucijomis ir kreiptųsi į jas, jeigu nukentėtų nuo neapykantos nusikaltimų. Palyginus su kitais Lietuvoje atliktais tyrimais matyti, jog augantis pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis pastebimas jau kurį laiką. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, jog 36 proc. apklaustųjų teigė neturintys pakankamai žinių apie neapykantos nusikaltimus, kas galimai sąlygoja ir kliūtis atpažinti tokią veiką ir pranešti apie ją teisėsaugos institucijoms. Pranešti apie nusikaltimus taip pat gali kliudyti įsitikinimas, jog toks pranešimas neatneš laukiamų rezultatų, ką patvirtino ir pokalbiai su pažeidžiamų bendruomenių atstovais. Visuomenės nuomonės apklausa taip pat atskleidė, jog daugiau nei pusė respondentų laiko neapykantos nusikaltimus rimta problema, todėl manytina, jog jiems reikalingas didesnis valstybių institucijų dėmesys

ir įsitraukimas.

Visuomenės nuomonės apklausa atskleidė, jog daugiausia Lietuvos gyventojų visiškai arba iš dalies sutinka su teiginiu, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų seksualinės orientacijos (70 proc.) ir rasės (60 proc.), o mažiausiai gyventojų mano, kad egzistuoja neapykanta dėl lyties (32 proc.). Likę pagrindai šiame kontekste užima tarpinę poziciją – 53 proc. respondentų visiškai arba iš dalies sutinka su teiginiu, kad Lietuvoje egzistuoja neapykanta, nukreipta prieš asmenis dėl jų tautybės, 48 proc. – dėl religijos, 44 proc. – dėl kalbos.

Tiriant Lietuvos gyventojų gebėjimą atpažinti neapykantos nusikaltimus bei kalbą pastebėta, jog respondentai pakankamai gerai atskyrė tokias nusikalstamas veikas nuo „kontrolinių teiginių“ (nepriskirtinų neapykantos nusikaltimams). Kita vertus, atkreiptinas dėmesys, jog 37 proc. apklaustųjų homoseksualios vyrų poros užpuolimo nelaiko neapykantos nusikaltimu. Turint omenyje, jog 36 proc. gyventojų teigia neturintys pakankamai žinių apie neapykantos nusikaltimus, galima daryti išvadą, jog tai, kaip ir vidinės nuostatos, lemia nusikaltimo vertinimą kaip padarytą iš neapykantos ar šališkumo.

Beveik kas antras Lietuvos gyventojas mano, kad už neapykantos kurstymą internete turėtų būti baudžiama įspėjimu arba administracine tvarka, kas trečias – bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu pagal baudžiamąjį kodeksą (30 proc.), kas penktas – kad apskritai neturėtų būti baudžiama (21 proc.). Manytina, jog administracinė atsakomybė, nors ir stokojant tam tikrų techninių priemonių, kai kuriais atvejais galėtų pasitarnauti kaip efektyvi alternatyva.

IŠVADOS

1. Neapykantos nusikaltimai Lietuvos teisinėje bazėje yra išskiriami kaip savarankiškos nusikalstamos veikos (LR BK 99 str., 169 str., 170 str., 170¹ str., 170² str., 171 str.), motyvas išskiriamas kaip sunkinanti aplinkybė (LR BK 60 str. 1 d.) arba kaip nusikalstamos veikos kvalifikuojantis požymis (LR BK 129 str. 2 d. 13 p.; 135 str. 2 d. 13 p.; 138 str. 2 d. 13 p.). Vis dėlto, dažnai neapykantos nusikaltimai kvalifikuojami kaip savarankiškos veikos pagal BK 170 str. (Neapykantos kurstymas) kartu su BK 284 str. (Viešosios tvarkos pažeidimas), o tam tikrais atvejais – tik kaip viešosios tvarkos pažeidimas, nepaisant to, kad nusikaltimas padarytas nesant kitų asmenų, t. y. realiai nekurstant aplinkinių. Tokia praktika prisideda prie neapykantos nebaudžiamumo ir normalizavimo bei prieštarauja Europos Sąjungos Tarybos pamatiniam sprendimui 2008/913/TVR, kuriuo siekiama užtikrinti, kad už sunkias rasizmo ir ksenofobijos apraiškas būtų baudžiama veiksmingomis, proporcingomis ir atgrasančiomis kriminalinėmis sankcijomis visoje Europos Sąjungoje.

2. Neapykantos kalbos termino baudžiamajame kodekse nėra, jį apima BK 170 str. – neapykantos kurstymas, kuris, kaip paaiškėjo, taikomas tiek neapykantos kalbai, tiek neapykantos nusikaltimams. Vis dėlto 2020 m. pradžioje patvirtintos Generalinio prokuroro „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos“ gana išsamiai apibrėžė neapykantos kalbos sąvoką bei jos ypatumus.

3. Per beveik dešimties metų laikotarpį buvo užregistruoti 1279 neapykantos kurstymo atvejai, tačiau tik 88 iš jų pasiekė teismą. Neapykantos nusikaltimai pasižymi ypatingu latentiškuumu, todėl registruotos nusikalstamos veikos atspindi tik nedidelę dalį realiai įvykstančių tokio tipo nusikaltimų. Nors daugiau nei 10 kartų sumažėjęs registruotų nusikalstamų veikų skaičius galėtų rodyti teigiamą pažangą, kovojant su neapykantos nusikaltimais, tačiau tiek nacionalinės, tiek tarptautinės organizacijos įspėja, jog statistika neatspindi tikrosios situacijos. Statistiką taip pat iškreipia netinkamas neapykantos nusikaltimų kaip viešosios tvarkos pažeidimo kvalifikavimas (BK 284 str.). Be to, iki šiol nėra skelbiamas pranešimų apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą skaičius, todėl yra sudėtinga nustatyti tikrąjį nusikaltimų mastą.

4. Baudžiamojo kodekso nuostatų taikymas kovoje su neapykantos kalba šiuo metu yra problemiškas dėl vieningos teismų praktikos trūkumo. Nepaisant didelio neapykantos kalbos kiekio internete, ikiteisminiai tyrimai nėra pradedami, nes neatitinka kelių iš teismų praktikos suformuotų kriterijų – *pavojingumo* ir *sistemingumo*. Vis dėlto, atkreiptinas dėmesys į tai, jog teismų praktikos suformuoti kriterijai buvo sukritikuoti EŽTT sprendime *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, teigiant, kad teismų praktika šiuo klausimu nėra vienoda, nes teismai kartais svarbia aplinkybe laiko tai, kad kaltinamasis parašė daug diskriminacinių komentarų, ir pripažįsta jį kaltu padarius nusikaltimą pagal BK 170 str., kitais atvejais pakanka vieno diskriminacinio pobūdžio komentaro, kad asmuo būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Be to, Teismas nelaikė, jog nepagrįsta manyti, kad net ir vieno neapykantą kurstančio komentaro, juo labiau jei jame teigiama, kad asmenys turėtų būti „žudomi“, parašymas turi būti vertinamas rimtai.

5. Nors administracinė atsakomybė už neapykantos kurstymą internete šiuo metu netaikoma, jos

taikymui pritartų beveik kas antras Lietuvos gyventojas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad administracinis procesas tam tikrais atvejais stokoja techninių priemonių, todėl būtų neįmanoma identifikuoti komentarų rašančio asmens. Vis dėlto, akivaizdžiais atvejais, kai asmens tapatybė yra visiškai aiški (pavyzdžiui, socialiniuose tinkluose) ir papildomų techninių priemonių nereikia, todėl, autorių manymu, administracinė atsakomybė galėtų būti viena iš alternatyvių atsakomybės formų, kovojant su neapykantos kurstymu internete.

6. Kokybinio tyrimo metu atlikti interviu su pažeidžiamų bendruomenių atstovais metu patvirtino, kad asmenys, patyrę neapykantos nusikaltimą, jaučiasi pažeminti ir suvaržyti, dažnu atveju ima vengti įvairių susibūrimo vietų, pradeda nepasitikėti aplinka bei žmonėmis. Tyrimo metu taip pat pastebėta, kad neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba paveikia ne tik asmenį, prieš kurį tokios veikos yra nukreiptos, bet ir visą bendruomenę. Dėl šios priežasties, kaip pastebėjo patys respondentai, įvairios bendruomenės užsiveria nuo visuomenės, taip apsunkinama jų integracija.

7. Tyrimas atskleidė, kad neapykantos nusikaltimus patyrę pažeidžiamų bendruomenių atstovai daugeliu atveju yra nusivylę teisėsaugos institucijų atsaku į jų patirtą nusikaltimą. Kai kuriais atvejais policijos pareigūnai stokojo jautrumo ir empatijos, buvo linkę kvestionuoti nukentėjusių būseną bei patį nusikaltimo motyvą. Be to, keletas respondentų skundėsi, kad nebuvo supažindinti su savo teisėmis ir nebuvo informuoti apie tolimesnę proceso eigą. Dėl šios priežasties dalis pažeidžiamų bendruomenių atstovų buvo linkę manyti, jog nėra prasmės kreiptis į teisėsaugos institucijas. Tarp respondentų vyravo įsitikinimas, kad skundas neatneš laukiamų rezultatų, buvo jaučiama baimė dėl savo ar artimųjų saugumo, baimė ir nepasitikėjimas policija, nusivylimas, kylantis iš ankstesnių neigiamų patirčių.

8. Atliktas tyrimas taip pat atskleidė, kad patys policijos pareigūnai savo darbą neapykantos nusikaltimų srityje vertina teigiamai. Nors respondentai pažymėjo, jog kiekvienas pareigūnas apie neapykantos nusikaltimus turi bazinių žinių, praktikoje matyti, kad pasitaiko atvejų, kai į neapykantos nusikaltimus reaguoja bei juos tiria pareigūnai, stokojantys šios srities kompetencijos. Teisėsaugos pareigūnai nesispecializuoja dirbti su neapykantos nusikaltimais, be to, policijos pareigūnai, priešingai nei prokurorai, neturi galimybės patys pasirinkti kvalifikacijos kėlimo temų. Dėl šios priežasties manytina, jog, siekiant tinkamo policijos pareigūnų atsako į neapykantos nusikaltimus, būtina apmokyti kuo daugiau reaguojančių ir tyrimus atliekančių pareigūnų bei jautrinti visuomenę, kurios dalis – ir teisėsaugos pareigūnai.

9. Fokus diskusijose dalyvavę prokurorai atskleidė, kad jiems patiems teisinių instrumentų neapykantos srityje netrūksta, o veikos kvalifikavimas, jų nuomone, priklauso tik nuo reaguojančių į nusikaltimą policijos pareigūnų. Viena vertus, prokurorai nedalyvauja pirminėje įvykio vietoje, nerenka pirminių faktinių aplinkybių, kurios atskleistų neapykantos motyvą. Kita vertus, tai gali signalizuoti tam tikrą atsakomybės perkėlimą reaguojantiems ir tiriantiems pareigūnams, ypač turint omenyje, jog kartais neapykantos motyvas pašalinamas būtent prokuroro iniciatyva, kuris ir vadovauja ikiteisminiam tyrimui.

10. Reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa atskleidė, Lietuvos gyventojai pakankamai gerai atpažįsta neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos atvejus. Vis dėlto pažymėtina,

jog 36 proc. apklaustųjų teigia neturintys pakankamai žinių apie neapykantos nusikaltimus. Atitinkamai, 4 iš 10 Lietuvos gyventojų neatpažįsta situacijų, susijusių su neapykantos nusikaltimais ir (ar) neapykantos kalba, nukreiptų prieš asmenis dėl jų seksualinės orientacijos ir tautybės. Darytina išvada, jog Lietuvoje būtinos šviečiamosios-informacinės kampanijos apie neapykantos nusikaltimus, jų prevenciją ir pagalbą nukentėjusiems asmenims.

11. Dauguma Lietuvos gyventojų pasitiki teisėsaugos institucijomis (71 proc.) bei kreiptųsi, jei nukentėtų nuo neapykantos nusikaltimo (72 proc.). Kita vertus, beveik trečdalis apklausoje dalyvavusių asmenų nurodė, kad nepasitiki teisėsauga ir nesikreiptų į ją, patyrę neapykantos nusikaltimą. Be to, 44 proc. gyventojų nemano, jog neapykantos nusikaltimai yra rimta problema, o tai galimai simbolizuoja politinių priemonių trūkumą ir atsainų teisėsaugos institucijų požiūrį į neapykantos nusikaltimus Lietuvoje.

REKOMENDACIJOS

Lietuvos Respublikos Seimui:

1. Papildyti Baudžiamąjį kodeksą, įtraukiant šališkumo motyvą ir nukentėjusiųjų charakteristikų pagrindus – odos spalvą, pilietybę, lytinę tapatybę.

Vyriausybei ir atsakingoms ministerijoms:

2. Inicijuoti pagalbos neapykantos nusikaltimų aukoms tinklą ir užtikrinti jo finansavimą.

3. Užtikrinti tinkamą statistikos apie neapykantos nusikaltimus rinkimą, skelbti detalius duomenis ne tik apie atliekamus tyrimus, bet ir apie pranešimų skaičių.

4. Įvertinti administracinės atsakomybės už neapykantos kalbą taikymo galimybę ir inicijuoti tam reikalingų teisės aktų parengimą.

5. Vykdyti nuolatinį mokymus įvairių grandžių teisėsaugos ir teismų sistemos pareigūnams, taip pat užtikrinti galimybę mokymuose dalyvauti savanoriškai.

6. Inicijuoti informacines kampanijas ir švietimo programos pakeitimus, kurie supažindintų visuomenę su neapykantos nusikaltimų koncepcija ir skatintų pranešti apie neapykantos nusikaltimus tiek nukentėjusius asmenis, tiek stebėtojus.

7. Užtikrinti efektyvią interneto erdvės stebėseną, kuri leistų sumažinti neapykantos kalbos internete mastą.

8. Užtikrinti nuolatinį Darbo grupės, skirtos didinti kovos su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba Lietuvoje veiksmingumą, veikimą.

Generalinei prokuratūrai:

9. Atnaujinant ar kitaip koreguojant metodines rekomendacijas dėl neapykantos nusikaltimų, konsultuotis su nevyriausybinėmis organizacijomis ir pažeidžiamų bendruomenių atstovais.

Lietuvos policijos departamentui:

10. Inicijuoti algoritmo, skirto reaguoti į neapykantos nusikaltimus, sukūrimą.

11. Organizuoti pažeidžiamų visuomenės grupių ir teisėsaugos pareigūnų susitikimus, taip kuriant glaudesnę ryšį su teisėsaugos institucijomis ir didinant pasitikėjimą jomis.

BIBLIOGRAFIJA

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. 89-2741. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>>.
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 60, 129, 135 ir 138 straipsnių papildymo įstatymas, 2009 m. birželio 16 d. Nr. XI-303. Prieiga per internetą: <<https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DE961C8C6D7D>>.
4. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 1701 straipsniu įstatymas, 2009 m. liepos 9 d. Nr. XI-330. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.349515>>.
5. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 169, 170 ir 1701 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-4575(2), 2017 m. kovo 29 d. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/d7ee8c30147a11e7b6c9f69dc4ecf19f>>.
6. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. 12.14-40 įsakymu patvirtintos metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų. Prieiga per internetą: <<https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>>.
7. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu patvirtintos ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos Nr. 17.9-4265. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf>.
8. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2020 m. vasario 24 d. įsakymas Nr. 1V-162 *Dėl darbo grupės sudarymo*. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/%C4%AEsakymas%20d%C4%97I%20darbo%20grup%C4%97s%20sudarymo.pdf>.
9. 2000 m. birželio 29 d. Tarybos Direktyva 2000/43/EB įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0043&from=EL>>.

10. 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos Direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32000L0078>>.

11. 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos Pamatinis sprendimas Nr. 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32008F0913>>.

12. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtinausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&from=en>>.

13. Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Concluding observations on the combined ninth and tenth periodic reports of Lithuania*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/LTU/CO/9-10&Lang=En>.

14. ECRI. European Commission against Racism and Intolerance, *General Policy Recommendation No 15 on Combating Hate Speech*, 2015 [žiūrėta rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>>.

15. ECRI conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Lithuania subject to interim follow-up, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/interim-follow-up-conclusions-on-lithuania-5th-monitoring-cycle-/168094ce17>>.

16. ECRI Report on Lithuania (fifth monitoring cycle), 2016 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/fifth-report-on-lithuania/16808b587b>>.

17. United Nations Human Rights Committee. *Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://undocs.org/en/CCPR/C/LTU/CO/4>>.

18. Resolution CM/ResCMN(2019)4 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Lithuania [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=090000168093b2f2>.

Teismų sprendimai:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. gegužės 9 d. sprendimas byloje *Vejdeland ir kiti prieš Švediją*, pareiškimo Nr. 1812/07. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109046>>.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Delfi prieš Estiją*, pareiškimo Nr. 64569/09. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-126635>>.

3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. kovo 28 d. sprendimas byloje *Škorjanec prieš Kroatiją*, pareiškimo Nr. 25536/14. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172327>>.

4. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 41288/15. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200344>>.

5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Feret prieš Belgiją*, pareiškimo Nr. 15615/07.

6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-677/2012.

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-359/2014.

8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016.

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.

10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.

11. Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-554-360-2013.

12. Kauno apygardos teismo 2016 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-30-319/2016.

13. Kauno apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-531-530/2017.

14. Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-335-209-2016.

15. Vilniaus apygardos teismo 2016 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-35-562/2016.

16. Kauno apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-531-530/2017.

17. Kauno apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-131-579/2019.

18. Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-651/2019.

19. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-452-898/2019.

20. Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-651/2019.

Leidiniai, tyrimai, ekspertiniai vertinimai:

1. BIHARIOVÁ, Irena. *Kovojant su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba Europoje*, 2018 [žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]. Prieiga per internetą: <<https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/10/Kovojant-su-neapykantos-nusikaltimais-ir-neapykantos-kalba-Europoje.pdf>>.

2. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, 2012 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2012_hate-crime.pdf>.

3. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *EU LGBT survey. European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf>.

4. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey –Results at a glance*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://fra.europa.eu/en/publication/2013/eulgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-results>>.

5. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *Hate crime recording and data collection practice across the EU*, 2018 [žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-hate-crime-recording_en.pdf>.

6. FRA. European Union Agency for Fundamental Rights. *Neapykantos nusikaltimai Europos Sąjungoje* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-factsheet_hatecrime_lt_final.pdf>.

7. LABANAUSKAS, Liutauras. *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*, 2019 [žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Pa%C5%BEeid%C5%BEiam%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf>.

8. Lietuvos socialinių tyrimų centras. *Patikėję demokratija: gyventojų nuostatos ir socialinė patirtis lygių galimybių užtikrinimo srityje*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://lstc.lt/download/Patikeje_demokratija.pdf>.

9. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2019 m. rezultatai [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklauso-rezultatai_20191.pdf>.

10. LGL. Nacionalinė LGBT teisių organizacija. *Atpažink ir pranešk: trumpas praktinis vadovas apie homofobinius, bifobinius ir transfobinius neapykantos nusikaltimus*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lgl.lt/naujienos/isleistas-praktinis-vadovas-apie-lgbt-neapykantos-nusikaltimus/>>.

11. LUOBKIENĖ, Irena. *Sociologinių tyrimų metodika*, 2010. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.

12. MURAUŠKIENĖ, Dovilė. *Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo*, 2019. Parengta Vidaus reikalų ministerijos užsakymu, [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <[https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Rekomendacijos%20d%C4%971%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo\(1\).pdf](https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Rekomendacijos%20d%C4%971%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo(1).pdf)>.

13. NAVICKIENĖ, Žaneta ir MILIŪNĖ, Kristina. *Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus*. Metodologinė medžiaga kvalifikacijos tobulinimo programai (parengta įgyvendinant projektą „Efektyvaus atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje didinimas“ (akronimas #MesVisi), 2020.

14. NAVICKIENĖ, Žaneta ir VELIČKA, Vilius. *Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizės ataskaita (parengta Vidaus reikalų ministerijos užsakymu)*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Neapykantos_nusikaltimu_tyrimas_Ataskaita_2019.pdf>.

15. NORMANTAITĖ, Kristina. *Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga*, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>>.

16. OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Anti-Semitic Hate Crimes* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/430859?download=true>>.

17. OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate crime against Christians* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/389468?download=true>>.

18. OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Anti-Semitic Hate Crimes* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/430859?download=true>>.

19. OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate Crime against People with Disabilities* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/hate-crime-against-people-with-disabilities?download=true>>.

20. OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate crime against Muslims* [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/odihr/373441?download=true>>.

21. Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2018 metų veiklos ataskaita. 2019 m. balandžio 4 d., Nr. 5-IL-2247 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <[https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/PD%202018%20m_%20metin%C4%97%20veiklos%20ataskaita\(1\).pdf](https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/PD%202018%20m_%20metin%C4%97%20veiklos%20ataskaita(1).pdf)>.

22. RASKEVIČIUS, Tomas Vytautas. *Neapykantos epidemija Lietuvoje: pranešti ar nepranešti?*, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://manoteises.lt/straipsnis/neapykantos-epidemija-lietuvoje-pranesti-ar-nepranesti/>>.

23. ŠĖMYTĖ, Giedrė. *Kur dingsta neapykantos nusikaltimai?*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.zmogaussteises.lt/tekstai/kur-dingsta-neapykantos-nusikaltimai/>>.

24. ŠVARAITĖ, Izabelė. *Kiek Lietuvoje iš tiesų įvykdoma neapykantos nusikaltimų?*, 2017 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://manoteises.lt/straipsnis/kiek-lietuvoje-tiesu-ivykdoma-neapykantos-nusikaltimu/>>.

25. VILEIKIENĖ, Eglė. *Gyventojų nuomonė apie teisėsaugos institucijas ir viešojo saugumo situacijos vertinimas (Vidaus reikalų ministerija)*, 2020. Prieiga per internetą: <https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Gyventoj%C5%B3%20nuomon%C4%97%20apie%20vie%C5%A1%C4%85j%C4%AF%20saugum%C4%85%202019%20m.pdf>.

26. VISOCKAS, Evaldas. *Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje*. TEISĖS PROBLEMOS. 2016. Nr. 2 (92) [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Visockas-2016-2.pdf>>.

27. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Protection of Hate Crime Victims' Rights: the case of Lithuania*, 2013 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/frc-2013-protection_of_hate_crime_en.pdf>.

28. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa* 2014 spalio 3–12 d., 2014. Tyrimą Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras Vilmorus. Prieiga per internetą: <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/08/Visuomenes-nuomones-apklausa_2014.pdf>.

29. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos 2018 metų veiklos ataskaita Nr. V3-113, 2019 m.

kovo 29 d. [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zeit.lt/data/public/uploads/2019/04/2018-metu-pataistyta-ataskaita.pdf>>.

30. WILKINSON, David & BIRMINGHAM, Peter. *Using Research Instruments: A guide for researchers*, 2003. NY: RoutledgeFalmer.

Kiti šaltiniai:

1. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos informacinis puslapis apie neapykantos nusikaltimus. Prieiga per internetą: <<https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>>.

2. Europos komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI) informacinis tinklapis. Prieiga per internetą: <<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence>>.

3. Europos žmogaus teisių fondo informacinis tinklapis. *Projektui #MesVisi įpusėjus – susitikimas su projekto partneriais*, 2020 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.efhr.eu/2020/06/05/projektui-mesvisi-ipusejus-susitikimas-su-projekto-partneriais/>>.

4. Europos žmogaus teisių fondo informacinis tinklapis. *Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetui pateikta alternatyvi ataskaita*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.efhr.eu/2019/04/12/rasines-diskriminacijos-panaikinimo-komitetai-pateikta-alternatyvi-ataskaita/>>.

5. Europos žmogaus teisių fondo informacinis tinklapis. *Neapykantos kalba: komentarų mažėja, požiūris nesikeičia*, 2018 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lt.efhr.eu/2018/07/05/neapykantos-kalba-komentarumazeja-pozioris-nesikeicia/>>.

6. Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas įstaigose, atliekančiose ikiteisminius tyrimus [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=8535&datasource=47341>.

7. Jungtinių Tautų Visų formų rasinės diskriminacijos komiteto rekomendacijų Lietuvos dešimtajam ir dešimtajam periodiniams pranešimams tarp-institucinis įgyvendinimo planas 2019 m. gegužės 10 d. – 2023 m. sausio mėn. 9 d. [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/document/d/1562VklXIMDEerWjA5UAogg2EZcib_PWGFQJRwrn-Ca0/edit>.

8. Lietuvos Respublikos prokuratūros informacinis tinklapis. *Prokuratūroje diskutuota apie neapykantos nusikaltimų tyrimą*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.prokuraturos.lt/lt/naujienos/prokuraturos-aktualijos/prokuraturoje-diskutuota-apie-neapykantos-nusikaltimu-tyrima/6526>>.

9. Mano vyriausybė. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. *Specialistai mokysis kaip efektyviau kovoti su neapykantos nusikaltimais*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/specialistai-mokysis-kaip-efektyviau-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais>>.

viau-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais>.

10. Mano vyriausybė. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. *Tęsiami mokymai, kaip veiksmingiau kovoti su neapykantos nusikaltimais*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://vrm.lrv.lt/lt/naujienos/tesiami-mokymai-kaip-veiksmingiau-kovoti-su-neapykantos-nusikaltimais>>.

11. Mano vyriausybė. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informacinis tinklapis. *Atsakas į neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas*. Tyrimas „Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizė“ atliktas 2018 metais, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai vykdant projektą [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/atsakas-i-neapykantos-nusikaltimus-ir-neapykanta-kurstancias-kalbas>>.

12. OSCE. Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras. *Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai 2019 m. gegužės 12 ir 26 d. ODIHR rinkimų vertinimo misijos galutinė ataskaita*, 2019 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.osce.org/lt/odihr/elections/lithuania/437312?download=true>>.

13. Nacionalinės LGBT teisių organizacijos LGL informacinis tinklapis. LGL vykdomos socialinių tinklapių stebėsenos rezultatai, 2020 [žiūrėta 2020 m. rugpjūčio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lgl.lt/naujienos/lgl-vykdomos-socialiniu-tinklapiu-stebesenos-rezultatai-2/>>.

